

ఉ పో ధ్వా త ము

ఈ యలంకారగ్రంథమును మాతాతగారు క్రీ. శ. 1892లో మొదటిమారు ముద్రించినారు. ద్వితీయముద్రణము 1909లో. మూడవమారు క్రీ. శ. 1929లో, మాతాతగారు గలించిన కొలదిసెలలలోనే నేను ముద్రించుచు, అంతవఱకు ఏ డుల్లాసములే మాతాతగారు ముద్రించియుండినందునను నేనింకను విద్యార్థిదశయందుండినందునను కీ. శే. శ్రీగన్నవరము సుబ్బరామయ్యగారి తోడ్పాటున తర్వాతి రెండుల్లాసములను కూడచేర్చి ప్రకటించితిని. అదే మరల 1936లో పునర్ముద్రితమైనది. ఇప్పుడు విద్యార్థుల కనేకులకు ప్రతులు దొరకనందున మరల ముద్రింపవలసిన యావశ్యకత కలిగినది. దీనిని చక్కగా పరిశోధించి సంస్కృతాంధ్రవాఙ్మయములందలి యలంకారగ్రంథములతో తచ్చరిత్ర సమాలోకన పూర్వకముగా సరిచూచి వ్యాఖ్యతో ముద్రింపవలసిన యావశ్యకత ఎంతేనియుఁగలదు. పలువురు పరిశోధించి విశ్వవిద్యాలయముల విరుదులకు ప్రయత్నించుచున్నారనియు విననగుచున్నది. ఆయాపరిశోధనాదీకము లింకను వెలువడుట కాలస్యమగును గావున వట్టిమూలమును మాత్రమే పరిక్షులకు విద్యార్థులు త్వరగా కోరుచుండుటచేతను వారి యనుకూలము కొఱకుముద్రించుచు ఆయావిషయములకు అర్థమగునట్లు, పద్యములకడనే సంఖ్యలువేసి, దొరకిన పాఠాంతరములను అధోజ్ఞాపికలుగా నూచించుచు, విషయనూచికను చేర్చి ఒకపాటి కవిజీవితాదీకములను గూడ నిబంధించితిని. ఇదివరలో పాఠాంతరములను ప్రత్యేక గ్రంథముగా ముద్రించిన ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి కృషి ఎంతయు తోడ్పడినది. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారి గ్రంథభాండాగారములోని మూడు తాళపత్రప్రతులలో నొకటి వ్యాకరణాది నవమొల్లాసము మాత్రముకలది పెక్కు పాఠాంతరములతో కనబడినది. అందుపయ్యక్తములని తోచినవానినికూడ చేర్చితిని. ఇందులకు పైరెండు మహాసంస్థలవారికి ఇవే నాకృతజ్ఞతలు.

క వి కా లా ది క ము

ఈయలంకారశాస్త్రకర్త విన్నకోట పెద్దయామాత్యుఁడు, ఎలమంచి పంచ ధారలప్రాంత దేశపాలకుఁడై క్రీ. శ. 1377 - 1407లకు ముందువెనుకల బాలించిన చాళుక్యరాజు విశ్వేశ్వరభూపతికి ఆశ్రితుఁడు; నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, శైవుఁడు (కాదా శివభక్తుఁడు), కాళికగోత్రుఁడు, గోవిందామాత్యుని కుమారుఁడు. గ్రంథారంభమున నిట్లు చెప్పకొన్నాఁడు—

‘ననుఁ గావ్యక్రమవేది సర్విత బుధానందాదరా లోకితున్,
మనితశ్రీగిరిజేశపాదయుగళున్, మాన్యున్, గళాకాశలున్,
వినుతుం గొశికిగోత్రుఁ బెద్దనసుధీవిఖ్యాతురావించి ను

ద్వీపయం బొప్పఁగ నాదరించి తగ నావిశ్వేశ్వరుండేట్లునున్.’

ఆశ్వాసాంతములలో ‘ఇది శ్రీమదుమారమున చరణారవిందవందన గోవిందామాత్య
నందన వివిధ బుధనిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయనియు చెప్పుకొన్నాఁడు.
తాను ‘చతురుడ’ నని ‘భావరస ప్రపంచమున...విద్యావిధి గానిపించుట గదా
చతురత్వమనంగ మేదిని’ అనుటచే ధ్వనింపజేసినాఁడు. ఈ యలంకారగ్రంథ
మున తాను రచించుటకు కారణము ఇందలి విషయము లొక్కచోట కానరాకుం
డుటయని ‘అలి నన్యోన్యముఖావలోకనము లీలంజేయఁగా లేని యావిలసత్కావ్య
కళాచతుష్టయము లుర్వింబర్వ నేకస్థలిం గలిగించె’ అనుటచేతను—

‘అచట నచ్చటనున్న కావ్యాగమములఁ

జెలఁగి సత్కవి సౌకర్యసిద్ధికొఱుట

ఒక్కచోటనే యొడగూర్చు నుత్సహించి,’ అనుటచేతను తెలిపినాఁడు.

‘కబ్బపుమణుల’ను ‘ఘనరస రత్నాకరము’ నుండి ‘ఒడగూర్చియుత్తు’
నన్నాఁడు. తన లక్షణవేత్తత్వ నిట్లు తెలుపుకొన్నాఁడు—

‘చతురశ్రోత్ర సుఖాః రామృత పరిష్కరితంబు నందంబునై

క్షీతిఁగావ్య ప్రసరంబువొల్చు నిఖిలక్షేమంకర స్ఫూర్తితోఁ

బ్రతిభావంతులుమెచ్చు లక్షణము నొప్పుంజెప్పదుం బూర్వక

ల్పిత శాస్త్రానుగతంబు సంగతముగాఁ బ్రీతిప్రదవ్యక్తితోన్’ (3-77)

ఈతని లక్షణాభిజ్ఞతను గణపవరపు వేంకటకవి ఇట్లు ప్రశంసించినాఁడు “అలవిన్న
కోటపెద్దన లక్షణజ్ఞత, శబ్దశాసన కవి శబ్దశుద్ధి” ఇత్యాది (ప్రబంధరాజ వేంక
టేశ్వర విజయవిలాసము). ఇతఁడింక నేమేని గ్రంథములు రచించెనో దీనివలన
తెలియుటలేదు. ఈతఁడు ప్రద్యున్న చరిత్రమను ప్రబంధమును రచించినట్లు కుమార
సంభవటిప్పణములో మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు రెండుపద్యము లుదాహరించి
సారు. ఆపద్యములు పొన్నాడ పెద్దరాజు రచించిన ప్రద్యున్నచరిత్రములోనివై
యుండునని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులవారి యభిప్రాయము.

కృతిపతియైన విశ్వేశ్వరభూపతినిగూర్చి విశేషము తెలియవచ్చుటలేదు.
ఈతనింగూర్చి యీకావ్యాలంకారచూడామణియు దొరకిన కొన్ని కాసనములునే
మనకు ప్రమాణము. ఈ రాజు వంశవృక్షము కావ్యాలంకారచూడామణిలో

‘శ్రీకంఠ చూడాగ్ర’ పద్యమున వర్ణితము. కాని ప్రధాన పురుషులు మాత్ర మే పేర్కొనఁబడి యున్నందున పూర్తి వంశవృక్ష మిందు లేదు. విశాఖపట్టణము నందలి సర్వ సిద్ధికి ఈశాన్యముగా మూడుక్రోసుల దూరమునందున్న పంచధార అనుచోట శ్రీ ధర్మలింగేశ్వరస్వామికి విశ్వేశ్వరమహీపతి మండపమును కట్టించి చెక్కించిన శిలాశాసనమున వంశవృక్షము కలదు. దాని ననుసరించి శ్రీ వీరేశలింగముపంతులు గారు వంశము నిట్లు నిర్ణయించినారు - ‘భీమేశ్వరుని కొడుకు విమలాదిత్యుడు. విమలాదిత్యుని పుత్రుఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడు, రాజనరేంద్రుని కుతుఁడు కలలోత్తుంగ చోళుఁడు, కలలోత్తుంగచోళుని తనయుఁడు విమలాదిత్యుఁడు, విమలాదిత్యుని యాత్మజుఁడు మల్లపదేవుడు, మల్లపదేవుని నూనుఁడు మేంద్రుఁడు, ఉపేంద్రుని నందనుఁడు కొప్పభూపుఁడు, కొప్పభూపుని తనూజుఁడు మనుమోపేంద్రుఁడు, మనుమోపేంద్రుని కమారుఁడు విశ్వేశ్వరభూపుఁడు. దీనినిబట్టి చూడఁగా విశ్వేశ్వరభూపతి రాజనరేంద్రున కేడవ మనుమఁడైనట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.’ అనివ్రాసి (ఆం. క. చరిత్ర. పు 185) పురుషాంతరమునకు నలువదేండ్లు లెక్క వేసికొని విశ్వేశ్వరునికాలము క్రీ. శ. 1304 కు తరువాతగాని యారంభముకాదని తలంచినారు.

ఇది సరికాదనియు మఱియొక శతాబ్దము తర్వాతికి కదురుచున్న దనియు కీ. శే. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు తెలిపినారు. (చూ. విభవ భారతి) “కాస నమునుబట్టి విమలాదిత్యుని కొడుకు రాజరాజ నరేంద్రుఁడు, అతనికొడుకు కలలోత్తుంగ చోడకేశరి, అతనివంశమున (కమారుఁడు కాఁడు) విమలాదిత్యుని కొడుకు మల్లపదేవుఁడు, అతనిపుత్రుఁడు మేంద్రుఁడు, ఉపేంద్రుని కొడుకు మల్లపదేవుఁడు (2), అతనికమారు, మేంద్రుఁడు (2) అతని కమారుఁడు కొప్పభూపతి, కొప్పభూపతి పుత్రుఁడు మేంద్రుఁడు (3), అతనిపుత్రుఁడు మనుమోపేంద్రుఁడు, మనుమోపేంద్రుని కొడుకు విశ్వేశ్వరభూపతి అని తెలుచున్నది... కాసనముననే విశ్వేశ్వరభూపతి మండపమును కట్టించిన సంతర్పరముకూడ నిట్లు తెలుపఁబడినది....

‘కాకాద్దే నవబాహురామశశి సంఖ్యాతే కుభాభాసితే

సప్తమ్యా మిన భారవాజి మహితః సంస్థాపితో మండపః

కల్యాణోత్సవ సిద్ధయే సవిభవః శ్రీపంచధారాపురీ

ధర్మేశస్య చకుక్య విశ్వధరణీభర్తా విచిత్రాస్తుదమ్’

ఇందువలన శ్రీవిశ్వేశ్వరభూపతి మండపమును కట్టించినది నవ-బాహు-రామ-శశి సంఖ్య అనఁగా 1329. శ. సం. అని తెలుచున్నది. కావున విశ్వేశ్వరభూపతి శ. సం. 1329 అనఁగా క్రీ. శ. 1407 ప్రాంతమువాఁడు, క్రీ. శ. 1804 నకు వంద

సంవత్సరములు తరువాతివాఁడు. ఈకాసనముననే విశ్వేశ్వరభూపతి సర్వసిద్ధివద్ద చిత్రభానుసంవత్సరమునకు సరియైన శకవర్షము 1824 ప్రాంతమున శత్రువుల నోడించెనని క్రిందిశ్లోకమున క్షేపింపఁబడినది.

‘గతిబాహు శక్తిభూమితి మవిగణయ త్సర్వసిద్ధి పదభగ్నం

సతిచిత్రభాను సాక్షిణి ధరణీవరాహ దధావదాంధ్రబలమ్’

పైశ్లోకములలోని కట్టకడటి భాగము నోబిల్ దొరగారు సంపాదించిన పాఠము. ఈ శ్లోకమునకు సరియైన తెలుఁగుసేతయే పెద్దన కావ్యాలంకార చూడామణి యేడవ యుల్లాసమున నిట్లుకలదు.

‘చతురుపాయ బాహుశక్తిత్రుమావళి బాఱవిడిచి చిత్రభానుసాక్షిఁ

బాతె సర్వసిద్ధి పదమేది ధరణీవరాహమునకు నోడిరాచకదుపు.’

ఈపద్యము కావ్యాలంకారచూడామణిలో కలదనియే మనకు తెలియునుగాని ఇంత వఱ కిందలి విశేషమేమో మనకు తట్టలేదు. నోబిల్ దొరగారు...విశ్వేశ్వరభూపతి 1825 శకవర్షమున ఆంధ్రసైన్యమును ఓడించెనని చిత్రముగ దేల్చినారు. ఇది యెంతయు చక్కగనున్నది...’ అని శర్మగారువ్రాసి ‘గతి’ ని దొరగారు 5-గా గ్రహించినది పొరబాటుని నాలుగుగా శకము 1824గా దిద్ది కాసనరచయితకుఁడ పెద్దనయే యయియుండును, కావ్యాలంకారచూడామణి నాతఁడు కా.స. 1824 న చిత్రభాను సంవత్సరమునకుఁ దగువాత రచించి యుండుననియు తేల్చినారు.

విశ్వేశ్వరభూపతి చివరికాసనము క్రీ. శ. 1407లో దొరకుటచేతను పైవిజయము 1402 నాటిది ప్రస్తావింపఁబడి యున్నందున నీచూడామణి రచన ఈ నడుమ జరిగి యుండును. ఇందు కవి ద్వితీయోల్లాసమున ‘క్రినిండారంగ’ యను పద్యమున (2) ‘నూతనత్యానాథుండగు విశ్వనాథునకు’ అనుటచే ఈతఁ డెప్పుడో 1400 ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చె నేమో.

ఈకవి పురవర్ణన కదాహరణముగా రాజమహేంద్రవరమును వర్ణించినందున, సీతఁడును రాజును రాజమహేంద్రపురవాసులని క్రీ వీరేశలింగము పంతులవారు వ్రాసియున్నారు. కవి యింటిపేరు విన్నకోటవారు, విన్నకోట కృష్ణామండలమున కలదు. కాని విన్నకోటవారు నియోగులు, రాజాశ్రయమునుపొంది ఆమాత్యులై దూరదేశములకేగుట సహజమే. మఱి కృతిపతిని ‘పంచధారాధురీణా’ యనుటచే పంచధారల వానినిగా తెలిపినకవి పురవర్ణన కదాహరణముగా ఎన్నఁడో తమచేయి తప్పిపోయిన రాజమహేంద్రవరమును వర్ణించుటయు, రాజధాని యేదో వాచ్యముగా చెప్పక పోవుటయు వింతగానున్నది. ఈ యనంతర చాళుక్యవంశీయులు ఎవరుగాని రాజమహేంద్రవరమున నుండినట్లు చెప్పుటకు ఎట్టి యాధారములును

దొరకలేదు. కాని రాజమహేంద్రవరమున వెలసాటి చోళరాజుల ప్రాభవముతగ్గి రెడ్డిరాజులు అధిపతులగునట్టి సుధికాలమున అత్యల్పకాలము విశ్వేశ్వరభూపతి రాజ మహేంద్రవరము నాక్రమించి యుండెనేమోయనునది చక్కగా పరిశోధించిన గాని తేలదు. కవియు సుధిగముగా రాజును 'అంధ్రేశ్వరాభి రాముడు' అనియు, 'అంధ్రభూపాగ్ర గణ్యుడు' అనియు చెప్పి రాజమహేంద్రవర వర్ణనలో 'అట్టి రాజనరేంద్రుని యనుగ్రు మనుమడు' అనెనేగాని అది రాజధానియని యనకపోవుట శాధకముగా నున్నది. రాజును కవియును వీరకైపు లగుదురోకాలో తెలియదుగాని పరమశైవులుగా మూత్రము కనబడుచున్నారు.

ఈతఁడు శ్రీనాథునికి సమకాలికుఁడు, పెదకోమటి శేమారెడ్డి కొండవీటి రాజ్యమందు సుప్రసిద్ధితుండై శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికారియైన (క్రీ. శ. 1402) సంవత్సరమునకే విశ్వేశ్వరభూపతి సర్వసిద్ధిలో చిత్రభానుసాక్షిగాఁగ రాచకదుపు నోడించినట్లు కుదురుచున్నది. అట్టి యీకవి ఎచ్చటను పూర్వకవిస్తుతి చేయఁడు. నన్నయ లిక్కన ఎఱ్ఱవలుగాని నాచన సోముఁడుగాని కానరారు. షష్ఠ్యంతరిచ నయు, అంకితకార్యమును, గ్రంథమందు సప్తసంతానప్రశంసయు శ్రవ్యకావ్యో త్కర్ష యును కనబడుచున్నవి. తన గ్రంథము దేనికి అనువాదమో చెప్పక తనదొక 'పూర్వకల్పితకాస్త్రానుగతియైన' స్వతంత్రరచనయైనట్లు వ్యవహరించినాఁడు. అట్లే ఇది దేనికిని అనువాదమైనట్లు కనబడదు. ఈతనికి దాదాపాక యేబది అఱువది యేండ్లు ముందుండిన విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణమును, దండికావ్యా దర్శమును, మమ్మటాదుల గ్రంథములును తప్పక మూలములై యుండును. ఛందోవ్యా కరణాదిభాగములకు సంస్కృతేతరగ్రంథములే యాధారములై యుండును. అవెట్టి వైనను ఆయావిషయములు ఈతనిచేతఁబడి చశ్యవైక్లవ యీతని స్వకీయాభిప్రాయ ములలో తయారైన గ్రంథమిది. తన ప్రభువున కంకితమిచ్చుచు ప్రతాపరుద్రీయము వలెనే అన్నిటికిని ప్రభువునే విషయముగాఁజేసి లక్ష్యములను వ్రాసి 'విద్యావిధి గానిపించినాఁడు.' చక్కని శయ్యాసౌభాగ్యముగల కవిత్వ మితనిది.

ఒక విశేష మేమనఁగా నీతఁడు కవిత్రయాదిపూర్వకవి స్తుతిచేయక పోవుటయే గాక, ఇంత లక్షణగ్రంథమువ్రాయుచు నన్నయవ్రాసిన యాంధ్రహంసభారతమును గాని, లిక్కన ఎఱ్ఱనలవానినిగాని ప్రమాణముగాఁ జదువుకొండని విద్యార్థులను హెచ్చరింపలేదు.

‘తెలుగు దేశభాష తెలియుటో మృనఁదోక

తెలియవలయు మించు తేటపడఁగ.’

అనియు, చివర,

‘ఇది తెనుగునకెల్లను జన
పదవిదితంబైన తెలుగుపట్టించుకయె
ల్లదముగఁ జెప్పితి నంతయు
మది నెఱుఁగుం దరపి బుద్ధిమంతు లితరముల్.’

౯ - ౧౭౧

అనిమాత్రము వ్రాసినాఁడు. ఒకానొకచోట ‘కవిశ్రయ’ మను మాటను వాడినాఁడు.

‘అచ్చువరమైన పట్టునఁ బ్రాణిపదము
కర్మమగుచోటఁ దక్క నుకారయుక్తి
వాడుకొనరు చకారభావమున దాని

ననుచరింపుదురు కవిశ్రయానుమతిని.’

౯ - ౫౮

కాని ఈపద్యమును దీనితోఁగలసి అంతకుముందువి మూఁడుపద్యములును ఆంధ్రవిశ్వ
విద్యాలయమువారి తాళపత్రప్రతిలో లేవు. దీనింబట్టి చూడఁగా అప్పకవి

‘ఆదిని శబ్దకాసనమహాకవి చెప్పిన భారతంబులో
నేదివచింపఁగా బడియె నెందునుదానినెకాని సూత్రసం
పాదనలేమిచేఁ దెనుగుపల్కు మతోక్కటిగూర్చి చెప్పఁగా
రాదని ద్రాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీవియమంబు చేసినకా.’

అని చెప్పిన దానిని

‘అమూఁడు పర్వములలో
నామాన్యుఁడు నుడువు తెలుఁగు లరసికొనికృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కను
ధీమణి మొదలైన తొంటి తెనుగు కవీంద్రుల్.’

అన్నవ్రాతను శంకింపవలసియున్నది. ఈద్రాక్షవాటి కవిరాక్షసుఁడు వేములవాడ
భీమనయ్య యగునేని శ్రీనాథుఁడు ‘వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి’ యని
చెప్పుటచేత అతఁడు శ్రీనాథునికి అనఁగా విన్నకోట పెద్దనకు పూర్వఁడుగా
నేర్పడుచున్నాఁడు. అట్టి నియమమేదైన నుండినను ఈపెద్దనయేల చెప్పఁడు ‘అరసి
యంతయు నెఱుంగుఁడు’ అని గదా చెప్పెను. ఇతరకారణములచేత నన్నయ
యాంధ్రశబ్దచింతామణిని వ్రాయలేదనియు ఈయప్పకవి వాక్యము లసత్యములనియు
శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియే యున్నారు,

విన్నకోట పెద్దనవలన శొక విషయము స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.
‘కావ్యకళాచతుష్టయము’ ‘అన్యోన్యముఖావలోకము’ చేయకయుం డెడిదనియు

అట్టి హని నీతః 'దేకస్థలిం గలిగించెననియు, చూడఁగా తెలుఁగులో మొట్టమొదట
 ఛందశ్శాస్త్రము వీర్పడినది; తర్వాత వ్యాకరణమును అటువెనుక నలంకార కావ్య
 మీమాంసాదికములును. దొరకినంతవఱకు కవిజనాశ్రయము ప్రాచీనతమము. దొరకిన
 ప్రతులనుబట్టి రేచన భీమవలను తత్కర్తృత్వముగా గ్రహింపవలసియున్నది. ఈభీమన
 ఉద్దండకవియైన వేములవాడ భీమకవియో కాఁడో సందేహము. తిక్కనాదులు
 లక్షణకర్తలని అర్వాచీనులు చెప్పినను ప్రాచీయులైన కేతనాదులు చెప్పనందునవారు
 వ్రాయనఁజే. తెనుఁగుకవిత గుణగవిజనూదిత్యునినాటినుండియు కనఁబడుచున్నది.
 రేనాటిచోళులది వచనముమాత్రమే; మనకు ఛందోగ్రంథములు వ్రాయవలయునని
 తోఁచునాటికే ఒకపాటి సంప్రదాయము వుదిరిపోయినది. సంస్కృతకర్ణాటాదులలో
 లేనిది యతియొకటి. దీనింబట్టి ద్రావిడప్రభావము నిశ్చయము. సంస్కృతమున కాన
 రాని మన యతిప్రాసలలో కన్నడమందు ప్రాసముమాత్రమండి మనకు
 'వలియుం బ్రాసము నంతకర్గలములై' ఉండుట యేలనో పరిశోధింపవలసియున్నది.
 కీ శే. శ్రీ లేమమళ్ల రాజగోపాలరావుగారు కొంత పరిశోధించినారు. ఆమార్గమున
 ఆంధ్రకర్ణాటద్రావిడభాషా ఛందోరీతులను పోల్చి పఠించినగాని మన కవిత్వపరిణా
 మము తెలియదు. గురుపరంపరాప్రాప్తమైన మన ఛందస్సు సంస్కృతప్రభావమున
 కొంతమాత్రము తన ప్రాచీనజైజ ద్రావిడస్వరూపమును కోలుబోలేదు. అట్లే
 వ్యాకరణాదికమునగూడ. మనకు సంస్కృతసంబంధము మొదట తక్కువయని
 'యంధ్రభాషయుఁ బ్రాకృతాహ్వయమకాన' యనియు

'తెలుఁగుం బ్రాకృతభంగిన
 బలియుటచే నేకవచన బహువచన పదం
 బులెకాని ద్వివచనంబులు

గలుగవు దత్క్రియలఁ గారకంబులయందుకా.'

9-72

అనియు పెద్దన వ్రాయుటచే తెలియుచున్నది. నన్నయ భారతమువ్రాయునాఁటికి
 మనకు ఛందోగ్రంథముగాని వ్యాకరణగ్రంథముగాని లేదు. తత్కర్తృత్వముండిన
 సకలసంప్రదాయములకు ఒక నియమన మీ నన్నయచేఁ గావింపఁబడినందున నాతఁడు
 'విపుల శబ్దశాసనుఁ'డైనాఁడు. తర్వాతిది రేచన కవిజనాశ్రయము. కేతన తెనుఁగు
 వ్యాకరణములేని కొఱతను తీర్చినాఁడుగాని ఛందోగ్రంథములేని కొఱతనుగాదు.
 ఇట్లు ఛందోవ్యాకరణాదు లైనంతట రసభావాదులు కావలసి వచ్చినవి. అవియు
 క్రమముగా చూడఁబడియందు వెలసినవి. సంస్కృతమందును ఇవి వెవ్వేలు గ్రంథ
 ములుగానే గదా వెలసినవి. అన్నిటిని కలిపిన కావ్యాలంకార చూడఁబడినంతటి
 పాఠ్యగ్రంథము గీర్వాణమునకూడ లేదు.

ఎంతసేపైనను గీర్వాణలక్షణగ్రంథములపై నాధారపడుటచే మనప్రాచీనుల దంతయు ననువాదవాఙ్మయమేయైనది. ప్రబంధయుగము వఱకును మనవారు స్వాతంత్ర్యము వహింపలేదు. అట్లే ప్రబంధముల పరిణామములకు సమకాలికముగానేయున్నది మన వీధినాటకకళాపరిణామముకూడ. ఏలయన నాటకలక్షణము తెలుగుది నాటికి లేదుగదా. యక్షగానలక్షణముకూడ చూడముణియందు కానరాదు. తెనుగున సంస్కృతనాటకముల వంటివి లేవుగాన వాని లక్షణమును అనవసరమే యయ్యెను. మఱి యక్షగాన శబ్దము అటనట వాఙ్మయమందు కనబడుచున్నది గాని దాని కింకను ఒక రూపేర్పడక యుండుటచే తల్లిక్షణము వ్రాయుతలంపు కలుగ లేదు. ఉదాహరణాది త్సుద్రకావ్యముల ప్రస్తావమున్నదిగాని వానికి కవ్యుదాహరణములే గాని వాఙ్మయమందు ప్రాచీనములు ఒకటిరెండేకలవు. బసవోదాహరణము పెద్దనకు ముందుదేగాని త్రిపురాంతకోదాహరణము విషయము సందేహస్పదము, అది సమకాలికమగునోమో! త్సుద్రకావ్యములపై మనకు చక్కనివిమర్శనగ్రంథము వెలువడలేదు. అసలు పరిశోధనయే జరుగలేదు. కావ్యభేదములను చెప్పుచు ముక్తకాది చాటుప్రబంధములలో 'ఉదాహరణము' 'భిరుదావళి' మొదలైనవానిని చేర్చి వీనికి సంగీతముతోగల సంబంధమును తెలుపుటయేగాక 'సురభాషాది ప్రాకృతపరిభాషలైన నితరభాషలైననైక విరచించుట యుక్త ముదాహరణ మిలాసురముఖాదులగు పుణ్యులనైక' అనుటచేతను 'భిరుశబ్దంబు విరోధోత్కరము మహారాష్ట్రభాష'యనుట చేతను వీనిని 'సుమనోభాషంబులుపుగ నమరింపుడు కవులు ప్రాకృతాదులైననైక' అని చెప్పటచేతను, భిరుదావళికూడ ఉదాహరణమువలెనే సార్వవిధక్తికి ముగా నుండవలెనని అప్పుకవి చెప్పటచేతను-చూడగా, ఇది తెలుగు ప్రక్రియకాదనియు మనము ఎరవుతెచ్చుకొన్నదనియు స్పష్టపడుచున్నది. త్సుద్రకావ్యాదులంగూర్చి విద్యానాథుడు లఘువుగా వశించియున్నాడు. అతనిసమకాలికుడు పాల్కురికి సోమనాథుడు. శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు వ్రాసిన యుదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్ర ఈవిషయములను చక్కగా వివరింపలేదు. సరియైన చారిత్రకదృష్టియు లోతైన పరిశ్రమయు లేనందున వారిరచన పరిశోధకులకు నిరుపయోగముగా నున్నది. మహారాష్ట్ర ప్రాకృతవాఙ్మయముల పరిచయముతో ఈ విషయమై చక్కని పరిశోధనకు ఎంతేని అవకాశము కలదు. అటే యక్షగానమునకును, పెద్ద లాలోచింతురు గాక.

విషయ సూచిక

విషయము

పుట

ప్రథమోల్లాసము - భావప్రకరణము

కృతిపరిచయము 1

సవ్యంతములు 4

భావము, భావభేదములు నాలుగు 5

1. విభావము (2 విధములు) ,,

1 ఆలంబన విభావము ,,

2 ఉద్దీపన విభావములు (4) 6

2. అనుభావము 7

3. సాత్త్వికభావములు 8

1 స్తంభము, 2 రోమాంచము, ,,

3 అక్రమము, 4 వైస్వర్యము, 5 కంపము, 8

6 ప్రళయము, 7 వైవర్ణ్యము, 8 స్వేదము. 9

4. సంచారిభావములు 10

1 గ్లాని, 2 శంక, 3 నిర్వేదము, 11

4 మదము, 5 అనూయ, 6 ఆలస్యము, 12

7 దైన్యము, 8 శ్రమము, 9 స్మృతి, 13

10 మోహము, 11 చపలత, 12 చింత, 14

13 విసాదము, 14 కుప్తి, 15 బోధము 15

16 ఔత్సుక్యము, 17 ఆశ్చర్యము, 18 గర్వము, 16

19 హర్షము, 20 అమర్షము, 21 నిద్ర, 17

22 మతి, 23 అపస్మారము, 24 ఉన్మాదము, 18

25 త్రాసము, 26 ఉగ్రత, 27 జడత, 19

కావ్యాలంకారచూడామణి

28 వితర్కము, 29 అవహిత్త, 30 ధృతి,	20
31 మరణము, 32 వ్యాధి, 33 శ్రీడ.	21
స్థాయిభావములు 9	22
1 రతి, 2 హాసము,	”
3 శోకము, 4 రోషము, 5 ఉత్సాహము,	23
6 భయము, 7 జాగుప్స, 8 విస్మయము,	25
9 శమము,	26
ద్వితీయోల్లాసము - రసప్రకరణము (నవరసములు)	27
1. శృంగారరసము 2 విధములు (సంభోగవిప్రలంభములు)	28
1. సంభోగశృంగారము	”
శృంగారరసోపపన్నచేష్టలు 20	29
వానిలో - అంగజాతములు 3	”
” అయత్నసంభవములు 7	”
” సైస్థికములు 10	”
(1) అంగజాతములలో - 1 భావము, 2 హాసము, 3 హేల	30
(2) అయత్నసంభవములలో -	31
1 శోభ, 2 కాంతి,	”
3 దీప్తి, 4 మాధుర్యము, 5 ప్రాగల్భ్యము,	32
6 ఔచార్యము, 7 ధైర్యము.	33
(3) సైస్థికములలో -	”
1 రీతి,	”
2 విలాసము, 3 విచ్ఛిత్తి, 4 విభ్రమము,	”
5 కిలకించితము.	34
6 మోట్టాయితము, 7 కట్టమితము, 8 బిభృకము	35
9 లలితము, 10 విహృతి.	36
2. విప్రలంభశృంగారము (12 దశలు)	”
1 చక్షుప్రీతి, 2 చిత్తసంగమము, 3 సంకల్పము,	37
4 ప్రలాపము, 5 జాగరము, 6 తనుకార్యము,	”
7 విషయద్వేషము,	38

8 త్రపానాశము, 9 సంజ్వరము, 10 మోహము,	39
11 మూర్ఛ, 12 ద్వాదశదశ.	40
2. హాస్యము. (హాస్యభేదములు) 6.	41
3. కరుణము.	42
4. రాద్రము, (2 విధములు, మాతస్వర్య విద్వేషరాద్రములు)	43
5. వీరము (3. విధములు ; దాన దయా, యుద్ధవీరములు)	,,
6. భయానకము.	45
7. బీభత్సము (2 విధములు, జగుప్సా, వైరాగ్య.)	,,
8. అద్భుతము	46
9. శాంతరసము	,,
నవరసముల యధిదైవతములు	47

తృతీయోల్లాసము - నాయకనాయక ప్రకరణము

నాయకుఁడు	49
నాయకభేదములు 4	,,
1 ధీరోదాతుఁడు, 2 ధీరోద్ధతుఁడు	
3 ధీరలితుఁడు, 4 ధీరశాంతుఁడు	50
శృంగారనాయకులు 4	51
1 అనుకూలుఁడు, 2 శత్రుఁడు,	,,
3 దక్షిణుఁడు, 4 ధృష్టుఁడు	52
శృంగారనాయక సహాయులు 4	
పీఠమర్ద, విట, విదూషక, చేటకలు.	,,
నాయకలు 3	53
స్వీయ, పరకీయ, సాధారణ	,,
స్వీయాభేదములు 3	54
ముగ, మధ్య, ప్రాథ	55

ధీరాదినాయకభేదములు 3 56

ధీర, ధీరాధీర, అధీర, ప్రగల్భధీర, ప్రగల్భధీరాధీర
ప్రగల్భాధీర 57

అష్టవిధ నాయకలు 58

స్వాధీనభర్తృక, ఖండిత, ప్రోషితభర్తృక,
విరహోత్కంఠిత, అభిసారిక, కలహంతరిత,
విప్రలబ్ధ, వాసక సజ్జక,

దూతికలు 3 60

ప్రతివేగిని, చెలి, దాసి, ధాత్రి, శిల్పిని, లింగిని,
కారువు, తాను

సత్కావ్య లక్షణము 61

సుకవి లక్షణము, సప్తవిధకవులు - ,,

వాచికుడు, ఆదుడు, శిల్పికుడు, రాచికుడు
భూషణార్థి, మార్దవానుగతుడు, వివేకి. 62

కావ్యభేదములు, ప్రబంధ లక్షణము, అష్టాదశ వర్ణనలు -

1 నగర, 2 సముద్ర, 3 పర్వత, 4 ఋతు, 5 చంద్రోదయ,
6 సూర్యోదయ, 7 వనవిహార, 8 జలవిహార, 9 మద్యపాన,
10 శురత, 11 విప్రలంభ, 12 ప్రయాణ, 13 వివాహ,
14 పుత్రోదయ, 15 మంత్ర, 16 దూత్య, 17 సమర,
18 దోర్వీర్యవర్ణనములు. 70

చతుర్థోలాసము - కావ్యభేదాది ప్రకరణము

కావ్యమహిమ, కావ్యభేదములు. (ముక్తకాదులు) 72

ఉదాహరణలక్షణము, విభక్తుల దేవతలు 73

సద్దళి, 74

పద్దళి, విద్దళి, కల్యాణి, ఉత్కుల్లికము, విరుదావళి, 75

గుచ్ఛములు, చక్రవాళము, గుచ్ఛకతి, చతుర్భద్రము,
రగడ, మంజరి

76

దండకము

77

ప్రాధాన్యములు - శి వస్తు, రస, అలంకార

,,

స్ఫురణములు - శి శబ్ద, అర్థ, ఉభయ

78

శయ్య

...

...

,,

పాకము - (2 ద్రాక్షా, నారికేళ)

79

అర్థవృత్తులు 4 ముఖ్య, లక్ష్య, గౌణ, వ్యంగ్య

,,

ధ్వని, శక్తి గ్రాహకములు

80

కావ్యవృత్తులు (కైశికి, ఆరభటి, భారతి, సాత్వతి)

81

కావ్య రీతులు (వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి, లాటికా)

82

గుణములు (ప్రాణములు) 10

83

ఉదారత, శ్లేషము, సుఖమారత, ప్రసాదము

,,

మాధుర్యము, సమత, అర్థవ్యక్తి, ఓజస్సు, సమాధి, కాంతి

,,

రీతుల లక్షణోదాహరణములు

84

వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి, లాటి.

పంచమోల్లాసము - అర్థాలంకార ప్రకరణము

అలంకారములు కిరి -

స్వాభావాఖ్యానము, ఉపమ

88

రూపకము, భ్రాంతిమంతము

89

దీపకము (ఆది - ఆంత్య - మధ్య) ఆవృత్తి,

90

ఆక్షేపము, అర్థాంతరన్యాసము,

91

వ్యతిరేకము, విభావన, సమాసోక్తి, అతిశయోక్తి,

92

ఉత్పేక్ష, హేతువు, ఉదారము

93

నూత్నము, అవము, క్రమము

94

ప్రేయము, రసవదలంకారములు

95

కావ్యాలంకారచూడామణి

ఊర్జస్వి, పర్యాయోక్తి,	96
సమాహితము, ఉదాత్తము, అపహ్నుతి,	97
శ్లిష్టము, విశేషోక్తి, తుల్యయోగిత, విరోధము	98
అప్రస్తుతస్తుతి, వ్యాజస్తుతి, నిదర్శనము	99
సహోక్తి, పరివృత్తి, అశీర్వాచనము, వక్రోక్తి	100
(సంకరము) భావికము	101

షష్ఠోల్లాసము - శబ్దాలంకారకావ్యదోష ప్రకరణము

శబ్దాలంకారములు

శబ్దసంస్కృప్తి, క్షీరనీరన్యాయసంకరము	103
నరసింహసంకరము,	104
అనుప్రాసములు 3 (చేక, లాట, వృత్తి)	,,
శృంఖలన్యాయబంధము, ఏకావళి	105
ప్రతిషేధబంధము, మాలాదీపకము, సారాలంకారము	106
యమకములు 7 -	
ఆది, మధ్య, అంత్య, ఆదిమధ్య, మధ్యాంత,	107
సర్వయమకము. పాదత్రయయమకములు	108
ద్వితీయోపమానగోపనము,	,,
నిరోఢ్యము, గూఢచతుర్థము, చతుర్విధకందము	109
పంచవిధవృత్తము - (సరసిజ + కందములు 2.)	110
నవాక్షరవృత్తము, మణిగణనికరము	,,
తలికట్లు, బోడలు, కొమ్ములు, సరిగమపధనులు	111
బంధములు, గోమూత్రికా, ఛత్ర, కుండలి, ఖడ్గ	,,

కావ్యదోషములు - (పద వాక్య అర్థదోషములు.) 113

(1) పదదోషములు 15

అప్రయుక్తము, అభ్రష్టార్థము, అసమర్థము	
అనర్థకము, అపసంస్కృతము, నేయార్థము.	
సందిగ్ధము, అప్రయోజన సంశ్లిష్టము	114

క్లిష్టగూఢార్థము, అప్రతీతికము, అన్యార్థము,
అవిమృష్టవిధేయాంశము, అశ్లీలము, పరుషము,
విరుద్ధము

115

(2) వాక్యదోషములు 15

క్రమభంగము, విసంధికము,

116

పునరుక్తము, వ్యాకీర్ణము, భిన్నవచనము, భిన్నలింగము,

ఛందో భంగము, యతిభంగము న్యూనోపమ,

117

అధికోపమ, న్యూనపదము, సమాప్త పునరాత్తము,

అశరీరము, అధికపదము, ప్రక్రమభంగము,

పతత్ప్రికర్షకము

118

(3) అర్థదోషములు 17

అపార్థము, వ్యర్థము, హీనాధికోపములు, సంశయము,

119

ఏకార్థము, అతిమాత్రము, భిన్నసంబంధము,

అపక్రమము, పరుషము, అసదృశోపమ, అప్రసీద్ధోపమ,

120

హేతుకూన్యము, విరసము నిరలంకృతి, విరుద్ధార్థము

(జేశ, కాల, లోక, దిక్, సమయ),

121

అసంగతి - గుణాయత్నాలంకారసరణులు

122

నష్టమోల్లాసము - ఛందః ప్రకరణము ౧

గణములు, గురులఘువులు

125

పద్యము, వృత్తము, జాతి; వళిప్రాసములు

127

వళిభేదములు

అజ్విరమము, అకార, ఇకార, ఉకార, వర్గవళి

నిరూపణము, కాదివర్గమునకు, గుణితస్వరవళినిరూపణము,

ఇతరేతరవర్గజవళినిరూపణము

128

ఏకతరవళినిరూపణము ముకారవళినిరూపణము,

129

ప్రాదివళినిరూపణము

130

సమిందువర్గవళి, ద్వ్యక్ష్యశ్ర్యక్షరప్లుతాక్షరవళినిరూ... 131

ఆదేశవళినిరూపణము	182
దేశీయవళినిరూపణము	188
షడ్విధ ప్రాసములు	
సుకరప్రాసము, అనుప్రా. దుష్కరప్రాసము	
అంత్యప్రా-ద్వంద్వప్రా-అశడబ్బుకాంతిప్రా.	184
వృత్తములు	185
ఛందముల రూపములు	
౧. ఉక్తాచ్చందము - శ్రీవృత్తము	,,
౨. అత్యుక్తాచ్చందము - స్త్రీవృత్తము	,,
౩. మధ్యాచ్చందము - నారీవృత్తము	,,
౪. ప్రతిష్ఠాచ్చందంబు - కన్యా, సుకాంతి వృ.	,,
౫. సుప్రతిష్ఠాచ్చందంబు సుందరీ, ప్రగుణ, అంబుజ వృ.	,,
విచ్చందోధికారము	186
౬. గాయత్రీ చ్చందము -	
విచిత్ర, తనుమధ్యా, సురలత	,,
౭. ఉష్టిక్	,,
విధూతి, మదనవిలసిత, కుమారలలిత	,,
౮. అనుష్టుప్	187
విద్యున్మాళ, చిత్రపద, పమాణి, సమాని, సింహరేఖ	
౯. బృహతీ	,,
భుజంగశిశురుత, హలముఖి, భద్రక, ఉత్సుక	,,
౧౦. పంక్తి	,,
రుగ్మవతి, మయూరసారి, మత్త, శుద్ధవిరాట, పణవ	
౧౧. త్రిష్టుప్	188
కాలిని, ఇంద్రవజ్ర, ఉపేంద్ర వజ్ర, ఉపజాతి, తోడకము,	
రథోద్ధత, చంద్రిక, స్వాగత, క్యేని, వాతోర్మి	

౧౨. జగతీఛందము

భుజంగప్రయాత, తోటక, వంశస్థ, ఇంద్రవంశ, తోదక,
ద్రుతవిలంబిత, స్రగ్వీణి, జలధరమాల,
ప్రమితాక్షర, విశ్వదేవి. 139

అష్టమోల్లాసము - ఛందః ప్రకరణము ౨

౧౩. అతిజగతీ ,,

ప్రహర్షిణి, రుచిరము, మత్తమయూరము,
మంజుభాషిణి, జలదము, ప్రభాతము 141

౧౪. శక్వరీ ,,

వసంతతిలక, ఆపరాజిత, మనమయూరము,
సుందరము, ప్రహరణకలితము, భూనుతము 142

౧౫. అతిశక్వరీ ,,

మణిగణనికరము, మాలిని, సుకేశరము
మణిభూషణము, మనోజ్ఞము. ,,

౧౬. అష్టి ,,

పద్మకము, ప్రియకాంత, చంద్రశ్రీ, మేదిని 143

౧౭. అత్యష్టి ,,

శిఖిణి, పృథివి, హరిణి, మంద్రాకాంత,
త్వరితపదగతి, నర్మకటము. ,,

౧౮. ధృతి ,,

వసుమితలతావేలిత, మత్తకోకిల 144

౧౯. అతిధృతి ,,

కార్దూలవిక్రీడితము, మేఘవిస్ఫూర్జితము.
చంద్రకళ, తరలము(ధ్రువకోకిల) భూతిలకము. ,,

౨౦. కృత్తి- ,,
మత్తేభవిక్రీడిత, ఉత్పలమాల. అంబురుహ, ఖచరప్లుత 145
౨౧. ప్రకృత్తి ,,
స్రగ్ధర, చంపకమాల. లాటివిట, వనమంజరి, మణిమాల ,,
౨౨. ఆకృత్తి ,,
మహాస్రగ్ధర, భద్రిణి, మానిని, తురగవల్లిత. 146
౨౩. వికృత్తి ,,
అశ్వలలిత, కవిరాజవిరాజిత. ,,
౨౪. సంకృత్తి ,,
సరసిజ, క్రౌంచపద. 147
౨౫. అభికృత్తి ,,
సింధుర, భాస్కరవిలసిత ,,
౨౬. ఉత్కృత్తి ,,
భుజంగవిజృంభిత, మంగళమహాశ్రీ
లయగ్రాహి, లయవిభాతి, లయహారి, త్రిభంగి ,,
- దండకము. 148
- స్వస్థానార్థసమవృత్తములు 149
సారీప్లుతము, రతిప్రియ, ఆజితప్రతాపము ,,
- పరస్థానార్థసమవృత్తములు
మనోహరము, కోమలము ,,
- స్వస్థాన విషమ వృత్తములు
అంగజాస్త్రము, వారాంగి, నదీప్రఘోషము. 150

పరస్థాన విషమ వృత్తములు

శ్రీరమణము, శరభక్రీడ

150

స్వ - పర - విషమలో వీణారచన

151

జాతులు -

„

కంద పద్యము

సీసపద్యము—ఉత్సాహ - విషమ సీసము, సమసీసము

అవకలిసీసము, అక్కిలి ప్రాససీసము,

వడిసీసము. అక్కిలివడిసీసము.

గీతిభేదములు -

మేలనగీతి. తరువోజ

154

ఇంద్రాది గణములు,

155

అక్కట లక్షణము -

156

మహాక్కర, మధ్యాక్కర, మధురాక్కర

అంతరాక్కర, అల్పాక్కర, షట్పది, చాపది,

త్రిపది, ద్విపది, మంజరి.

షట్ప్రత్యయములు

157

ప్రస్తారము, సంఖ్యానము, నప్తము, ఉద్దిప్తము

అగకరణము, అధ్వప్రక్రియ

నవమోల్లాసము - వ్యాకరణ ప్రకరణము

160

తత్సమలక్షణము

161

తద్భవలక్షణము

„

దేశ్యలక్షణము

162

అచ్చ తెలుగు లక్షణము

163

గ్రామ్యలక్షణము

„

తత్సమపరిజ్ఞానము	163
అజంతప్రకరణము	164
హలంతప్రకరణము	165
సంధిపరిచ్ఛేదము	,,
విభక్తిప్రకరణము	168
సమాసప్రకరణము	174
తద్ధితప్రకరణము	176
క్రియాప్రకరణము	,,

PRINTED BY

Vedam Venkataraya Sastry & Bros.,

VEDAM PRINTERS, MADRAS-1

శ్రీ

కావ్యాలంకారచూడామణి

ప్రథమోల్లాసము

ఆశీస్సు

శ్లో. శ్రీవాగాస్పదయోః పరస్పరయుజోః శ్రుత్యుత్సవశ్శాఘయోః
రాగాలాప నిరూఢయో ర్యతి గణ వ్యాపార పారీణయోః
సారిస్య జ్ఞిరిజేశయో రివ సదా సంగీతసాహిత్యయో
ర్విద్వద్విశ్రమహేతుకం విహారతాం చాశుక్యవిశ్వప్రభౌ. *

౧

కృతిపతిప్రశంస

ఉ. పంకజముఖా దౌటంగి, తదుపాంత చరన్మధుప ప్రసక్తికిఁ
గొంకి, యుష్మాదిరూపములకుఁ జనునాభుని వింతయక్కుపైఁ
†గింకిరి గాఁగ లచ్చి తిలకించి, యజస్రము నుండుఁగాత ని
శ్శంకఁ జకుక్యవిశ్వమనుజప్రభు పుణ్యకటాక్ష దృష్టులఁ.

౨

చ. వరదతురాననప్రతిభ వాసికి నెక్కఁ, బదక్రమంబులఁ
దిరుగుచు, నంగవిభ్రమము ధీముకురంబులఁ గానిపించుచుఁ,
సరసవసన్పవిత్రి యగుచామ యలంకృతులఁ దనర్చి ను
స్థిరతఁ జకుక్యవిశ్వనృపుచిత్తమునఁ బొలుపారు చుండెడుఁ.

౩

సీ. శ్రీకంఠమాడాగ్ర శృంగారకరణ మే రాజున కన్వయారంభగురుఁడు,
చాకుక్యవంశభూషణము శ్రీవిష్ణువర్ధను డేమహిళుతాతలకుఁ దాత,
భృతకుమా రారామభీముండు చాకుక్యభీముఁ డేవృప్తకులాబ్ధికి విధుండు,
రాజమహేంద్రపురస్థాత రాజనరేంద్రుఁ డెక్కువతాత యేవిభునకు,

* పా. భో.

† కింకరుఁగాక.

తే. సంద్రదళదానవోపేంద్రుఁ డగు సుపేంద్ర
ధరణివల్లభుఁ డేరాజు తండ్రితండ్రి
ఘనుఁ డుపేంద్రాఖ్యుఁ డెవ్వని గన్నతండ్రి
యతఁడు విశ్వేశ్వరుఁడు లక్కమాంబసుతుఁడు.

౪

కా. సర్వశ్రీఁ దనపేరివఁ డగుటచే సంతృప్తచేతస్కుఁ డై,
సర్వజ్ఞత్వము రాజశేఖరతయున్ శంభుత్వము నివ్వశ్వనా
చోరీవభర్తకు విశ్వనాథుఁడు శివుం డోజించెఁ, గా కున్న నీ
దుర్వార ప్రతిభాతిభాగ్య శుభదస్తుత్వత్వముల్ గల్గునే.

౫

ఉ. అశ్రుత వై రిచర్గుఁడు, ^౧ సమాధిర భర్గుడు, దివ్యవాహినీ
విశ్రుతికీర్తి పుణ్యగుణవేషవిభూషితమూర్తి, మానసో
న్మిత్రైత రాజనీతి, యథామీకృత భూవరభూతి, సర్వలో
కాశ్రయచక్రవర్తి, సమచారిచమూ సమవర్తి భూతకా.

౬

స. లక్ష్మీధరిత్రువలాలన^౨ప్రాధిమ ^౩రాజనారాయణప్రప వహించి,
హవ్యకవ్యార్చనీత్యప్రదానవ్యాప్తి సర్వలోకాశ్రయక్షమతఁజెంది,
త్రస్తశస్త్రాభి లోద్ధరణక్రియాసిద్ధి ధరణీవరాహ శబ్దమునఁ జేర్చి,
గర్వితారాతి విఖండనోదారతఁ గరవాలభైరవఖ్యాతి వడసి,

తే. కదనభీతులఁ బులుమేపి కాచి, రాయ
గండగోపాలబిరుదసంగతిఁ దనర్చి,
యవనిఁ బొగ డొందు బహువిజయప్రవర్తి
చారు చాళుక్య విశ్వేశ చక్రవర్తి.

౭

ఉ. ఎందుఁ జళుక్యవిశ్వధరణీశ్వరు రాయకరారిసాళువ
^౪స్పందన మొప్పుఁ జెప్పు, బహుపక్షబలంబునఁ గ్రందుఁ జెంది మి

^౧ పా. సమర్చిత. ^౨ ప్రాధిమ - 'తా పదమునకు ఇమని ముచ్చ అసాధువని వామననూత్రము; ఇది ఆంధ్ర ప్రబంధములం గనఁబడుచున్నది' ఆముక్త, పీఠిక 43. సంజీవని. ^౩ రాజనారాయణ, సర్వలోక్రయ, ధరణీవరాహ, కరవాల భైరవ, రాయగండగోపాల - ఇవి చాళుక్యుల బిరుదులు. ^౪ పా. స్పందన నొప్పుఁజెప్ప బహుపక్షబలంబునఁ గ్రందుఁజెంది.

న్నందిన రాజహంస నివహంబుల బట్టి వధించి, నన్నతిం
బొందిన ఛాత్రరాష్ట్రుల పూగములకా గరుణించు నాజులకా.

రా

వ. మణియును ;

సీ. పేదకా స్త్రీరహస్య విషయెల్లఁ బరికించి, కృపవిఁ జతుర్వగ్రహకృష్టి నొంది,
రాజవిద్యాతంత్ర క్తి సంభావించి, వర్ణక్రమంబుల వల నెఱింగి,
జ్యోతి పాయుర్వేద సంగతి నెగడొంది, సంగీత సాహిత్యసరణి నేర్చి,
తుర గేభ రోహణాదుల విశ్రుతికి నెక్కి, యాయుధవిద్యల సతిశయిల్లి,

తే. యచట నచ్చుచు నున్న కావ్యాగమములఁ,
జెలఁగి సత్కవి సౌకర్యనిధికొఱకు
నొక్కచోటనె యొడఁగూర్చు నుత్సహించి,
సత్కళావర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి.

కా

మ. ననుఁ గావ్యక్రమవేది, నర్చితబుధానందారాలోకితుకా.
మనితశ్రీగిరిజేశపాదయుగళుకా, మాన్యుకా, గణాకౌశలుకా,
వినుతుకా, గౌరవగోత్రుఁ, బెద్దన సుచీషిఖ్యాతు, రావించి, న
ద్వినయం బొప్పఁగ నాదరించి, తగ నావిశ్వేశ్వరుం డి ట్లనుకా.

సం

ఉ. “భావరసప్రపంచమునఁ బర్వనలంకృతి లక్షణంబు. చం
దోవిచిత్రప్రచారము, గుతూహల దస్పర దండ్రదేశభా
షావివిధ ప్రసంగముల చందము, సందముగా నొనర్చి వి
ద్యావిధి గానిపించుటగదా చతురత్వ మనంగ మేదినికా.”

సం

క. అను నవ్యిశ్వేశ్వరవిభు
ననుమతియును నూత్నపొత మాధారముగా,
మన రస రత్నాకరమునఁ
గనుఁగొని యొడఁగూర్చి యిత్తుఁ గల్పపుమణులకా.

సం

ష ష్ట్యం త ము లు

- క. లక్ష్మీపుత్త్రునకు, నుపేం
ద్రక్ష్యేవరనందునునకు, ధర్మజ్ఞునకుఁ,
లక్ష్మ్యవిభేదనలాపవ
లక్ష్మణునకు, సర్వశాస్త్రలంపటమతికిఁ. ౧౩
- క. సింధురసత్త్వనకు, మరు
త్సింధు రస క్రీడ దహిత తృప్తికరునకుఁ,
బింధుర శుభానుభవునకు
బింధురమావృద్ధికరణ బహువిభవునకుఁ. ౧౪
- క. చాళుక్యవిశ్వధరణీ
పాలునకు, నమ స్సృపాల పరిపాలునకుఁ,
శ్రీలునకు, సమరవిజయ
శ్రీలల నాశ్లేషసౌఖ్యశీలున కెపుడుఁ. ౧౫
- వ. అభ్యుదయ పరంపరల కకంపితస్థితి యావహిల్లునట్టుగా, మద్వ్యచోరచనీయం
బగు కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకార లక్షణంబునకుఁ
బ్రథమావతరణం బెట్టదనిన : ౧౬

భావప్రకరణము

- చ. సరళవిరా జదుచ్చరణశస్త్రము వర్ణము, వర్ణపంక్తివి
స్త్రము పదంబు, తత్పదవితానము వాక్యము, వాక్యభేదసుం
దరతర మర్థ, మర్థ¹ఘనతత్త్వవిబుద్ధము భావ, మట్టి భా
వ రుచిర సుప్రసన్న విభవంబు రసం, బొడఁ గూర్చ నేర్చినఁ. ౧౭

భావము

- క. బహిరర్థాలంబనమై
విహరించు మనోవికార విలసితము సుమీ
విహితమగు భావమన; నది
మహివిజ్ఞానంబునా సుమతులం బరగుఁ. ౧౮

క. ఘనవిజ్ఞానం బాత్మకు

మనసుననే కలుగు, నట్టిమనసున కబ్బుకా

గనదింద్రియములచేతకా

1 వినుగా వీనులకు నొదవు విషయప్రాప్తికా,

౧౯

భా వ భే ద ము లు 4

తే. అట్టి విజ్ఞానకలితమై 2యమరుభావ

మాత్మక బ్రహ్మక్తమై (అ) విభా (ఆ) వాసుభావ

(ఇ) సాత్త్విక (ఈ) వ్యభిచారి సంజ్ఞలఁ దదనర్చు

నాల్పతెఱుగుల రసనిదానంబు గాఁగ.

౨౦

క. నవరసవిస్ఫుటకరణ

ప్రవణము లగు 3నుచితరుచివిభావము లెల్లకా

వివిధ స్త్రీపురుషులయం

దవిరళముగఁ బొడముఁ దెలియ 4నగును గపింద్రుల్.

౨౧

(అ) వి భా వ ము లు 2

అ. అవ్యభావ మొప్పు(1)నాలంబనంబు (2)ను

ద్వీపనంబు నాఁగ ద్వివిధ మగుచు

నిఖిల రస విబోధ నిర్మాణ కరణంబు

లితైఱంగు లెల్ల నెఱుఁగ వలయు,

౨౨

(1) ఆ లం బ న వి భా వ ము

క. ఆలంబనంబు నాఁగ ర

సాలంబన మైనరూపయౌవనకాంతి

శ్రీలావణ్యాదిక; మది

మూలము తద్వ్యక్తికికా బ్రమోదప్రదమై.

౨౩

-
1. వినుతేంద్రియములకు. 2. యలరు. 3. దనర్చు. 4. బనాఁగ.
బునాఁగ. 5. నుచితరచిత. 6. నగునుకపింద్రుల్.

ఉ దా హ ర ణ ము

చ. నెలపుల నిందుచన్నుగప నిక్కును, గామునితూపు కై వడిక
వెలిగెడు రూపవిభ్రమము, విద్యుదుదారతఁ దేజవిల్లుఁ జూ
పులదిగి సొంపు వెట్టనివిభూషణ మై మెయి నంతకంతకుక
బలియుఁ, జశుక్యవిశ్వ*జనపాలునిమన్ననఁ గన్న యింతికిక.

౨౪

(2) ఉ ద్ధీ ప న వి భా వ ము లు 4

క. చలియింపక రస మింపుల

సౌలయుచు నెవ్వనిచేత నుద్దీపించుక

గలఁగొన బుధులకు నవి యి

మ్ముల నుద్దీపనవిభావములు నాఁ బరఁగుక.

౨౫

క. (1) ఆలంబనోక్త గుణములు

(2) నాలంబన చేష్టితములు (3) హారాలంకా

రాయు (4) నుత్సవలీలలు

నోలిక జంతురాహ్వయంబు లుద్దీపనముల్.

౨౬

సీ. (1) రూప లావణ్య తారుణ్యాది శారీర

గుణము లాలంబనగుణము లరయ.

(2) నంగ నోచిత భావ హావ హే లాది విం

శతియుఁ జేష్టితము లై నంపరించు.

(3) హార కేయూర మంజీర కంకణ కంఠి

కాదు లలంకరణాఖ్యఁ జెందు,

(4) నుపవన జల చంద్రి కోతన వార్తవ లీల

లాత్మ విహారంబు లనఁగఁ బరఁగుక

తే. నిట్టి యుద్దీపన విభావ హిత వినోద

విభవములఁ బొందుఁ జాశుక్యవిశ్వవిభుఁడు,

అలరువిల్తుని భంగి, జయంతు లీల,

భద్రు చందమున, నలకూబరుని పగిది.

౨౭

(అ) అనుభావము

భా. భూతా రానన రాగ దృగ్విలసనంబుల్, పాణిపాదాంగవా
క్పాతుర్యంబును, నోష్ఠకంపనము నాగం, బేర్చు చేష్టానము
ద్యూతం దై యనుభూత మై రసము సొంపుక జెందుటక జేపి, వి
భ్యాతం బై యనుభావ మొప్పు లలితవ్యక్తాకృతిక దోచుచుక. ౨౮

చ. వదనవికాసముక బొలయు వాలికచూపులు, లేతనిగ్గుతోఁ
బొదరెడితారకల్, బొమల పొల్పుగుపోకలు, మోవికెంపుపైఁ
గదిరెడిచిన్ని నవ్వు, చెలికత్తెల కందము సేయుమాటలుక.
సుదతి చళుక్కువిశ్వనృపసుందరుఁ జెందుటఁ *జెప్పు నొప్పుగక, ౨౯

(ఇ) సాత్త్విక భావములు 8

తే. సత్త్వ మన మనోవృత్తి; తజ్జంబు లైన
భావములు సాత్త్వికము లష్టభావితములు -
1 స్తంభ 2 రోమాంచ 3 బాష్ప 4 వైస్వర్య 5 కంచ
6 విలయ 7 వైవర్ణ్య 8 పుర్య సంజ్ఞలఁ దనర్చు. ౩౦

1 స్తంభము

క. మే నెఱుంగ కున్నయునికిన
నానాభయ హర్ష దర్శన శ్రవణములక
మ్రానువడి యునికి చేష్టా
హీన స్తంభంబు నాగ నెఱుంగఁగ వలయుక. ౩౧

క. చాళుక్యవిభుని భేల
తోగ్గలధ్వజపటముఁ జూచి, క్రొవ్వటి, యని ను
త్తాల స్తంభస్థితికి
న్నాలుపడుక బిగఱ, సాలభంజిక వోలెక. ౩౨

2 రోమాంచము

క. ఆనందాతిశయంబునఁ
గానఁబడుట రోమహర్షకల్పనము సుమీ,

మానితపోమాంవం బనఁ

గా నిష్టస్పర్శన ప్రకాశనవిధులఁ.

33

క. మనమున విశ్వేశ్వరు నిడి

కొని, గాఢాలింగనములఁ గొఱలెడిచోటఁ,

దనువునఁ బొడమెడిపులకలు

వనితకు రాగాంకురముల వడువున నొప్పుఁ.

34

3 ఆ శ్రు పు

క. అతిదుఃఖ హర్షణాదులఁ

బ్రతిపాదిత మైన నేత్రపాథఃకణనం

హతి యశ్రు వంద్రు, నఖముఖ

కృతహర్షనవిధులు దానిక్రియ లరయంగఁ.

35

క. ఆలములో విశ్వేశన్య

పాలునికరవాలు మెఱయఁ బరన్యపవనితా

లోలనయనాంబుదంబులు

వాలాయము గురియు నశ్రువర్షం బోలిఁ.

36

4 వై స్వ ర్య ము

క. భయ రోష హర్షణాదుల

నియతంబగు గద్గదధ్వనితం బది ని

శ్చయముగ వైస్వర్యం బగు

రయవాగుచ్చరణసరణి రభసం బగుటఁ.

37

క. రాగముగ నలుకఁ దేర్చుగ

నాగతుఁ డగువిశ్వవిభుని యాలోకముచే

రాగాలాపక్రమము వి

రాగాలాపక్రమముగ రమణి కలంగెఁ.

38

5 క ం ప ము

క. ఆకస్మికభయ దయితా

లోకన హర్షాది రుజులు లో నగుదానఁ

జేకూఱుఁ గంప మంగ
వ్యాకుల చలనాది నెఱుఁగవచ్చుం దెలియఁ.

౩౯

క. పృథులతర చంద్రహాసము
గదలించు చళుక్యవిభునిఁ గని భీరువు లై
మదవిమతులు వదవద వణఁ
కుదు, రాతఁ డుపేంద్రపుత్త్రుఁడు గానఁ జూమీ.

౪౦

6 ప్ర శ య ము

క. ప్రశయము నా నుఖదుఃఖా
దుల నింద్రియమూర్ఛనంబు *దొఱఁగుట; దానిఁ
దెలియునది భూమిపతన
స్థలితాకారములచేతఁ గనుగొని చతురుల్.

౪౧

క. ఇమ్మహి నుపేంద్రపుత్త్రుఁడు
సమ్మోహనమూర్తియగుట సత్యం, బితనిఁ
నెమ్మిఁ గనుగొన్నయింతికి
నెమ్మది మూర్ఛిల్లి మేను విలువక నడలుఁ.

౪౨

7 వై వ ర్ణ్య ము

క. మద రోష విషా దాదులఁ
గదిరెడు సహజాంగరుచివికల్పమునకుఁ బే
రొదవును వైవర్ణ్యం బన,
నది వర్ణవ్యత్యయమున నగుఁ దెలియంగఁ.

౪౩

క. సారమతి విశ్వస్థపతిని
గోరిన సమకూట కున్నె కోర్కులు ధరణిఁ ?
గౌరయశస్పరణంబున
సారూప్యపదంబు గలిగెఁ జామకు నొడలఁ.

౪౪

పా. * దొడరుట ,

8 స్వేదము

క. దయితాలింగన సురత

ప్రయాసకలనములఁ జెమరు వాటిల్లు మిథః

ప్రియదంపతులకు, నది గా

త్రయతార్ద్రత్వమునఁ దెలియఁ దగుఁ జతురులకుఁ,

౪౫

క. ఇల విశ్వనృపతిచంద్రుని

లలితకరస్పర్శనములఁ లలన గరంగెఁ

దలపోయ దీనియొడ లి

మ్ముల నలవిధి చంద్రకాంతమునఁ జేసెఁ జూమీ.

౪౬

(ఈ) సంచారిభావములు కిరి

తే. స్థాయిభావంబునందు నిత్యత్వ ముడిగి

వ్యభిచరించుచు నద్భిభంగాశివోలె

నోలిఁ బొడముచు నడఁగుచు నుంటఁజేసి

యెఱఁగు సంచారిభావంబు లెఱుఁగవలయు.

౪౭

సీ. 1 స్థాని 2 నిర్వేద 3 శంకా 4 మ 5 దాసూయలు

6 నానస్య 7 దైన్య 8 శ్రమాహ్వానములు

9 స్మృతి, 10 మోహ 11 చపలతా 12 చింతలును 13 విషాద

14 సుప్తి 15 విబోధ 16 కౌతుక్యములును

17 నావేగ 18 గర్వ 19 హ 20 ర్షామర్ష 21 నిద్రలు

22 మ 23 త్యవస్థార 24 కోన్మాదములును

25 త్రా 26 పోగత్రా 27 జడతా 28 వితర్కంబులు

29 నవహిత 30 ధృతి 31 మరణాభిధములు

తే. 32 వ్యాధియును 33 వ్రీడయును నన వరుసఁ గృతుల

సాగు ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావ

చయము, వాని నెఱుంగక జరుగ దండ్రు

రసవివేచన చాతుర్య రంజనంబు.

౪౮

1 గ్లా ని

క. మానస మెరియఁగ మేనికి

నానాదౌర్బల్య కారణంబై , యొంటఁ

మానని పశ్చాత్తాపము

గ్లాని యనఁగఁ బరఁగుఁ సుకవి కల్పనవిఘటఁ.

౪౯

క. శ్రీకరుఁ డగు విశ్వేశ్వరు,

భీకర ధరణీపరాహ బిరుద భరాత్ముఁ,

జేకొని మది ధరియించిన

యీకోమలిక్లేశ ముడువ నింతుల తరమే ?

౫౦

2 శంక

క. ఇదియును నదియును నట్లయి

యొదవెడునొకొ యనఁగఁ బొడము నూహిపోహి

స్పద మై చనుననుమానము

మది శంక యనంగ బుద్ధిమంతుల కెక్కుఁ.

౫౧

క. స్తనితము, తత్ప్రతినినదము,

విని రాటీపటహనాదవిభ్రాంతిమెయిఁ

వెనుకకు ముందటిదెసకును

జన శంకింపుదురు విశ్వజనపతిశత్రుల్.

౫౨

3 నిశ్చేదము

క. దుర్విఫలత సీర్వాదుల

దుర్వారప్రతిభ గలిగి తోఁపమి మొదలై

పర్వెడుచిత్తవ్యధచే

నిర్వేదం బొదవు సోష్ణవిశ్వసనంబై.

౫౩

క. ఈనోములేల నోమఁగ ?

నీ నవళిరోపచార మేటికి ? నెలఁతఁ

మానుప విశ్వేశ్వరుఁడే;

నానాటికి మనుప రాజనారాయణుఁడే.

౫౪

4 మ ద ము

క. మదిరాకృత మోహము సం
 పదుదితహర్షము గళాదిపాటవమును స
 మ్మదమున కుదయింపఁగ నా
 స్పదములు దెలియంగవలయు భావజ్ఞులిలకా.

౫౫

క. కించితస్సంప దవిద్యో
 దంచిత మదిరా మదావిలాత్మల నేర్పుల్
 మించుఁ బెఱరాచకొలుపుల
 నించునె విశ్వేశమేది నీశ్వరు సభలోకా ?

౫౬

5 ఆ నూ య

క. పరబల మద విద్యా సుం
 దరతలకు సహింపలేక తఱు చగుదోషా
 చరణము గల్పించుటపే
 రరయ నసూయాభిధానమై నెగ డొందుకా.

౫౭

క. ఈమహి విశ్వేశ్వరుచే
 శ్రీమహిమకా గన్నకవిగరిష్ఠు లసూయర్
 వేమఱు భావించురు చిం
 తామణి సురధేను కల్పతరువులతోడకా.

౫౮

6 ఆ ల స్య ము

క. పొందుగ నిజకృత్యంబుల
 మందోద్యోగంబు చేసి మనలుటయ కదా
 యెందును నాలస్యం, బీ
 చందం బతి ప్రీతినెఱుంగజనుఁ జతురులకుకా.

౫౯

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుతో
 నాలమునకుఁ గడఁగువిమతు లలసు లగుటయుకా;
 జాలఁగ వన్నెలు వెట్టక
 యాలస్యము చేసి రచట నమరాంగనలుకా.

౬౦

7 దై న్య ము

క. విషదాప్తి విత్తహరణ

స్వపతినిరాకృతుల నుద్భవంబయ్యెడు త

త్కృపణత్వము దైన్యంబగుఁ

గృప కాస్పదమగుచుఁ జూడఁ గృతపుణ్యులచేకా.

౬౦

క. పరగండభైరవుని యు

ద్ధురధాటీపటుత యెట్టిదోఁ రిపుభూభృ

త్పుర మాపురంద్రిముఖముల

సరి నొక్కట దైన్య మండ్రు జను లరయంగకా,

౬౧

8 శ్ర మ ము

క. సురతక్లేశాయాసా

తురనిర్గమనాదికములఁ దోతెంచు శ్రమం;

బరసి తెలియంగవలయును

దరశశ్వాసాది ఘర్మతనువిదళనలకా.

౬౨

క. అడవులకై యద్రులకై

యడుగడుగున నలత వొడమ నడలుచుఁ జని రీ

పడఁతుకలు పతులు మనుగడ

నడరఁగ గరవాలభైరవార్చలు సేయకా.

౬౩

9 స్మృ తి

క. అమరఁ బురాకృతసుఖదుః

ఖములం దలపోసి పోసి, కనుఁగొనుటకు నై

నమితోన్నమితాననముగ

నెమకుట సంస్మృతి యనంగ నెలకొనుఁ దలఁపకా.

౬౪

ఉ. “ఈ సురచాపదీప్తులకు నీడు సుమీ మన సాలరత్న వి

న్యాసము, రీ తటిల్లతలయచ్చు గదా మన లాపికాతనూ

ల్లాసము, రీ ఘనోపలములం దెగడుకా మన మ్మాక్తికావళీ

భాసము,” లంచు విశ్వజనపాలవిరోధి దలంచుఁ గానలకా.

౬౫

10 మోహము

క. భయ దుఃఖావేశ మహా

మయచింతనవిదుల మెఱయ మలఁగొను మూర్ఛో
దయ మది మోహం బనఁజను
నయుక్త మవివేకవరణి నగుఁ దెలియంగఁ.

౬౭

ఉ. అద్దముఁ జూచి విట్టులుకు, నానతిఁ జేసిన సంవలించు, న
మ్మద్దియ విశ్వనాథుపయి ముచ్చట చేసినయంతనుండి; యి
క్కద్ది నెఱింగి చందురునిఁ గానఁగ నీరు, పికంబు గూయ న
న్నిద్దపుమ్రోత మాన్పుదురు, నెచ్చెలు లిచ్చ యెఱింగి నిచ్చలుఁ.

౬౮

11 చపలత

క. రాగ ద్వేషాదులచే

సాగెడు చంచలతపేరు చపలత, నిజనా
భాగోవిస్మరిత వికా
రాగతి నెఱుఁగంగవలయు నంద్రు రసజ్ఞుల్.

౬౯

ఉ. నెయ్యపుఁటోటి మున్ను చెవి నించినవార్త లెఱుంగకున్న యీ
తొయ్యలి విశ్వభూవిభుని దూరమునం గని రాగసక్త యై
తియ్యపునవ్వు వాతెఱుకుఁ దెచ్చె, వడి స్థుచమండలంబుపై
బయ్యెద చక్కఁ జేర్చె, బొలపంబు నమర్చె గటాక్షపీక్షలఁ.

౭౦

12 చింత

క. తనరు ననిష్టాగమనం

బున నగు తలఁపొఁతపేరు వో చింత యనఁ;
మనసున నెలకొనుదానిఁ
గనునది సంతాపహేతుక ధ్యానమునఁ.

౭౧

చ. తిరముగ విశ్వభూవిభుఁడు దేర్చినఁ దేరక త్రోచి, పిమ్మటఁ
దరుణి తడిశుతో వెన ముదంబునఁ జన్నమనంబుఁద్రిప్పఁగా
వెర వఱి చింతనొందు, పృథివీతల మూరక వ్రాయు, బోటులఁ
బరువడిఁ జూచి పిగ్గువడుఁ, బాయనిధీరత దూరు బుద్ధిలోఁ.

౭౨

13 వి శా ద ము

క. అబ్బె దగులాభ మని మది
నుబ్బెడుచో నంతరాయ మొనఁగూడుటయున్
బ్రబ్బికోను వెఱగుపా టది
నిబ్బరపువిషాద మనఁగ నెగడుం జూడన్.

౭౩

క. 'ఇనుఁ డరిగెఁ, దిమిర మదె కను
కని పర్వెడు, విశ్వనాథుకడ తేగెద నే'
నని యొకమానిని దలఁపఁగ.
ఘనకరములు నిగుడ ధవళకరుఁ డుదయించెన్.

౭౪

14 సు ప్తి

క. లీనేంద్రియ మై విషయ
ఛాయనంబునఁ గొఱలునంతరంగములోనన్
గానఁబడు కలల కెల్ల ని
దానం బగు సుప్తి దానిఁ దగు దెలియంగన్.

౭౫

క. సుత్యచరిత విశ్వేశ్వర
కృత్యము సంకల్పసుప్రకీర్తము నగుసౌ
హిత్యమును మరగి సుప్తికి
నిత్యత్యము గలుగఁ గోరు నెలఁతుక యెపుడున్.

౭౬

15 బో ధ ము

క. ఇంద్రియములు చిత్తమున క
తంద్రత లో నగుటఁ జెప్పఁ దగు బోధముగా,
రుంద్రవికారవిలోచన
సాంద్రవికారముల నెఱుంగఁ జను దజ్జ్ఞులకున్.

౭౭

క. విశ్వేశ్వరుండు పాలిత
విశ్వంభరుఁ, డనుచు బుధులు వేదప్రముఖా
నశ్వరవిద్యలయందున్
శశ్వత్పరిబోధసిద్ధిఁ జాటిరి జగతిన్.

౭౮

16 ఔ త్సు క్య ము

క. గురుబంధు ప్రియ ధరణీ
 వర వనితాలోకనాది వాంఛలచేతఁ
 టరు వగు నౌత్సుక్యము త
 త్పరత విలంబమునఁ గొనవచ్చుఁ దెలియఁ.

౭౯

క. ధరణీవరాహాలక్ష్మణుఁ
 డరిలక్ష్మి వహింప వచ్చునప్పుడు నగరీ
 తరుణులు తొడవులు వీడ్వడఁ
 బొరిఁదొడిగెడు కొతుకంబు పొల్పుగఁజూడఁ.

౮౦

17 ఆ వే గ ము

క. అమిత విచిత్రాలోకన
 సమయంబుల సంభ్రమించుసంభ్రమ మావే
 గము నాఁబడు; ననుచిత వి
 ర్గమనస్థలనాదికములఁ గనుఁగొనవలయుఁ,

౮౧

క. సౌబగారు విశ్వభూవరు
 ప్రబలజయశ్రీలఁ జూడఁ బఱతెంచు తఱిఁ
 గబరీకుచజఘనంబుల
 విబిడత నసియాదెఁ బురమునెలఁతల నడుముల్.

౮౨

18 గ ర్వ ము

క. రిపు తర్జన వాచాటము,
 విపులాత్మోత్కర్ష కథనవికటము, రణలో
 లుపమును నగుభుజదర్పము
 నిపుణులు గర్వం బనంగ నెగడుచునుండుఁ.

౮౩

క. బాణకళాగర్వమునఁ గృ
 పాణాహంకారగరిమఁ బాటియె సమర
 శ్రేణీవిహరణవికట
 ష్టేణీకులు రాయగండగోపాలునకుఁ,

౮౪

19 హ ర్ష ము

క. దయితాలోకన విభవో

దయ కదన స్తుతులవలనఁ దగ నుదయించుకా
బ్రయుతముదము హర్షం, బం
గయుతప్రస్వేదపులకకలితం బగుచుకా.

౮౫

క. కరవాలభైరవాంకుని

కరవాలభుజంగి పోరఁ గడు హర్షించుకా
బరువడిఁ బరభూపాలక
సరసప్రాణానిలముల సరిఁ జవిఁ గొనుచుకా.

౮౬

20 అ మ ర్ష ము

క. అపరాధులపై మనమునఁ

గుపితాత్మున కుద్భవిండుకోప మమర్షం,
బువగతమత్సరపాప
వ్యపదేశంబులను నెఱుంగ నగుఁ జతురులకుకా.

౮౭

క. పరబలములఁ గనుఁగొని, జము

కరణిం గనుఁగొనల నగ్నికణము లురులు, నీ
పరగండభైరవుని భట
వరుల యమర్షంబు పొగడవశమే పోరకా.

౮౮

21 ని ద్ర

క. అలవున నలసత సురతా

కులతకా బ్రజయోపపన్నకోపాదులచే
నలవడు నిద్దుర, యది యి
మ్ముల ముకుళిత నయనమాత్రమున నెఱుంగఁబడుకా.

౮౯

చ. చెలువ చళుక్య విశ్వనృపుచే మరుతూపుల నెల్ల గెల్చి, యొ

ప్పుల సుఖనిద్ర సేయుకఱి; బోఁటులచూపుల కిం పొనర్చె, న
య్యలికముమీద గ్రాలు నలకాళియుఁ దిన్ననియూర్పుతావికికా
జెలఁగెడుకేం ట్లనకా జెలిమి సేయునుఁ గొందొకసేపు శయ్యపై.

౯౦

22 మ తి

క. సహజార్థ తత్త్వసంశయ

మహితవినిర్వహణశక్తి మతి యనఁ బరఁగుణఁ,

ముహురుద్భూత ప్రతిభా

విహరణమున నెఱుంగఁ దగు, వివేకప్రాధిక.

౯౧

ఉ. పాయక కొల్చువారల సువర్వులఁ జేయుట, వైరులం బలో

పాయ సుదర్శనాంబల విభగ్నులఁ జేయుట, సుర్వి రాజనా

రాయణుఁ డంట విశ్వయమ, యంచ సుధీంద్రులు విశ్వమేషిసీ

నాయకు సత్ప్రభావకథనంబు మహిఁ బచరింతు రెప్పుడుఁ.

౯౨

23 అ ప స్మార ము

క. భూతావేశ క్లమ మో

హతుర వికృతులఁ దనర్చి, యాత్మలయం దు

ద్భూత మగు నపస్మారము;

చేతోగతి నెఱుంగవలయుఁ జేష్టాదులచేఁ.

౯౩

క. భేరిరావంబులు విని

వైరులు కలవాలభైరవభ్రాంతి నప

స్మారులగతిఁ బొగలుచుఁ దల

చీర లెఱుంగరు భయోపచితి యెట్టిదియో.

౯౪

24 ఉ న్నాద ము

క. చిత్తప్రియ వనితాహృతిఁ

బిత్తోద్రేకమునఁ గలుగుఁ బృథులోన్మాదం,

బిత్తిఱఁ గెఱుంగుఁడు దుల్యా

యత్తాచేతన సచేతనాదులయందుఁ.

౯౫

మ. హరిజలేణిఁ దురంగమప్రతతిగా నర్పించి, మేఘంబులఁ

గరులఁ చేసి, ద్రుమంబులఁ భటులఁగాఁ గల్పించి, పోరాటకుఁ

దిరుగఁ జూతురు భ్రాంతు లై తఱుచు ధాత్రీ పాలు రున్మాదకా

తరబుద్ధిఁ బరగండభైరవునితోఁ దత్తత్ప్రదేశంబులఁ.

౯౬

25 త్రాసము

క. చిత్తమున నున్నయునికిన
హత్తెడుభయకలన త్రాస మనఁ జనుఁ; గ్రూరో
ద్వైత్త నృప దర్శనాది ని
మిత్తంబులఁ బుట్టు నెఱిగి మెలఁగఁగవలయుకా.

౯౭

క. ధర జీవ రాహు భేరీ
విరావ మాలించి, వైరిపీరులు వికృతా
తురులై, సాగర గిరి సరి
దరణ్య దుర్గ స్థలముల కరుగుదు రోలికా.

౯౮

26 ఉత్తర

క. దండించుచోట నుండెడు
చండతపే రుగ్రతాఖ్యఁ, జనుఁ దెలియంగా;
ఖండన తాదన తర్జన
కుండనములచేత నెఱుఁగుదురు భావజ్ఞుల్.

౯౯

క. 'మొక్కుఁడు, బిరుదము లాడిగియు
మ్రుక్కుం; డటు సేయకున్న మనుజువతుల కా
యక్కజ మగువిశ్వేశ్వరు
దృక్కిలలఁ గమరిపోక ద్రిమ్మర వశమే.'

౧౦౦

27 జడత

క. జడత యది కడు ముదంబునఁ
బడు నిష్టానిష్ట కర్మభంజనములచో
నడరెడు భయ మోదాదులు
దొడరెడునెడఁ బనులవరునఁ దోపింపనిరై.

౧౦౧

క. ప్రణయమున రాజనారా
యణుఁ *డతిశౌర్యముగఁ జేయునాదరణ శుభ

క్షణత్పప్తి నఖిలన్మపతులు

ప్రణతిప్రణతులకుఁ జొరరు పరమోత్సుకు లై.

౧౦౨

28 వి త ర్క ము

క. గుణగణవిగుణోత్కర్షణ

గణన వితర్కంబు; దానిఁ గనుఁగొనఁ దగు నై

పుణమునఁ జతురులు తత్కా

రణకార్యవిభేదబుద్ధి రసికతచేతఁ.

౧౦౩

క. శ్రీవిశ్వవిభుఁడు చేసిన

యావెరగుల కలుగవలయు, నలిగినపిదపఁ

భావింప నతఁడు ధీరుఁడు

వావిరి ననుఁదేర్పఁ దతనువడిఁ బడవలయుఁ.

౧౦౪

29 అ వ హి త్థ

క. కడు హర్షంబున, మదిలో

నడరెడు ననురాగ మొప్పు నణఁచెడువెరవ

ప్పడఁతికి నవహిత్య యనం

బడు, నూత్నవిచేష్టితములు పరికింపంగఁ.

౧౦౫

క. అవిరళముగ విశ్వమహి

ధవుగుణములు పొగడుచోటఁ, దద్గత మతియై

చెవిఁబెట్టుచు నొకముద్దియ

చవిచదువులుగఱపెఁ గీరళాబంబులకుఁ.

౧౦౬

30 భృ తి

క. ఎట్టిపదార్థము లబ్ధిన,

నొట్టిడిన ట్లంట నోప నొల్లక, మదిలో

గట్టి యగు దిట్టతన మది

యిట్టలముగ భృతియనంగ నెందునుఁ బరఁగుఁ.

౧౦౭

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుచే

శ్రీలకా దనరారుబుధులు చేకొన రవపీ

పాలానీతపటీరదు

కూలాగురుచంద్రగంధకోటుల నైనఁ.

౧౦౮

౩1 మ ర ణ ము

క. గరణానల రో గాయుధ

విరహాదులవలన నగు వివేకింపంగా

మరణము, నయననిమీలన

విరళశ్వాసాంగవర్ణవిధిఁ దెలియ నగుఁ.

౧౦౯

క. కలవాలైరవుని యని

నరి చావక చచ్చినట్ల యటు పడియుండెఁ

పొరి నూర్పు లణఁచి తెప్పలు

మరలింపక గాజువాటి మ్రాన్పడి భీతిఁ.

౧౧౦

౩2 వ్యా ధి

క. జ్వరమున నైనను విరహ

జ్వరమున నైనను దనర్పు సంతాపము వి

స్ఫురితవ్యాధి యనంబడు;

శరీరపాదాదీ విధులఁ జనుఁ దెలియంగఁ.

౧౧౧

క. కేలేరియు నొడలుదడివినఁ

గోలంబము లూర్పులొళిలుల మండిపడుఁ,

చాకుక్యవిభునిఁ జూచిన

బాలికపరితాప మెన్నఁ బని లే దింకఁ.

౧౧౨

౩3 ప్రీ డ

క. మెయిచెలుపులు పరికించుచు

దయితునిఁ గట్టెదురఁ జూచి తలవంచిన ము

ద్దియసౌబగు ప్రీడ, యెఱుఁగుఁడు

నయనవృదలీనదర్శన ప్రసరములఁ.

౧౧౩

ఉ. వేడుక విశ్వనాథపృథివీవరసుందరు బిట్టు చూచి తో

డ్తోడన సిగ్గు డగ్గఱుడుఁ దొంగలితెప్పలకప్పులోనఁ జి

టాడెడుచూడ్కులొప్పెఁ గుసుమాయుధ తూణముఖంబునందు నూ
టాడెడుపువ్వుఁదూపు లన నంగనకుం దరళంపుఁజాయలకా.

౧౧౪

స్థా యి భా వ ము లు ౪

తే. అత్మసంభావిత విభావ కానుభావ

సాత్త్విక వ్యభిచారి సంజ్ఞల దనర్పు

భావములచేత సువ్యక్తభంగు లైన

వాని రసికులు స్థాయిభావంబు లంద్రు.

౧౧౫

క. 1రతి 2హాస 3శోక 4రోషము

5లతులొత్సాహంబు 6భయనమాఖ్య 7జుగుప్పా

కృతి 8విస్మయ 9శమములు నా

సతత రస స్థాయిభావ సంపద చొందుకా.

౧౧౬

1 ర తి

క. సంభోగావాప్తి కృతా

రంభస్పృహసౌంపుపేరు రతి యనఁ బరఁగుకా,

సంభృత చేతఃకుతుక వి

జ్ఞంభణమున నెఱుఁగఁదగు రసికముఖ్యులకుకా.

౧౧౭

క. మంగళరూప విలాస జి

తాంగజాఁ డగు విశ్వనాథునంద మెలఁగు నీ

యంగనకోరిక సతతము

శృంగారస్థానజాతచేష్టాంగక మై.

౧౧౮

2 హా స ము

క. అతివికృతదర్శనాభా

షితచేష్టాగతులచేతఁ జేపడు హాస

ప్రతిపాదన; మెఱుఁగం దగు

జతురులు చేతోవికారసరసతచేతకా.

౧౧౯

క. చాతుర్యవిభునిఁ దలఁచిన

హేలలు నీనుదుటిచేత నెఱిఁగితి, మనుదుకా

లీలాహాసమునకు నా

వాలము గావించె నింతి వదనోదరముకా.

౧౨౦

౩ శోకము

క. శోకం బనంగను మదిలో

నాకస్మిక విపదవాప్తి నడరెడు దుఃఖ

వ్యాకులత, దాని నెఱుంగుడు

చేకొని రసభేదవిద్ధి చేరుటకొలుకుకా.

౧౨౧

క. ఈకోలధ్వజు 1నని పెను

బోకులచే నఱుంగడుపు బొలిసిన2యరినా

రీకులము 3నెరయశోకం

బాకారము దాల్చి 4నట్ల యంగంబులతోకా.

౧౨౨

4 శోషము

క. పరకృత ధిక్కారాదుల

నరుదగు కలుషంబు రోష మనఁగాఁ బేర్చుకా;

పొరిఁబొరిఁ గనలుచునుండెడు

పరుసుననెఱుంగంగవలయు భావజ్ఞులకుకా.

౧౨౩

క. ఏప్రోలిలోన నైనను

నేపారుచకుక్కవిభుని యెనకవు రూపా

టోపము దీపించు, గడుకా

రూపింపఁగఁ గల్పనమయరుద్రాకృతియై.

౧౨౪

5 ఉత్సాహము

క. మత్సరమర్దనమును ద్రిజ

గత్సంకీర్తితము నైనకడిమి నడరు నా

సత్సాహసప్రయత్నం,

బుత్సాహం బనంగఁ బరంగు నురుతేజమునకా.

౧౨౫

క. శంకింపక సురవనితా

శంకరు లగువిశ్వవిధుని సమదభటులకుఁ

బొకముగ మేను బుద్ధినఁ

1 గంకణములు విరిసె శౌర్యగరిమోత్పత్తిఁ.

౧౨౬

౪ భ య ము

క. భయ మనగఁ బూరుషత్వ

వ్యయకరణం బగుచు సంతరంగమునందుఁ

క్షయమునకు వెఱచువెఱు, పది

నియతం బగుచుండుఁ బ్రాణీనికరంబులకుఁ.

౧౨౭

క. కరవాలభై రవుని కర

కరవాలప్రభలసౌబగు గలుగుటనె కదా

పంకింపఁగ నెచ్చటఁ బర

ధరణీశతమోగుణంబు తలచూప దిలఁ.

౧౨౮

7 జ గు ప్ప

క. హేయాపాదక వస్తువి

కాయ శ్రవణావలోక కథనంబులచే

నాయత మగురోత సుమీ

యేయెడలఁ జుగుప్ప యనఁగ నింపులఁ జెఱుచుఁ.

౧౨౯

క. బిరుదములు వెట్టుకొని, తుది

బిరుదార్థము నిలుపలేని బిరుసునృపులకుఁ

బరికించి, రోయు ననిమొన

నరుదగు పరగండ బైరవాంకుడు, లీలఁ.

౧౩౦

8 వి స్మ య ము

క. శ్రవణాలోకాపూర్వ

ప్రవర చమత్కారమైన బంధురకృత్యం

బవని నగు విస్మయం బనఁ,
బ్రవీణు లెఱుంగంగవలయుఁ బ్రచురప్రతిభఁ.

౧౩౧

క. అసముఁ డగువిశ్వభూవిభు
నసిఘరాపీతజలము లరినారీద్య
గ్వీసరములఁ దొరుఁగుచున్నవి
కసుగందక, విస్మయంబుగాదె తలంపఁ.

౧౩౨

9 శ మ ము

క. దూరీకృత సంసార వి
కారము శమమనఁగ నిగమసారం బై పెం
పారు, నదిగలిగెనేని వి
చారము గడునొప్పు నెపుడు చతురులకెల్లఁ.

౧౩౩

క. చాశక్యవిశ్వవిభుఁడు మ
హీలలనాపాలనమున నెనక మెనఁగుచో
నోలి యతీంద్రులు మనముల
నాలవపురుషార్థసరణి ననిచిరి మిగులఁ.

౧౩౪

మ. ఇది నానావిధభావబోధపద, మిం జేరాజు రాజత్కృత
సదనంబై విహరించు నాతఁడుగదా సంగీతసాహిత్యసం
పదత్రోవం జనఁ జాలుఁ, జాలిన భవాపాయంబుఁ దూలించు, స
మృదలీలకా గృతకృత్యుఁడై నెగడు సమ్యక్రాజ తేజోనిధి!

౧౩౫

ఉ. సోమహలాద్ధిచంద్రుఁడు, యశోధవశీకృత దిగ్గజేంద్రుఁ, డు
ర్వీమహిలాభిరాముఁడు, నవీనభుజాబలరాముఁ, డంగ నా
రామవసంతుఁ, డున్న మితరాజజయంతుఁడు, వైరిఘోరసం
గ్రామధనంజయుండు, రిపుకాననదావధనంజయుం డిలఁ.

౧౩౬

క. కంఠీవకూరుఁడు, శ్రీ
కంఠపదస్మరణవిగతకల్మషుఁ డనువృ
త్కంఠగ్రహఖడ్గుఁడు, వై
వంఠపరాక్రముఁడు, కదనశోవిరుఁడెపుడుఁ.

౧౩౭

మాలిని.

అతులవిభవశత్రుం, డర్థసంపన్నచత్రుం
డతిగుగుణగరిష్ఠం, డాత్మవిద్యావరిష్ఠం
డతసుతసువిలాసుం, డంగనాశీవికాసుం
డితరన్యపతిపూజ్యం, డిద్ధరాజ్యండు నీతికా.

౧౩౮

గ ద్యము

ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోటపెద్దయనామధేయవిరచితం బైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారకాస్త్రంబున
భావప్రపంచప్రకటనసముద్దేశ్యం బనఁ
బ్రథమోల్లాసము.

ద్వితీయోల్లాసము

ర స ప్ర క రణ ము

క. శ్రీలుఁడు, ప్రణతావనితతి

మాళిమణిద్యుతిసమేతమంజీరుఁడు తే

జోలంకారుఁడు, ధృతిసుర

శైలుఁడు, చాళుక్యవిశ్వజనపాలుఁడిలకా.

౧

కా. శ్రీ నిందారంగ లోకరక్షకొఱకై పిద్దించుటంజేసి ల

క్ష్మీనాథుం డగునయ్యుపేంద్రుఁ డటు లేగెఁ గాన, సీనూతన

క్షై నాథుం డగు విశ్వనాథునకు శృంగారాధినాథత్వ మెం

తే నొప్పుం బ్రణుతింప నంచుఁ గవు లుత్పేక్షింతు రెల్లప్పుడుకా.

౨

క. కావున నుపేంద్రునకు, ల

క్ష్మీవనితకు దనయుఁ డైన విశ్వేశ

జ్ఞావరునకుఁ బ్రియకరముగ

భావితశృంగారరసముఁ బ్రణుతింతుఁ దగకా.

౩

ర స ము లు

క. ఉక్తవిభావాదులచే

భక్త నవస్థాయీరూపభావంబులు సు

వ్యక్తములై నిజగుణసం

సక్తములై రసము లన రసత్వమునొందుకా,

౪

తే. స్థాయిభావంబులకు ననుసారు లైన

తద్విభావాదులను రసత్వంబు గలుగుఁ ;

బరంగ వెన్నకుఁ బాకసంప్రాప్తిజేపి

తగుఘృతత్వంబు గలుగుచందమున నెప్పుడు,

౫

క. వినువారికిఁ గనువారికిఁ

దనదువిభా¹ వానుభావ దర్శనచయముల్

ఘనరసపోషకములునాఁ

జనుఁ గవితానాట్యములఁ బ్రసన్నాకృతు లై.

౬

తే. ప్రోడలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందు రసము

ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరు రసము,

స్ఫుటవిభావానుభావసంఘటనచేత

సాత్త్వికవ్యభిచారిసంసక్తిచేత.

౭

క. రస మారోఽప్యం బగుటకా

బొసఁగదు ² నాట్యములయందుఁ, బొల్పుగుఁ దత్త

త్ప్రసరస్మరణముచేతకా

వెన సామాజికులయందు వేడ్కకు నెల వై.

౮

శృంగారరసము (రెండు విధములు)

క. ఆతులానందాత్మిక యగు

రతియే విభావాదిభావరంజనముల సం

వృతయై శృంగారరసా

కృతిఁ జెందు మనోనురాగ కీలితగతులకా.

౯

క. ద్వివిధం బగుశృంగారం

బవిరళ ¹సంభోగసంభవాత్మకమును ²గై

తవవిప్రలంభజము నన

యువతిప్రియజనులవలన నుదితం బగుచుకా.

౧౦

(1) సంభోగ శృంగారము

క. అనులా పాలింగన ద

ర్శన దుంబన మోదన ప్రసాధన విధులకా

వనితలుఁ బతులుఁ దమలోఁ

జెనయుట సంభోగజనితశృంగార మగుఁ.

౧౧

మ. లలితస్విన్నకపోల మాననము, హేలాలోల మాలోకన
వలనం, బుల్లనదంగ ముత్పులకసంవాసంబు, వృత్తస్తన
స్థలి మాల్యావృత, రంజితాధరము లజ్జాహాసభావంబు, నె
చ్చెలి కీసాంఘ చతుశ్చవిశ్వవిభుఁ డిచ్చెఁ జూచితే నిచ్చలుఁ.

౧౨

తే. పంచవిధభావకలితప్రపంచ మెల్లఁ

గలసి శృంగారరసపోషకంబ యంద్రుః

క్రమముతోడఁ బ్రయోగసంగతి యెఱింగి

కావ్యనాటకములఁ గూర్చఁ గనుట యొప్పు.

౧౩

తే. ఇందు శృంగారరసమును నెనఁగఁ జేయు
వివిధభావాదిక క్రియావింశతి (=20) యును
నెఱుఁగఁబడు భావకుల మది కేర్పడంగఁ
గవిత లక్షణలక్ష్యప్రకారములను,

౧౪

శృంగార చేష్టలు 20

క. అంగనలకు యౌవనగుణ

శృంగారరసోపపన్న చేష్టలు నానా

భంగులయి యొప్పు నిరువది,

యంగితముగఁ దత్ప్రకార మెఱుఁగఁగవలయుఁ.

౧౫

అంగ జాతములు 3

క. ఆ వింశతిలో 1 భావము,

2 హావము 3 హేలాభిధయును ననియెడు మూఁడుఁ

భావింప నంగజాతము ;

లావిధ మెఱుఁగంగవలయు నయ్యయి గతులఁ.

౧౬

అయత్న సంభవములు 7

తే. అలరు 1 శోభయుఁ 2 గాంతి 3 దీప్తులును 4 మధుర
తయుఁ 5 బ్రగల్భత్వమును 6 సదోదారతయును

7ధీరతయు నాఁగఁ బేర్కొనుటెఱఁగు లేడు
పరఁగు సతుల కయత్నసంభవము లగుచు.

౧౭

నై స ర్గ క ము లు 1౧

తే. చెలఁగు 1శీలా 2విలాస 3విచ్చిత్తి 4విభ్ర
మాహ్వాయంబులు 5గిలకించితాభిధంబుఁ
గొరలు 6మోట్టాయితంబును 7గుట్టమితము
నెనఁగు 8బిబ్బోక 9లలిత 10విహృతులు వరుస.

౧౮

క. పదియును నై సర్గకములు ;
విదితము లన్నియునుగూడి వింశతి యయ్యెకా ;
వదలక తల్లక్షణములఁ
దదుదాహరణములు నెఱుఁగఁదగుఁ దక్షణ్ణలకుకా.

౧౯

అంగ సముద్భవములు-౩. అంగు 1 భావము

క. అతినిర్వికార చేతో
గతవృత్తివిశేష మరయఁగా సత్త్వము, త
త్ప్రతిపాద్యక్రియ భావము
సతతాలంకారకారి, చనుఁ దెలియంగకా,

౨౦

ఉ. ఆశిజనోపభోగవచనార్థములం జెవిఁ బెట్టి, సిగ్గుతోఁ
గ్రాలెడువింతచూపు కడకన్నులయం దిడి, మున్నువోలె నై
మాళపుటాటకుకా జొరదు మారుఁడు గల్గుట లో నెఱింగి, యీ
బాల చకుక్యవిశ్వజనపాలునిఁ జూచుట నిక్కువంబి పో.

౨౧

2 హా వ ము

క. భావమ యిందుక వదన
వ్యాపశితవికాస మైన హావము, శృంగా
రావిర్భావవివాసము
శ్రూవల్లి మందచలనమున నెఱుఁగఁబడుకా.

౨౨

చ. అరవితితమ్మిలో వెడలునమ్మధుపమ్ములఁ గ్రేణి సేయుచుకా
గరము విలోచనాంతములఁ గ్రాలెడుచూడ్కుల దందడించున
మ్మరుఁ డెడకాఁడుగా నొకతె మక్కువఁ గన్గొనె, సిగ్గు ముందఱకా
చిరుగఁ, జకుక్యవిశ్వనృపతికా జెలిచాటుననుండి వేడుకకా.

౨౩

౩ హేల

క. హావము సువ్యక్త విలా
సావహ మగునేని హేలయనఁగాఁ బరఁగుకా,
చావింపఁగ శృంగారము
పైచాటుచు నారఁజారఁదనరుటచేతకా.

౨౪

కా. భూతారావలనంబు మర్మపులకాభోగంబు రాగంబునుకా
జేతోజాతుఁడు తన్ను జోకుటఁ బ్రశంపింపకా బ్రసన్నోదిత
ప్రీతికా జూచెఁ బయోజనేత్ర కుతుకప్రృపుష్టదృష్టిక్రియా
చాతుర్యంబులు చంద్రికకా దెగడఁగాఁ జాకుక్యవిశ్వేశ్వరున్.

౨౫

ఈమూఁదును అంగ సముద్భవములు.

అయత్న సంభవములు - 7. అంచు 1 శోభ

తే. రూప యౌవన లావణ్యరూఢి సౌబగు
సుందరుల కెల్ల రసికులు శోభ యంద్రుఁ
దనరు నన్యోన్యతుల్యగాత్రములయందుఁ
గడఁగి పెట్టని తొడవయి కానఁబడుచు.

౨౬

ఉ. కోరి చకుక్యనాథుకడకున్ జనునింతికి రత్నకాంచనా
కారము లై నభూషణనికాయములం దడవంగ నేల; యీ
సూరెలఁ గ్రాజనంగములసోయగ మెంతకు లేదు చూడుఁడా
మారునిపూవుఁదూపులకు మాఱటరూప మనంగ నొప్పెడుకా.

౨౭

2 కాంతి

క. ఆశోభయ రంజనగుణ
పేశలయై మించుగలిగి బెరసిన విద్యా

కౌశలులు కాంతి యంద్రు ప్ర

కాశప్రతిభాప్తి నెఱుంగఁగా దగు బుద్ధిన్.

౨౮

చ. కలవపుఁబూఁతలోన వెలిఁ గ్రమ్ముచుఁ బయ్యెదచీరమీఁద ను
జ్జ్వల యగునంగకాంతి గరువంపునడం బొలుపారెఁ జూచితే
పొలఁతి కుపేంద్రపు త్త్రపరిభోగమతిఁ జనుచోట నెంతయుఁ
బలుచనివారిదంబు వెలిఁబర్వు శశిప్రభతోడ సాటియై.

౨౯

౩ దీ ప్తి

క. శస్త్రమగుకాంతికల్పిత

విస్తారము దీప్తియనఁగ విలసిల్లు, శరీ

రస్తుత గభస్తీవిభవ ని

రస్తాలంకారకరణ యగు నతి కొప్పఁ.

౩౦

మ. బలవద్విశ్వనరేంద్రుడాటి మదిలో భావించి యుగ్రాచలా
చలితద్వాంతగుహాంతరంబులఁ బ్రవేశం బొప్పఁ గావించు ర
స్థలితాంఘ్రిప్రసరంబులన్ బ్రియవదూశారీరభూరిప్రభా
వలనంబుల్ కరదీపికావళులుగా వైరిక్షమావల్లభుల్.

౩౧

4 మా ధు ర్య ము

క. పొగ డొందనివస్తువుతోఁ

దగిలియుఁ గడు హృద్యమగుటఁ దా మాధుర్యం

బగు నప్రసిద్ధమండన

లగనంబున నెఱుంగఁ దగు విలాసకరంబై .

౩౨

ఉ. లాలితపిందువారముకుశంబుల పేరులు కర్ణకీలితా

లోలశీషపుష్పములు లోధ్రరజంబును మేనఁ జెంది సు

శ్రీలఁ దనర్పఁ గ్రొవ్విరులఁ జేసినకానుక యిచ్చి సొంపుతో

బాల చకుక్యవిశ్వజనపాలుని మ్రోల వెలింగె సిగ్గునన్.

౩౩

5 ప్రా గ ల్భ్య ము

క. ప్రీడోదితభయముఁ దగ

వీడుట ప్రాగల్భ్య మనఁగ వెలఁదుల కొనరుఁ

ప్రోడతనం వై విద్యా

ప్రేడితసంక్రీడనముల మెలగెడు నెడలన్.

34

మ. ఇల విశ్వేశ్వరచక్రవర్తినభలో నీముగ్ధ భావింప ని
శ్చలలజ్జావతి యయ్యనుం దగునెడన్ సంగీతసాహిత్యవి
ద్యల విద్యన్నుతి కెక్కినట్టిదికదా తర్కింప సత్యాశ్రయ
స్థలదత్యాతతసిద్ధులన్ విధికళాచాతుర్య మొప్పుం జూపి.

35

6 బౌదార్య ము

క. లలి సురతాయాసాదుల । నలనియు విలపిల్లు కణక యౌదార్య మగున్,
లలనకుఁ దగ మగుడని వే । డ్కల నొనఁగున్ దయిత కౌతుకప్రదచేష్టన్.

36

ఉ. కిన్నులచెన్ను హల్లకవికాసముతోఁ బురణింప, చింకపుక
జన్నులమీఁది పెంజెమరు సాలమి నెన్న, మృదుప్రచారము
ప్సన్నపుసోలముం దెలుప, భామకు లోఁ దమకం బొకింతయున్
నన్నముగాక విశ్వనరనాథునిపైఁ దగులంబ చూపెడున్.

37

7 ధైర్య ము

క. రూపింపఁ జిత్తసంభృత । చాపల్యముచేతఁ బుష్పచాపాదులచే
నేపటక యుండుతాలిమి । చూపట్టును ధైర్యమనఁగ సుస్థిరబుద్ధిన్.

38

మ. పతి విశ్వేశుఁడు నాకు ; నవ్విభుఁడు చెప్పన్ నర్సలోకాశ్రయుం ;
దతఁ దేలాగుదలంచినన్ దలఁపనీ ; ప్రాణంబు నిత్యంబె ? మా
రుత మాకంద మనోజ మాధవ మహారోషంబు పైరింప సం
స్తుతి సామాన్యమె ? మాన మాభరణ మై శోభిల్లదే యెల్లెడన్ :

39

ఈ యాఱునొకటియు అయత్న సంభవములు.

వైసర్గికములు 10. అందు 1 లీల.

క. గతి వద నాలోకన మి । శ్రీతచేష్టలఁ బ్రియుని ననుకరించుటయ కదా
మతిఁ దలఁప లీల యనఁ జను । సతతమనోరంజనప్రసాదం బగుచున్.

40

ఉ. చేరి చళుక్యవల్లభుని చెప్పినయట్లన సేయు సుత్తమ
శ్రీరమణీసరస్వతులచేతలు చిత్రము ; లన్న రేంద్రుఁ డె

వ్యారికి నేపదార్థము లవారిగ ని మ్మను నట్ల యిత్తు; ర
న్నారలకుఁ బ్రియానుకరణం బురుధర్మము కాదె యెప్పుడున్. ౪౧

2 వి లా స ము

క. బిష్టు నిజప్రియు నంగన. కట్టెదురఁ జూచి యంగకంబులమీదఁ
బుట్టించిన యొయ్యారము. చిట్టాడుట యది విలాసవిహ్నం బరయన్. ౪౨

ఉ. పయ్యెదఁ జక్కఁ దీర్చుకరపల్లవముం, గడచూడ్కిలోన నిం
పయ్యెడుసిగ్గుఁ, గుంతలము లల్లన పీనులపొంతఁ జేర్చున
త్తియ్యపుఁ జెయ్యు, మన్మథునితేజపుబీజము లై తనర్పఁగాఁ
దొయ్యలి చూచెఁ గోరికలు దొట్రిల విశ్వనరేంద్ర చంద్రునికా. ౪౩

3 వి చ్ఛి త్తి

క. సురతాదులయెడ నల్పా. భరణం బై మెఱయుచున్న భావము తగ నుం
దరులకు విచ్ఛిత్తియనం. బరగు నిజప్రథమరసవిభాసక మగుచుకా. ౪౪

ఉ. మంచి విభూషణావళులు మాని, నవారుణకాటకంబునుం
గొంచెపుహారముల్ చెలువుఁ గోరి ధరించినయింతి కామిసీ
పంచళరాంకు విశ్వజనపాలునిఁ జూచి తనర్చెఁ జూడ్కికిఁ
బంచషపల్లవప్రసవభాసిని యయ్యెడు తీగచాడ్చునకా. ౪౫

4 వి భ్ర మ ము

క. కడుఁ గొతుకాతిశయమునఁ. దొడవులుఁ బూతలును దప్పఁ దొడుగుటచే న
య్యెడు సంభ్రమంబు విభ్రమ. మధరుం బ్రియధర్మనాదులం దెల్లపుడుకా. ౪౬

మ. ఒక నేత్రంబునఁ గజ్జలంబు నిడి, వేఱొక్కంట నర్పింప నొ
ల్లక, యొక్కర్తు జయాంగనాపరిణయాలంకారవిశ్వక్షమా
పకునిం జూచె, విలోచనప్రభలు విభ్రాజిల్ల, నిద్దంబులై
విక చేందీవరపద్మతోరణగతికా విప్పారి యొప్పారుచుకా. ౪౭

5 కి ల కిం చి త ము

క. లలనునిదెఁచఁ బ్రియ కబ్బెడు. నలుకయు నెలనగవు గద్గదాలాపములుకా
గలరుదితము ననియెడునివి. కిలకించిత మనఁగ బరఁగుఁ గేరీగతులకా. ౪౮

చ. అయిగు, విలోకనాంతముల నశ్రువులం బరంగించు చిన్నిన
 వ్వులు చిలికించి చేరి చనవుం దగవుం దళు కొత్త గద్గదో
 క్తులు నిగుడించు, నిక్కమునకుం బులికించుఁ జెమర్చుఁ జూడుఁ డ
 న్నెలఁతకు విశ్వనాథుపయి నెక్కొనుకూరిమిదంద మెట్టిదో ! ౪౯

6 మో ట్టా యిత ము

క. పతికిం దనపైఁ దలఁ ప। ద్భుత మని విని వనితమేను పొంగుట మోట్టా
 యిత మండ్రు భావసూచన। గతులం దెలియంగవలయుఁ గాముకు లెల్లఁ. ౫౦

మ. ప్రమదం బారఁ జకుక్యవిశ్వవిభుకుంభద్ధానధారాజలౌ
 ఘముచేఁ బొంగుచు సంబరాభరణరంగల్గి ర్తులం దాబ్బుచుఁ
 సుమనో విస్ఫురదుత్తమాంగరుచులం జూపట్టు భూదేవి ని
 త్యము ; నాకుం డభిగామి యైన వలదా త త్తద్విజృంభక్రియల్. ౫౧

7 కు ట్ట మిత ము

క. పరిరంభ జాధరక్షత। పరిపీడాదుల సుఖంబు పటుదుఃఖముగా
 దురపిల్లుట కుట్టమితం,। బరయఁగ నుపచారవిధుల నగుఁ దెలియంగఁ. ౫౨

మ. వనితా, నేఁడు చకుక్యనాథుని మరుఁ వారించుటఁ బీవర
 స్తనకుం భాధరబింబమధ్యమున నా సౌగంధిక శ్రేణిచేఁ
 జన నర్పించెదు నీకు నీసుభగతాసంధాత విశ్వేశ్వరుం
 డనియో కాక యుపేంద్రపుత్రుఁ డనియో, యాచందముం జెప్పుమా. ౫౩

8 బి బ్బో క ము

క. రాగమున నొందె, గర్వా। భోగంబున నొందె, మొఱఁగిపోవుట నొందెఁ,
 వేగాదరణము పతిపై। సాగమి బిబ్బోక మనఁగఁ జను నంగనకుఁ. ౫౪

ఉ. బుద్ధి మహీరమాసతులపొత్తున నుండక సత్ప్రతాపనం
 బద్ధసఖిత్వ మొప్పుఁ జని భాసురకీర్తి దిగంతరంబులఁ
 వృద్ధగుణానురక్తుఁ డని విశ్వనృపాలు నుతించు నెప్పుడుఁ ;
 శుద్ధవతివ్రతాత్మికల సోఁకునె యెందు ననాదరక్రియల్. ౫౫

9 ల లి త ము

- క. వికసితవర్తనమున సే। పకవర్తనమునను రచితవచనములయెడఁ,
సుకుమారాంగన్యాసము। ప్రకటితముగ లలిత మండ్రు భావజ్ఞు లిలఁకా. ౫౬
- చ. కనుగొన నొప్పుకంతమున గానముఁ, బాణులఁ మంజులార్ద్రక
ల్పనమును, దృగ్విశేషమున భావములుం, జరణక్రమంబులఁ
దనరు లయప్రపూర్ణ మగుతాళముఁ, గ్రాలఁగఁ బాత్ర యోర్తు రం
జనముగ నాడె నింపు వెదచల్లుచు విశ్వనృపాలునన్నిధిన్. ౫౭

10 వి హృ తి

- క. చెప్పఁ దగుమాట పిగ్గున। జెప్పుక, వెడ గప్పిపుచ్చు చేష్టాదులచే
నొప్పనది విహృతి; రసికుల। కప్పుడు తగుఁ దెలియ నింగితాకారములన్.
- ఉ. దెందము విన్న నయ్యె, నొకడిల్లఁదనం బొడఁగూడె మోముపై,
ముందఱిలాగు గాఁ దొడలు, ముచ్చటమాటల కాన చేసె, దీ
చందముఁ జెప్పు మన్న వెడనన్నపుపిగ్గున మ్రొగ్గుచూడ్కిచే
సుందరి చెప్పె విశ్వవిభుఁ జూచినకాముఁడు తన్ను సోఁకుటల్. ౫౮
- ఈపదియును నైసర్గికములు.

(2) విప్రలంభశృంగారము (దానికి 12 దశలు)

- క. లలిత శ్రవ జాలోకన। కల హాసూయా ప్రవాసకలనల చేతఁ
గలిగెడు దళావిశేషము। చెలువారఁగ విప్రలంభశృంగార మగుఁకా, ౬౦
- సీ. అదియుఁ ¹జక్షః ప్రీతి యన, నంతఁ ²జిత్తనం
గంబునా, మఱియు ³సంకల్ప మనఁగ,
నటఁ ⁴బ్రలాపంబు నా, నవల ⁵జాగర మన,
నటుమీదఁ ⁶గార్భ్యనమాఖ్య మనఁగ
వెండియు ⁷విషయవిద్వేషంబు నాఁ ⁸ద్రపా
సంత్యక్త మనఁగ, ⁹సంజ్వర మనంగ,
¹⁰సున్మాద మనఁగ, ¹¹మూర్ఛాపగమం బన,
¹²మరణంబు నా, నిట్లు మానినులకు

తే. ననుగతద్వాదశాస్త్ర మైతనర్పుః;
బదియ దళలంగ్రు కొందఱు ప్రాధజనులు;
వరఁగు లక్షణములు నుదాహరణములును
వరుసఁ జెప్పుదుఁ దెలియంగవలయు నిందు

౬౧

1 చ ఖుః ప్రే తి

క. చఖఃప్రీతి యనం జను । నక్షీబ విలాసగుణసమగ్రునిఁ బ్రీతిఁ
పీక్షించుకుతుక; మది మరు । నిహధనుర్దండమునకు నె క్కెక్కించున్. ౬౨

ఉ. ఉల్లముఁ జూపుచూపు, లన నొల్లనియుగ్గులు, విచ్చుప్పిగ్గులుఁ
దెల్లుగఁ జేరుకొరికలుఁ, బెక్కులు మక్కువచక్కడంబులుఁ,
మెల్లనె జాఱుపయ్యెదయు, మిం చొలయం బులకించుమేను, రం
జిల్లుఁ జకుక్యవిశ్వనృపకేళరుఁ గన్గొనుపువ్వుఁబోఁడికిఁ. ౬౩

2 చి త్ర సంగ ము

క. చిత్తాసంగం బన నా । యత్తం బగుఁ బ్రతికృతి ప్రయత్నాదిసుఖో
త్పత్తికి నెల వగుచింతన, మత్తెఱుగు మనోవిక్రీష్టమై విలసిల్లుఁ. ౬౪

ఉ. మానినిచూపులం దొరలి మానుగ విశ్వనృపాలుఁ దేపుతో
నానఁగఁ గారుకొన్న మనమా మన మాదట నాదరింప మిం
పూన నుపేంద్రపుత్తుఁ డత డున్నపదం బని కాదె యక్కునఁ
సూనపటిరపంకములు సొం పలరాడెడు సారెసారెకుఁ. ౬౫

3ి సంగ ల్ప ము

క. చిత్తములో ననిశంబును । మొత్తము లగుతలఁపుఁగూటములఁ బొందెడిచో
జొత్తిల్లు చెమరుపులకల । యొత్తుడు సంకల్పదశకు నొనరినచిన్నెల్. ౬౬

చ. ఆకట తలంచి చొక్కెదగ ద క్కలయిక్కల నున్న నున్నగా
లికి నెల వై నపువ్వుఁజొదలే పొద లే పులకింప నేల మి
న్నక యెలనాగ నాగరజనప్రియుఁ డయ్యెడు విశ్వనాథు శ
య్యకుఁ జనవచ్చు వచ్చుమరునమ్ములు వమ్ములు చేసె దంతటఁ. ౬౭

4 ప్రలాపము

క. ఇంతికిఁ బ్రలాప మనఁగాఁ । గాంతగుజాలాపకథనకల్పన; యదియున్
సంతసము చేయు నుచితా । ధాంతరరచనావిశేష జాదులచేతన్. ౨౮

ఉ. ఈగతిఁ జూతురే : తగులరే తగులే తగులేమ లీధరన్ ?
రాగదుఁ దైనవిశ్వనృపురాచయ పో తగురాక నాకు, లో
లో గమిగొన్న చూపుఁదొగలున్ దొగ లై విలసిల్లు; దానిచే
సాగెడు నన్నరేంద్రునకు నద్వీజరాజకళాధరత్వమున్. ౨౯

5 జాగరము

క. వల్లభుఁ డెట్లును నబ్బిమి ।
మొల్లం బగుచింతఁ గన్ను మోడ్చక మదిలో
నల్లల నుడుకుచునుండెడు ।
తల్లడ మదీ జాగరాభిధానం బయ్యెన్. ౩౦

చ. నెలగలమేలురేలు చెలినిద్దురకుం బగ లయ్యెఁ, బెల్లువె
ల్లులఁ గొనువేడ్క లీనుపగలుం బగ లయ్యెను, దాన దీనికిం
గలువలు కన్ను లంటయును గైవడి విశ్వనృపాలచంద్రు నిం
వలరఁగఁ జూచుటం గువలయప్రియుఁ డంటయు నిక్క మిక్కడన్. ౩౧

6 తనుకార్యము

క. అంగనకు నెట్లు ప్రియుడెన । సంగతియరు దైనఁగామసంతాపముచే
సంగములు డప్పిపోయిన । భంగి తనుత్వంబు నాఁగఁ బరగుం జూడన్. ౩౨

చ. అటమట మేల? యేలికొను మంగన; సంగదభంగు లయ్యె న
క్కట కటకంబు లింతి : కెడకత్తెలు నీకడ నాడి పాడిరే
విటతతివింటదూపడనువింటఁ దొరంగుట నీగుణంబు లిం
తటఁ జల మేది మేదినిఁ బొదల్చుము విశ్వనృపాలమన్మథా ! ౩౩

7 విషయద్వేషము

క. నద్వస్త్రువు లొల్లక, విల । నద్విద్యావిహరణంబు చాలించి వివే
కద్వారము గానమి, విష । యద్వేషము తెలియవలయు నప్రీతిమెయిన్. ౩౪

ఉ. గీరనురాగ ముప్పతిలఁ గీరమణీ రమణీజయంతు పైఁ
గూరిమిఁ గూరి మిక్కుటపుఁగోరిక లీరికలెత్తఁ బిల్కి తిం
పార, నపారధీరగుణుఁ డారయ నాపతి విశ్వనాథుఁ డా
మారుఁడు మారుతంబు నెలమావియుఁ గ్రించులు మించు లేటికిఁ.

౩౫

8 త్ర పా నా శ ము

క. పొలఁతుక నిజదయితునికై ।
కలమానధనంబు చాల గజిబిబి గాఁ దా
నిలువడియును గులగతియును ।
దలఁపమియ త్రపావినాశదశ యనఁ బరఁగుఁ.

౩౬

ఉ. క్రొన్ననగొన్న సిగ్గుదలకొన్న తలంపు నలంపకున్న నీ
నన్నుఁ జకుక్యవిశ్వ నరనాథుఁడు మన్ననలం బొదల్చు నీ
ప న్నొడఁగూడినం జెలుల పా బొడఁబా టటగాక యెట్లు నే
వెన్నెల నిల్తు గెల్తు ననవిల్తుఁ నదలుఁ బికాదినేనలఁ.

౩౭

9 స ం జ్వ ర ము

క. శీతకరమదనకృతమును । శీతలకరణోపచారజృంభితమును నై
యేతెంచు తాపభరమపి । నాతికి సంజ్వర మనంగ నలు వెడలించుఁ.

౩౮

ఉ. వే చని విశ్వనాథు గుణవిశ్రుతుఁ దోకొని వత్తు మంచు ము
న్నీ చెలు లెల్ల నన్న పలు కెల్లగఁ జూచితి, నో మి దేల, నా
కీ చలిమందు లేమిటికి, నీవల నావలఁ దావలంబులై
త్రోచి మొగంబుపైఁ దిరుగుతుమ్మెద బూరడుఁగాక యితటఁ.

౩౯

10 మో హ ము

క. విరహావశ వికలచేత । శృరితోన్మాదంబు మోహసంజ్ఞం బరయఁ,
సొరిది నచేతనచేతన । పరిచితి సరి యగుట నెఱుంగఁబడుఁ జతురులకుఁ

ఉ. ఆతురపాటుతో నిలుపుటద్దముదీప్తులు మాటుసేయుచో
నాతరుణీలలామ మనయాసలు గన్నాని 'వట్టిజాలి యీ
గోతుల కేల కేలఁ గొని క్రొన్నెల మూయు తొప్పునే
యీతటి' నన్నచిన్నివలు కెన్నరు విశ్వనృపాలునన్నిదిఁ.

౪౦

11 మూర్ఛ

క. అసయము నెమ్మనమునఁ బా

యసొమ్మలపేరు మూర్ఛ యనఁగాఁ బరఁగున్,

దనరెడు నింద్రియగుణవ

త్తన వైకల్యమున నెఱుంగఁ దగుఁ దక్షిణులకున్.

౮౨

చ. మృదులత నెన్ని యన్నమును మెచ్చఁడు విశ్వనరేంద్ర శేఖరుం

డదె యొకతేటిజోటి నడయాడెడు నింతియ యింతిమోమునన్

వదలక నోమి నోమి యదనం గడ గానఁగ లేమ లేమతై

మదిఁ బడదే కదే కరుణ మారుఁడు మారుఁడు కాఁడె యెప్పుడున్.

౮౩

12 ద్వాదశ శబ్ద శ

క. ద్వాదశశబ్దయుం గలుగుఁ ద

లోదరికిం బ్రియుఁడు బహువిధోపాయములన్

సాదరుఁడు గాక తక్కిన

నాదశ యున్నట్లు చెప్పి రార్యులు కృతులన్.

౮౪

చ. తలిరులు తమ్ములుం గలువదండలు మాటికిఁ బాటి పేసె నా

వల వలరాజుతూపు లనవచ్చుట యెచ్చటఁ దోఁప దక్కునన్

జిలికిన చందనద్రవము చిక్కఁగ నిక్కడ కేఁగుదెంచితిన్

జలముల మేల మేల నతిచక్కటి విశ్వనృపాల యిత్తటిన్.

౮౫

చ. పొలఁతుక చూచరా యబలపోకులు తేకులు విచ్చి, చన్నుఁగ్రే

వలఁ బలుమాఱు గప్పెడు, నవస్మిత మొప్పుఁగ దర్పణంబులోఁ

దొలుచులలాటరేఖ గవి బొట్టిడి సోలెడు, గ్రాలువాలుఁజూ

పుల మరుతూపులం దెగడఁ బూనెడు విశ్వనృపాలుప్రాపునన్.

౮౬

ఇది విప్రలంభశృంగారదశకము.

క. ఇప్పుడు చెప్పిన వన్నియు

నొప్పుగు శృంగారరస సదుపకరణము లై

చెప్పఁబడుచుండుఁ బలుకుల

చొప్పున భావములు గవిత్తఁ జొనుపఁగవలయున్.

౮౭

న వ ర స ము లు

క. క్రిమమున 1శృంగారము 2హా
స్యము 3గరుణము 4కాద్ర 5వీర సంజ్ఞంబులు 6భూ
రము 7భీభత్సము 8నదృత
సమాఖ్య 9శాంతములు ననఁగఁ జను నవరసముల్.

౮౮

తే. అందు శృంగారరసవిశేషాంతరములు
వితతములు గాఁగ మున్నె భాషితము లయ్యె;
నింక హాస్యాదిరసముల నెనిమిదింటి
వరుసఁ జెప్పుదుఁ, దెలియంగవలయుఁ గవులు.

౮౯

2 హా స్య ము

క. దృష్టవిభావాదులచేఁ | బుష్టం బగుహాస మందముగ హాస్య మగుఁ
ఁజ్ఞెలంబన మరయ | విశిష్ట విదూషక జనాదిచేష్టిత మగుచుఁ.

౯౦

ఉ. కల్పకుజంబులం దెగడుఁ, గామగవిం బ్రహపించు, వట్టిసం
కల్పపురాయి నవ్వు, శిఖి కర్ణులచాగము నేవగించు, న
స్వల్పవదాన్యవిశ్వజనవల్లభుచే పిరి నొందు యక్షరా
ట్య-ల్పవిదూషకప్రతతి గర్వితరాజసభాంతరంబులఁ.

౯౧

తే. రూప భాషిత వికృతు లుద్ధీపనములు
ముఖ వికాసాదు లనుభావములు దలంప
నశ్రు వై వర్ణ్య విస్వర తాదికములు
సాత్త్వికంబులు నాఁగ హాస్యమున కమరు.

౯౨

తే. అశ్రుసంపాత చపలతా హర్షజాదు
లడరు సంచారిభావంబు లనుసరించి;

౪ హా స్య భే ద ము లు

హాస్య మాఱుప్రకారంబు లైతనర్పు;
తత్స్వరూపంబు లెఱిగింతుఁ దగు నెఱుంగ.

౯౩

క. 1స్మితమును 2హాసితము నను నీ
ద్వితయము నుత్తమము నాఁగ దీపించుఁ దగఁ;

స్మితము వికాసికపోలము,

మితదర్శితరదన మైన మెఱయు హాసిత మై.

౯౪

క. ఆవిహాసితమును ఆబ్రహాసితము

నృహి రెండును మధ్యమములు మదిఁ బరికింపఁ;

విహాసితము మృదులనినదము,

ప్రహాసితము శిరఃప్రకంపపరిమిత మరయఁ.

౯౫

క. ఆహహాసితము ఆనతిహాసితము

నెపుడును నదమంబు లనఁగ నేపారు, శిర

శ్చపలము నశ్రుయుతంబును

నవహాసితము, మేను గదల నతిహాసిత మగుఁ.

౯౬

౩ క రు ణ ము

క. శోకము విభావముఖభా . వాకలనము చేతఁ గరుణ మను రస మయ్యెఁ
జేకూటిన యతులితవిప . దాకులితాలంబభావ మనఁగా బరఁగుఁ.

మ. తనరం బుత్త్రకళత్రమిత్రమితార్థస్వాంతుఁ డై శాత్రవుం
డని భక్తిఁ బ్రణమిల్లినఁ బ్రకటరాజ్యశ్రీలు ప్రాపించుఁ జ
క్కని విశ్వేశ్వరచక్రవర్తికరుణం; గాకున్న నవ్వైరి మా
త్పునిచందంబునఁ బాండుభంగి ద్రవిడక్షీణీశుభావంబునఁ
జను దీనుం డయి హీనుఁ డై కృపణుఁ డై సంతప్తుఁ డై లుప్తుఁ డై .

తే. అనిశకృత భేద పర్యటనాదికములు

వరుస నుద్దీపనవిభావపరికరములు;

రూఢ పఠిదేవన శ్వాస రోదనములు

పరఁగు ననుభావములు గాఁగఁ గరుణమునకు.

౯౯

తే. స్తంభ వైస్వర్య బాష్పము ల్సాత్త్వికములు;

మరణ సంభ్రమ దీనతో న్మాదములును

జాడ్యచింతాదులను నపస్మారగతియుఁ

బటువిషాదంబు సంచారిభావదశలు.

౧౦౦

4 రా ద్ర ము (రెండు విధములు)

క. క్రోధము రాద్రరసం బగు

సాధువిభావాదికముల సంపుష్టం బై.

ద్వైధం బగు ¹మాత్సర్య ²వి

రోధంబులఁ; దెలియఁ దగు నిరూపణవిధులఁ,

౧౦౧

(1) మా త్స ర్య రా ద్ర ము

మ. అని రోషించిన వీరభద్రుకరణి స్ఫూరించుఁ, బ్రాపించి చ

య్యన రుద్రోద్ధతిఁ జెందుఁ, జెంది వికటో గ్రాబోపముఁ జూపుఁ, జూ

పి నటత్క్రియంబకులఁ బేర్చుఁ, బిదపఁ భీమాకృతిఁ జేకొనుఁ;

జనునే మార్కొన మత్సరాహితులకుం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరుఁ.

౧౦౨

(2) వి ద్వే ష రా ద్ర ము

కా. దృక్పేలిం గరవాలబై రవుఁడు విద్వేషించి విద్వేషులఁ

జెక్కుఁ, జక్కుడుచుఁ, బలంబు నెఱపుం, జెండాడు. ఖండించు, ను

బైక్కించుం, బడవైచు. నెంచు, బొడ మాయించుఁ, బికాచావలిం

జొక్కించుఁ భటఘోటకామిషకృతస్థూలోపహారంబులఁ.

౧౦౩

క. క్రమమున మాత్సర్యద్వేషము లాలంబన మనంగఁ జనుఁ, దచ్చాషా

సముచితచేష్టాదికములు । రమణీయోద్ధీపనములు రాద్రంబునకుఁ.

౧౦౪

క. అనుభావంబులు వికృతన । యనరాగాధరవికంప నాదులు; పుర్వ

స్వన గద్గద వైవర్ణ్య చ । లనములు సాత్త్వికము లంద్రు లజ్ఞాపేదుల్.

౧౦౫

క. ఆయత మద చాప ల్యా । సూయా గర్వములు హర్ష సులభోత్సాహ

స్థేయో భా వోగ్రతలును । బాయక సంచారు లనేడు భావము లరయఁ.

౧౦౬

5 వీ ర ము (మూడు విధములు)

క. విహితవిభావాదులచేఁ

బ్రహ్మతోత్సాహంబ వీరరస మనఁ బరఁగుఁ,

¹బహువితరణ²కరుణాకరణ

మహిమంబులఁ ద్రివిధ మగుచు మలయుం గృతులఁ.

౧౦౭

(1) దా న పీ ర ము

- క. అతివితరణశూరతచే । నతులబహిఃప్రాణమైనయర్థము నర్థి
ప్రతతికి నొసఁగెడునద్గుణ । చతురత యిల దానవీరసంజ్ఞం బడయుఁగా. ౧౦౮
- శ. అల్పార్థం బొడచూచినంతటనే విశ్వాధీశ్వరుం డిచ్చు సం
కల్పార్థంబులకంటె నర్థము నసంఖ్యాకంబుగా నున్నమ
త్కల్పానోకహ కామదేనువులకుం గల్పించు జల్పాకవా
క్వల్పఖ్యాతి నడంచి యల్పమని యోదార్యం బవార్యంబుగఁగా. ౧౦౯

(2) ద యా పీ ర ము

- క. అసువిలయంబున నైనను । బస గల్గు నుదారసారఖాషాదుల సా
హస రచనయ కరుణాత్మక । రసవీరం బనఁగఁ బరఁగు రసికోత్సవ మై. ౧౧౦
- చ. చతురచక్రకృతనాయకుని చారుతర త్తరవారిధార న
ద్భుతపద మొంద వల్లభుఁడు పోయెడుఁ దోడనె కూడఁబోయెదఁగా.
సుతు లనిశ స్తనంధయులు ను మ్మని దాదికిఁ జెప్పి ప్రజ్వల
చ్చితిశిఖియంకపీఠమును జెందె నరాతివధూటి పోరిలోఁగా. ౧౧౧

(3) యు ధ్ధ పీ ర ము

- క. పేరుకొని పోరిలోన న, పారపరాక్రమము నుభయబలములు వొగడఁగా
దోరంబుగ విహరించు ను । దారత రణవీర మనఁగఁ దనరుం గృతులఁగా.
- మ. అరుదారం బరగండ భైరవుఁడు వీరాకారుఁ డై నైరిభూ
వరుఁ దుండించి పుత్రాచికిం బ్రయునిగా వాలించు, విద్వేషము
స్కరు దూలించి తిలో త్తమావిటునిఁగాఁ గల్పించు, నత్యంతమ
త్సరు రంభారమణీయుఁ జేయు నసిచే సంగ్రామరంగంబునఁగా. ౧౧౩
- ఆ. దానవీరమునకుఁ దగుపాత్రమును, దయా । వీరమునకు దీనపూరుషుండు,
యుద్ధవీరమునకు బద్ధవై రంబు నా । లంబనములు భూతలంబునందు. ౧౧౪
- క. దానస్తవనంబులుఁ బటు । దీనాలాపములు సమరద్భుస్తవటహా ని
స్వానంబులు వరుసను సం । స్థానోద్ధీపన విభావసంజ్ఞము లరయఁగా. ౧౧౫
- ఆ. పటుముఖప్రసాదబాష్పశస్త్రాదులు । వరుసఁ దదనుభావవర్గ మండ్రు ;
సాత్త్వికములు షులకసంఘాత వైవర్ణ్య । పుర్మబిందువితతి క్రమముతోడ.

క. క్షితి దానదయారణ సం । గతులకు సంచారికములు గర్వ సదైన్యా
కృతిహర్షంబులు మొదలగు వితతయభోచితవియోగవిధినెఱుగఁదగుఁకా. ౧౧౭

6 భ యా న క ము

క. ఉక్తవిభావాదులఁ బ్ర । వ్యక్తం బగుభయమయగు భయానక, మహితో
ద్రిక్తవ్యాఘ్రాదులు ని । ర్హితైలంబనము లనఁగ నియతము లయ్యెఁకా. ౧౧౮

చ. వితతభయానకం బయినవిశ్వస్థపాలుపతాకవోలె మ
త్పతియు వరాహలాంఛనము దాల్చిన నున్నతి కెక్కి దండభా
సతయును సంబరాభరణసంపదయు న్గని యెల్లవైరులకా
మతి దెరలించు నంచు వెతమాయ లొనర్తులు భీరు లద్రులకా. ౧౧౯

తే వలయునుదీపనవిభావవర్గ మరయ
సత్త్వగజహయపటహనిస్వనము లండ్రు
కలుగు ననుభావములు సాత్త్వికములు దలఁప
భయ విమోహాదినంచారిభావచయము, ౧౨౦

7 బీ భ త్స ము (రెండు విధములు)

క. వరుసవిభావాదులచేఁ । బెరుఁగు జుగుప్సయ తలంప బీభత్స మగుకా ;
బరువడి రెండగు హేయా । చరణమున విరిక్తివలనఁ జను నెఱుగంగకా.

(1) జ గు ప్సా బీ భ త్స ము

చ. జరపక విశ్వనాథునకు సత్యము దప్పినరాజు రాజ్యసం
హరణము నొంది దీనుఁ డయి యార్తి పెనంగొను, మేనిపుండ్లనుం
బురు వగురక్తపూరముల బ్రుంగి పయింబయి సంతకంతకుకా
దొరఁచెడిపుర్వులం గెలికి తోడుచు వేడును రచ్చపట్టులకా. ౧౨౨

(2) వై రా గ్య బీ భ త్స ము

ఉ. ఎప్పుడుఁ గాఱుచొంగలకు నెత్తినచిప్పయుఁ బోని మోవియుకా
జిప్పిలి రోతఁగాఁ గడుపుచీలినకప్పయుఁబోని యచ్చటుకా
దప్పక సౌమ్ముగాఁ దనర దప్పల మాటల కర్జమంచు నో
రొప్పులు వల్కు కాత్రపుల నొల్లఁడు విశ్వవరేంద్ర డూకొనకా. ౧౨౩

తే. ఆతిజగుప్పితములు నప్రియంబులును నా । లంబనములు, మదికి లాగు గాని
పూతిగంధవర్గములు తదుద్దీపనా । ఖ్యములు నాఁగ నెందు నతిశయిల్లు. ౧౨౪

క. వద నాక్షి స్రూణ రద । చ్చద కూజన విధులపేరఁ జను నను భావా
స్సదము లనంగాఁ, దదుచిత । సదమలపులకాదికములు సాత్త్వికము లగున్.

తే. అందు సంచారిభావంబు లనఁగఁ బరఁగు
సముచితోద్వేగనిర్వేదశంకనములు
భయ విషా దామయాహ్వయప్రభృతికములు
చతురు లెఱుంగంగఁ దగు నంద్రు గృతులయందు. ౧౨౬

౩ ఆ ద్భు త ము

క. జనితవిభావాదులచే । ననుగత మగు విస్మయంబ యద్భుత మనఁగాఁ
జను, నాలంబన మశ్రుత । విసుతచమత్కార మనఁగ విశ్రుత మయ్యెన్. ౧౨౭

మ. శశికాంతంబులు సంతతార్ద్రతఁ గనుం జక్రాచలాగ్రంబునన్,
బ్రశమం బొందు నితాంతసంతమనముం బాతాళగేహంబునన్,
భృశసంపుల్లతఁ జేకొనుం గుముదినీబృందంబు మందాకినిన్,
విశదంబైన చళుక్యభూవిభు యశోవృద్ధిప్రభావంబునన్. ౧౨౮

తే. వరుస నుద్దీపనవిభావవర్గ మంద్రు । మేదురాశ్చర్యతర వర్ణనాదికములు,
చక్షు రానన గండ విస్ఫారణాదు । లడరు ననుభావములు నాఁగ నభిమతములు.

క. పులక స్వేద ప్రమదము । లలవడు సాత్త్వికము లనఁగ, హర్షావేగా
దులు సంచారులు గాఁ జను, । నలవడ యోజింపవలయు నయ్యెగతులన్. ౧౩౦

౧ శాం త ర స ము

క. శమము విభావాదులచే । నమరం బరిపుష్టమైన నది శాంత మగున్,
సమకొను నాలంబన మన । నతులము శాశ్వతము నైన యజపద సురయన్.

శా. డంభాచారము లుజ్జగించి, రిపుగాఢక్రీడ నిర్జించి, లో
కుంభద్విద్యలఁ జేర్చి, సద్గుణములన్ శోభిల్లి, శక్తిత్రయా
రంభం బొప్పఁగ రాజయోగవిదుఁడై బ్రహ్మప్రబోధ స్థితిన్
శంభుశ్రీచరణార్చలం బ్రబలు విశ్వజ్ఞైవరుం డెప్పుడున్. ౧౩౨

క. మేఘాంతచతురసంభా । పోదిత కౌతూహలంబు లుద్దీపనముల్
చేచితర సమదర్శన । వాదము లనుభావములు శివప్రసరంబుల్. ౧౩౩

కి. రోమాంచ స్తంభాదులు । నేమపు సా త్త్వికము లండ్రు, విర్వేదము వి
ద్యా మతి ధృత్యాదులు నభి । రామ వ్యభిచారిభావరచనం జెందుకా. ౧౩౪

నవరసాదుల యధిచైవతములు

సి. శృంగార ముత్పలించితము విష్ణుఁడుగర్త,
తెలుపుహాస్యము గణాధిపుఁడుజేడు,
కరుణ కాషాయంబు కారుఁడు పతి,
రాద్ర మవ్యక్త ర క్తంబు హరుఁడు విభుఁడు,
వీరంబు గౌరంబు వృత్రారి పతి,
భయానకము ధూమ్రము మహాకాలుఁ డీశుఁ,
దసితంబు బీభత్స మధిపతి నంది,
యద్భుతము హేమాభ మంబుజభవుండు

తే. భర్త, శాంతంబు నిర్మలస్పటికనిభము
పరఁగు నధిదైవతము బరబ్రహ్మ మండ్రు;
వివిధరసశాస్త్రవేదు లై వెలయునట్టి
కవుల కివి యెల్ల నెఱుఁగుట కర్హమెపుడు. ౧౩౫

ఆ. ప్రథమరసము సామభవము, వీరంబు ఋ
గ్వేదసంభవంబు, వెలయురాద్ర
రస మథర్వనిగమరచితంబు, బీభత్స
మది యజుఃప్రసూత మండ్రు బుధులు. ౧౩౬

తే. ఆది శృంగారజాతంబు హాస్యరసము,
రూఢరా ద్రోద్భవంబు కారుణ్యరసము,
పుట్టె వీరంబువలన నద్భుతసమాఖ్య.
మడరు బీభత్సమునకు భయానకంబు. ౧౩౭

క. శాంతము సర్వోత్తరరుచి । మంతం, బల్లిగుట వైరమైత్రులు లే. వీ
చింతన మెఱుఁగనికవి కవ । గంతవ్యం బగునె రసవికాసప్రతిభల్. ౧౩౮

తే. మున్ను శృంగారభీతములకు నొంట;
దరులు తమలోన వీరభయానకములు,
సమవిరోధంబు రాద్రాద్భుతముల కెప్పుడు;
హాస్యకరుణంబులకుఁ బగ యనుదినంబు.

౧౩౯

చ. తమతమవంగదంబులకుఁ దప్పని భావకదంబకంబుచే
నమరు రసంబు; లంగకము లన్నిటికంటెఁ బరిస్ఫుటాకృతిక
బ్రమద మొనర్చు నెద్ది యది ప్రత్యయ మంగి; రసప్రవృద్ధికి
గ్రమమున నితైఱుం గెఱుఁగు కల్పన మొప్పుఁ గవిత్వపిద్ధికి.

౧౪౦

క. సుఘటితపద్ధాభావా లముతరరసవత్ప్రబంధలంపటుఁ బతి భూ
మఘవుఁ డని మతి యొనర్తురు ల రఘరామునిఁబోలెఁ బరశురాముంబోలె.

ఉ. తోయజమిత్ర తేజ, గుణదోషవివేక నవీనభోజ, వి
ద్యాయన కంటకారసికహర్త, మహారథిసీవిహర్త, గో
పాయితిబంధువర్ణ బలభగ్నపరాచలదుర్గు, సున్నమ
ద్రాయకటారిసాశువధురంధరు సత్ఫలవధ్వసుంధరు.

౧౪౨

క. నారీజనమారుఁ జమూ ల వారీవినిపతితవైరివారణు నానా
సూరీహితవితరణగుణు, ల గౌరీపతిచరణకమలగంధానందు.

౧౪౩

మాలిని.

సకలనిగమవేదిక జారుసంగీతమోదిక,
సకరుణదృఢచిత్తుక సత్త్వసంజాతవృత్తుక
నికటనిధిసమాజుక నేతృసంపద్భిడౌజుక
గుకవిజనవిదూరుక గుంతితారాతివారుక.

౧౪౪

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవింద వందన గోవిందామాత్య వందన
వివిధ బుధ విధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయ రచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారకాస్త్రంబునందు
రసప్రపంచప్రకటన సముద్దేశంబన్నది
ద్వితీయాల్లాసము.

తృ తీ యో ల్లా స ము

నా యి కా నా య క ప్ర క రణ ము

క. శ్రీలోలాభీలాయత | శోలధ్వజాః గుహితయువలికుసుమధ్వజాః జ
న్మూలస్థితి వృషభధ్వజాః | చాఘధ్వజా మగ్ర సమర తత్పరకేళికా. ౧

కా. శృంగారాదిరసోదయంబునకు సంపిదాస్పదం బైన త
ద్రంగన్నాయకనాయకావిచయముం ద తద్గుణశ్రేణిచే
టొం గార వివరింతు నేర్పడ సముదూతప్రబోధాత్ము లె
ల్లం గేడింపక యాదరింపుడు, దృఢోల్లాసంబు శోభిల్లెడుకా. ౨

నా య క ం డు

సీ. శిష్టకురీనత, శీలంబు, కాస్త్రార్థ వేదిక, ప్రజ్ఞావివేకబుద్ధి,
యౌవన, ముత్పాహ, మాతృదృఢత్వంబు, వినయంబు, దక్షత, వితరణంబు.
శౌచంబు, శౌర్యంబు, జనతానురాగంబు, సత్యంబు, దైర్యంబు, సత్ప్రియోక్తి
మానంబు, తేజంబు, మాధుర్యవృత్తంబు, వాగ్మిత, బహుకలావాసనాప్తి,

తే. నృసి, కృతజ్ఞత, దూషణ మేళనంబు
చార్మికత్వంబు, సౌభాగ్యదళ, యనంగ
వెలయుగుణములు విశ్వేశవిభుడవోరె
దనరుభూవతి నాయకత్వము వహించు. ౩

౪ నా య క భే ద ము లు

క. 1 ధీరోదాత్తుండును మణి | 2 ధీరోద్ధతసంజ్ఞకుండు 3 ధీరలితుండుకా
4 ధీరప్రళాంకుండును బెం | పారెడు నాయకులు నలుగు రయ్యైగతులకా. ౪

(1) ధీ శో దా త్తుఁ డు

- క. ధీరుఁడు గంభీరుఁడు న । త్కారుణ్యుఁడు నన్వయంకృతస్తుతి నిరహం
కారుఁడు నగునాయకుఁ డిల । ధీరోదాత్తుండు నాఁగ ధృతిఁ బెంపారుఁ. ౫
- ఉ. మ్రోయనివార్తి, నెత్తురుల బ్రుంగనిరాముఁడు వంకవిల్లుగాఁ
జేయనిపైడికొండ, తనుఁ జెప్ప మదింపనిపెద్ద, యెట్టిచోఁ
బాయనివిక్కువంబులకుఁ బట్టు ధరిత్రిఁ జనుకృష్ణశృభా
నాయకుఁ; డమ్మహాగుణననాథు సుదాత్తత యొప్పు నెప్పుడుఁ. ౬

(2) ధీ శో ద్ధ తుఁ డు

- క. అతికోపనుఁ, డతిమత్సరుఁ । డతిగర్వనమేతుఁ, డత్యహంకారబలా
న్వితుఁ, డాత్మల్లాహెదయ । చతురుఁడు, ధీరోద్ధతుండు చంచలుఁడు మతిఁ. ౭
- మ. ధర సర్వంకషగర్వముం, బిరుదమాత్సర్యప్రవిధ్వంసముఁ
బరహాపాలపలాయనప్రకటన ప్రౌఢంబుఁ, గ్రోధోదయా
కరముం గ్రూరమునై చతుర్విభు సుగ్రవ్యగ్రకేతుస్థితాం
బరభేలత్కరవాలవైరవసురూపం బొప్పుఁ బోరాటలఁ. ౮

(3) ధీ ర ల లి తుఁ డు

- క. స్మరభీతుఁడు, మానవతి । పరవతుఁడును, భోగలోలుపవ్రతుఁడును, సుం
దరుఁడును నయ్యెడునాయకుఁ । డరయంగా ధీరలిలితుఁ డన విలసిల్లుఁ. ౯
- చ. అరు దగురాజ్యతంత్రము నయప్రియుచేతికి నిచ్చి విశ్వ భూ
వరుఁ డఖిలాంగసుందరియు వారణయానయు నిత్యదృఙ్మనో
హరయును నై తనర్చువిజయాంగనతోడిద లోక మై నిరం
తరము సుఖించుచుండు నవదర్పకుఁ డై సుభగత్య మేర్పడఁ. ౧౦

(4) ధీ ర శాం శుఁ డు

- క. సుభగుఁడు, శుచియు, వివేకియు
నభిమానియు, మృదువు, సద్విజాతులవంశ
ప్రభవుండుఁను నగునాయకుఁ
డభిముతముగ దీపశాంతుఁ డనఁబొగడ్నిండుఁ. ౧౧

ఉ. శ్రీయుతు లై యశేషసమచేతను లై వివిధాగమాదివి
ద్యాయతనంబు లై రపికు లై సుఖులై తరుణీవిహారపు
ష్పాయుధు లై ిరింతురు భరామరు; లట్టుల కాదె, రాజనా
రాయణదేవుచే బడిన నచ్చెరువే యభిరామనంపదల్.

౧౨

శృం గా ర నా య కు లు 4

క. ఈనలుపురు రసనవకన । మానస్తానముల జననమహిమంబులకుఁ
మానుగ శృంగారరసా । ధీనులు మఱి నలుగు రంగ్రు తెలియఁగ వలయుఁ.

క. ఎనితావిహరణదశలం । 1 దనుకూలుఁడు శిశుఁడు 3 దక్షిణాఖ్యుఁడు 4 ధృష్టుం
డును నన నలుగురు నాయకు । లనయము శృంగారమునకు నర్హులు చెప్పఁ.

(1) అ ను కూ లుఁ డు

క. ఏకవధూరి క్తుండై । యేకొఱఁతయు లేక సమనమీహితగతులఁ
గైకొనిమెలఁగెడు నాతఁ డ । నాకులుఁ డనుకూలనాయకాఖ్యం బడయుఁ.

౧౩

కా. సద్రాగావ్యితగా నొనర్చుఁ గరసంచా రోపచారంబులఁ,
భద్రశ్రీపరిలి ప్తఁ జేయు సుమనఃపర్యాప్తఁ గావించు యు
క్తద్రవ్యప్రతిపత్తిచే, వసుమతింగాఁ జాలఁ బాలించు, ని
ర్మిద్రప్రీతిఁ జకుక్యనాథుఁడు ధరిత్రీకాంత నెల్లప్పుడుఁ.

౧౪

(2) శ కుఁ డు

క. ఒరు తెఱుఁగకుండ నప్రియ
కరుఁడు శతుం డనఁగ బరఁగుఁ, గడుఁ గవటకా
కరుఁడు నిజప్రియవనితా
పరితాపప్రదుఁడు క్రియలఁ బరికింపంగఁ.

౧౫

ఉ. వల్లభ యైనకీ ర్తిసతివార్తల నిమ్ముల వించు విశ్వభూ
వల్లభుఁ డర్థ మర్థులకు వావిరి నిచ్చుట కీరసంబు నం
దిల్లదు లచ్చి కేయెడలఁ దీయవుఁజూపులలోనఁ గెంపు రం
జిల్లన కాక; ధీరులకుఁ జిత్తమునం దొకవంత కల్గునే.

౧౬

(3) ద ఓ ఋ డు

క. పెక్కండ్లు ప్రియలయందుకా

జక్కనిమొగమోట యొక్క చందంబున నిం

పెక్కిన దక్షిణనాయకుఁ

డక్కజ మెఱుంగంగవలయు నది చతురులకుఁ.

౧౯

మ. అరు దెం దైనఁ జకుక్యవిశ్వవిభు నెయ్యం బొక్కచందంబునం

గర మొప్పారుచు నుండు పైంధవివయిఁ గాంధారిపై నించు

ఘూర్జరిపై మాళవిపై వరాళికవయిఁ సౌరాష్ట్రపై గొడిపై

సరి నీమాట లరాతిరాజతనయా శంకామతిం జేయుచుఁ.

౨౦

(4) ధృ ష్టుఁ డు

క. స్పష్టాపరాధపిశునుఁడు, । దృష్టాన్యారచితరతుఁడు ధృష్టుం డగు; సం

దష్టాధరాదిదర్శన । పుష్టవదూకోపుఁ డభయభూతుం డెపుడుఁ.

౨౧

చ. ఒరసి చకుక్యభూపతికి నోడినవైరికిఁ గాననంబులోఁ

గరిమదగంధము ల్లుటిలకంటక రేఖలు ఘర్మితాంగముఁ

సురత వికారలీలఁ దలచూపినఁ దత్పతి యల్గుఁ జెందెఁ; ద

ద్వరుఁడునుఁ దేటగాఁ దెలిపె; వక్రత నమ్మద యెన్ని చెప్పినఁ.

౨౨

శృంగారనాయక సహాయులు 4

తే. వృద్ధివి నేతత్సహాయులు 1 పీఠమర్థ

2 విట తెవిదూషక 3 చేటక విదితనాము

లోలి నలుపురు; పీఠి యయ్యుచితగతులు

వలయుఁ దెలియంగఁ దద్గుణవర్తనముల.

౨౩

తే. పీఠమర్థుండు దగుఁ గార్యపేశలుండు;

వాని కింభుక తక్కువవాఁడు విటుఁడు,

తొడఁగి నవ్వించునేవి విదూషకుండు

చేటకుఁడు సంధికల్పనపిద్ధికరుఁడు.

౨౪

నాయికలు 3

కా. శృంగారప్రథమప్రధానకములై చెన్నురుశోభామలకా
బొంగారం బ్రకటిల్లు నాయికల యదృష్టప్రకారంబులకా
రంగల్ల క్షణలక్ష్యవృత్తిఁ గని లో రాగిల్లు చొప్పుకా; మద
త్వంగస్మీరనవాదరోషములచేతం గల్గునే సౌఖ్యముల్.

౨౫

కి. నాయికలు 1 స్వకీయయుఁ జిబర
కీయయు 3 సాధారణీయును గీర్తిత లగుదురే,
పాయక వారలవలన గు
జాయత్తార్థములు గలుగు; నవి యెఱుఁగఁ దగుకా.

౨౬

1 స్వీయ (స్వస్త్రి)

క. సతియును శీలార్జవసం । గతయుం గులవతియు నఖిలకల్యాణగుణా
న్వితయును లజ్జాశువు నగు । సతివను రసికులు స్వకీయ యందురు కృతులకా.

*క. కులవతియును శీలార్జవ । కలితయు సతియును నశేష కల్యాణగుణో
జ్జ్వలయును లజ్జాశువు నగు । నలిసీలకవకా స్వకీయ యందురు కృతులకా

చ. అలఘుచరిత్రలుకా శుభగుణాన్వితలుకా గురుబంధుమిత్రవ
త్సలలును దర్పహీనలును ధర్మవిధిజ్ఞులు రూపసంపదా
కలితలు నైనదారికలఁ గానిక లిత్తురు సంధివేళలకా
సలినహితేందువంశనరనాథులు విశ్వనరేంద్రభర్తకుకా.

౨౯

2 పరకీయ (అన్యస్త్రి)

క. పరకీయ రెండుదెఱుఁగులు, । కరపరిణీతయును బేరుగలకన్యయు నాఁ
బరిణీత రాగరసములఁ । బరికల్పిత గాదు సత్సృజింధములందుకా.

౩౦

ఆ. కన్య పరిణయాభికాంక్షచే రాగాంగ
మగుట రసమునందు నగు నుతింపఁ;
బిన్నయయ్యుఁ దనకుఁ బెండ్లి యౌమాట లా
లిండు నౌలఁ గన్యలీలఁ బోలె.

౩౧

ఉ. సాలకపాలభాగలును నంకురిత స్తనబింబలుకా విక
ల్పాలసఖాలరీలలును నల్పవివేకలు నైనవైరిభూ
పాలరముద్దఃగన్నియల భాగ్యము నెన్నుదు రర్థి విశ్వభూ
పాలుని రాజ్యలక్ష్మికి నపత్నిక లయ్యెద రంచుఁ బ్రాశ్నికుల్. 32

3 సా ధా రణ నా యిక (సాధారణ స్త్రీ)

క. సాధారణి యన గణిక, క । శాధారేయాత్మ కపటలంపట వీలా
మాధుర్యవిధాయిని దుర । గాధమనోవృత్తి దానిగతిఁ దెలియంగకా. 33

చ. అనిఁ బరగండభై రవభుజాపవడిం బడి పుణ్యమూర్తు లై
వినుతగతిం జరించు బలువీరులఁ గైకొని యేపు మీఱ ము
న్ననఁగి పెనంగి కూర్చు సువిటానలులకా దొలఁగించి రప్పరో
వనితలు; పైఁడివెట్టి విలువం గలవే వెలయాండ్రకూరుముల్. 34

స్వీ యా భే ద ము లు 3

క. చతురస్వకీయగుణసం
గతి ముగ్ధయు మధ్యయుం త్రిగల్భయు ననఁగా
రతివతితంత్రంబులచేఁ
బ్రతిపాదిత లైరి మూఁడుభంగుల వరుసకా. 35

1 ముగ్ధ

క. జవ్వనములోన నడు గిడ । మవ్వపుమది సిగ్గుచేత మరుని గెలిచి లో
వివ్వటిలఁ, గలదలెఱుఁగని । యవ్వెలఁదుక ముగ్ధయనఁగ నభినుత యయ్యెకా.

పీ. ఆత్మసేమంబున కణ్ణాడు చనుఁగవ
యలఁతిపయ్యెదచాటు నానపడఁగఁ,
గన్నుఁగ్రేవలఁ గ్రాలఁగడఁగు వాలికచూడ్కి-
సౌబగారుసిగ్గుతో సుడివడంగఁ,
బొరిపొరి బొమలపైఁ బొలుపారునలకలు
చేతికెంజాయతోఁ జెలిమిసేయ,
వలకనైతోఁచు నెన్నడు మించునూఁగారు
మాటున నొక్కింత మఱుగుపడఁగఁ;

తే. నంగజుడు వేడ్క లోనఁ జిహ్వాడ నడరు
ముగ్ధ దెందంబుఁ గనుఁగొని ముదము నొసఁగుఁ
జతురలీలల విశ్వేశచక్రవర్తి
యూష్మకరదాగమంబుల నుచితగతుల.

38

2 మ ధ్య నా యి క

క. సంపూర్ణయౌవనోచిత । సంపత్తియుఁ గామినియును సమలజ్జయుఁ బ్రే
రింపగ మోహోత్తరరతి । లంపటయు న్మధ్య యనెడు లలన దలంపఁ. 39

సీ. ప్రాప్తోన్నత సమాయ తాంగవిస్ఫుర్తిపై
నిబిడలావణ్యంబు నిట్టత్రోవ,
నేపథ్యశృంగార నియమిత రచనపైఁ
దారుణ్య సంపత్తి దళకులొత్త,
మితరాగాభోగ మృదుగల్గపాళిపై
సమ్మదోద్రేకంబు జాలువాఱ,
లాలితలజ్జావిలాసంబుపై సాంద్ర
కందర్ప దర్శంబు కందళింప,

తే. కొమరు మిగిలెడు మధ్యఁ గోర్కులకు నెల్ల
నెల్ల యై యొప్పు విశ్వేశవల్లభుండు
భావజక్రీడఁ గవఁ గూడి పరిణమించు
విమల హేమంత శిశుర కాలములయందు.

39

3 ప్ర గ ల్భ నా యి క

క. ఆతిరూఢ వయోభిమతయు । నతికామావేశ మతియు, నంగజవిద్యా
చతురయు, నతిలీనమనో । గతియును నగువనిత తగుఁ బ్రగల్భయనంగఁ.

సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ బిక్కటిల్లెడు
నెవ్వీఁగుఁజన్నుల నింపుసొంపు,
తళకుతో లజ్జకుఁ దల మీఱి క్రాలెడు
విడువాలఁజూపుల నిశితగతియుఁ,

బ్రజయానులాపనంప త్తిలోఁ గొంకక
మున్నాడి యేతెంచు మొక్కలంబు,
నొడికంపుఁజేతల యొఱ పెఱింగినవిత
పీడ్చాటువనిగల వెడఁగుదనముఁ,

తే. గలిగి తమకించునెడలఁ బ్రగల్భుఁ దగిలి
వేడ్క విహరించుఁ జాతుకృత్విశ్వవిభుఁడు
చారువర్ణావనంతర్తు సమయములను
బాలితాఖిలరాజ్యవైభవ మెలర్ప.

౪౦

ధీరాదినాయికా భేదములు 3

క. అరయ ముద్దియ వెలిగా । గారవమున మధ్యయును బ్రగల్భయు వరుసఁ
ధీరయు ధీరాధీరయు । ధీరేతరయును ననంగఁ ద్రివిధాఖ్య లిలఁ,

౪౧

1 ధీ ర

క; తెల్లపుటపరాధము గల । వల్లభుఁ గని వినయమృదుల వక్రక్రొక్తులచే
నుల్లసము దోఁపఁ బలికెడు । నల్లలనకుఁ బేరు ధీర యండ్రు రసజ్ఞుల్. ౪౩

చ. లసితము లై నరేఁజెమరులఁ జెలువారెడిమేనితావియుఁ
బొనఁగ విలోచనాంతములఁ బొంపిరివోయెడువితరాగముఁ
వసుమతి గారవించుచు శ్రమంపడ కుండిన నేల కల్లు నిం
పెనఁగఁగ నంచుఁ బల్కెఁ దర శేషణ యోర్తు చతుకృతవల్లభుఁ.

౪౪

2 ధీరా ధీర

క. నేరమి చేసినవతిఁ గున్నారం గని లోచనముల నశ్రువు లొలుకఁ
దోరపువక్రక్రొక్తులఁ దగ । ధీరాధీరాఖ్య వలుకు ధృతి కడ కొదవఁ,

౪౫

చ. చతురత విశ్వభూవిభుఁడు జాదులు మాళవి కిచ్చె, నిచ్చినఁ
బ్రతిభ వహించి లాటి పిదపం దన కిచ్చినపాటలంబులం
బతివయిఁ బాటఁ జిల్కి దనబాష్పకణంబులు రాల రోషభా
షిత యగు చుండె; నత్తెఱుగు చిత్తమునం బరికించెనో కదే.

౪౬

3 ఆ థీ ర

- క. అపరాధి యైనపతిపై । నుపచితరోషమున నశ్రు లొలుకఁగ నుద్య
ల్లపితము లుల్ల నములుగా । నెవ మిడుచు నధీర వలుకు నెయ్యము కలిమిఁ. ౪౭
- చ. ఒదవెడువేడ్కఁ దన్ను మును నూఱడఁ బల్కి మొఱంగి చన్న చ
క్కుదముఱ రోషబాష్పకణగర్గదభాషలచేతఁ జెప్పుచుఁ,
ముదిత చకుక్యవల్లభునిమ్రోలఁ దనర్చుట చూచి నెచ్చెలుల్
మదనునిచేతకుం దరుణిమానము లేతకు నొచ్చి రిచ్చలఁ. ౪౮

1 ప్ర X ల్ప థీ ర

- క. అలుక దలచూపకుండెడు
పలుకులుఁ జేతలును నచ్చువఱచుచు దయితుఁ
కలితాపరాధు మదిలో
నలయించుఁ బ్రగల్భధీర యర్హక్రియలఁ. ౪౯
- చ. వెలి నపరాంగనాప్తుఁ డగువిశ్వనృపాలునిఁ బ్రీతిమాపు చూ
పుల నలరింపదయ్యె మణిపుత్రికఁ జూచుట గారణంబు గాఁ,
జిలుకకు న త్తఱిం జదువు చెప్పుకతంబునఁ బల్కదయ్యెఁ, దొ
య్యలి. యెదు లేగదయ్యెఁ గలహంపికి నెన్నడఁ జూపు చుండుటఁ. ౫౦

2 ప్ర X ల్ప థీ రా థీ ర

- క. కినుకయుఁ దాలిమియును జెం । దిన మాటల నాప్రగల్భధీరాధీరాం
గన యుల్లనముల పెనఁకువ । తనముఁ బ్రసాదంబుఁ జూపుతగవరి దలఁపఁ. ౫౧
- మ. అతివా నాకుఁ జకుక్యనాథుచతురవ్యాపారముల్ విన్న నం
తతమోదంబు జనించు, నంతటన ధూర్తక్రీడ లాలించినఁ
బ్రతిపన్నం బగుఁ గోప, మప్పు డటు సోత్సాహిస్తోక్తికిం జొచ్చినఁ
హితమందస్మిత మబ్బు మోమునకు ము, న్ని కౌతుకం బెట్టిదో! ౫౨

3 ప్ర X ల్ప థీ ర

- క. కూరిమిశుభి తన కోపము । వారించినఁ ద్రోచి పిదప వచ్చి యతనిఁ దా
నూరార్చునది ప్రగల్భా । ధీర యనం బరఁగు రసిక దృష్టికి నరయఁ. ౫౩

కా. ఆపంచాయుధు పెంపు, నాహిమకరాహంకార, మాకోకిలా
బోపంబుం దరియింప లేక నతి విందుంగూర్చితో ధైర్యసీ
మాపర్యాప్తికి నెగు గా మణిరజన్మంజీరపుంజీకృత
జ్ఞాపవ్రాతకిరీటు మ్రొక్కి నిలిచెం జాళుక్యవిశ్వేశ్వరుఁ.

౫౪

క. జ్యేష్ఠయు మధ్యాఖ్యయును గ. విష్ణయు ననఁ గృతులఁ బరఁగునెలఁతలకును నీ
విష్ణితగుణములు వరుసఁ బ్ర. తిష్ఠితములు సరసగతులఁ దెలియఁగవలయుఁ.

అ ప్త వి ధ నా యి క లు

తే. కలరు 1 స్వాధీనపతికయు 2 ఖండితయును
3 బ్రోషితప్రియయును 4 విరహోత్కలికయు
నొల 5 నభిసారికయుఁ 6 గలహంతరితయు
7 సంప్రవాసిని 8 వానకనజ్జికయును.

౫౫

క ఈయెనిమిది శృంగారవి. దాయి దశాకలిత లై నతరుణుల తెఱఁగుల్
పాయక లక్షణలక్ష్య. పాయంబులఁ దెలియవలయుఁ బ్రౌఢప్రతిభఁ.

౫౬

1 స్వాధీన భర్తృక

క. మధురానువర్తి యగు తన. యధిపతిచే నెప్పు డర్పితాభరణావిఁ
బ్రథిత యగుచుండు కోమలి. కథితస్వాధీనభర్తృకాసంజ్ఞ యిలఁ.

౫౭

మ. ప్రతిపక్షప్రతిపాదితక్షతులు చూపఁ జెప్ప లే వెన్నఁడుఁ
బ్రతికాలన్వకృతోత్పవాభరణభద్రశ్రీవిమిశ్రక్రియా
వతురత్వం బలరారుచుండు నెప్పుడుఁ జాళుక్యవిశ్వేశ్వరుం
బతిగా నోచిన రత్నగర్భయనులాభం బొప్పుఁబో పృథ్వికిఁ.

౫౮

2 ఖండిత

క. రే యెల్ల నన్యసురత. శ్రేయస్కుఁడు కృతమనోజవిహ్నుఁడు నగున
న్నాయకుని వీడ నాడెడు. నాయంగన ఖండితాఖ్య యగుఁ బరికింపఁ.

౫౯

కా. చారుస్పర్శసమీరసూచితనూసౌరభ్య మింపారఁ గా
శ్రీరీసంగమశంపి యైనఁ గని గావెల్లెం బ్రకాశాంగజా
కారుం డై విలసిల్లువిశ్వవిభుపైఁ గర్ణాట గాశ్రీరితో;
నారాజన్యఁ డెఱుంగు టచ్చెరువె తద్యామోహభేదంబులఁ.

౬౦

3 ప్రోషితభర్తృక

క. పతి పరదేశాంతర పరి

గతుఁ దై క్రమ్మటక యదటఁ గడు మనలుటయుఁ,
మతిఁ దుండుచుకుం జెందెడు
సతిఁ బ్రోషితభర్తృక యనఁ జనునంద్రు బుధుల్.

౬౨

ఉ. శ్రీకుఁ జుకువ్యవశ్యధరణీకు భజింపఁ దలంచి చన్న యా
త్యేకుఁడు వచ్చునంతకుఁ బురేంద్రియకుం బ్రభవించెఁ దోడుతో
నాశలమాటుపాటు మలినాంబరభావము నంగవర్ణనం
స్లేశవికారముఁ నిరవలేపతయుఁ సుమనోవిముక్తియుఁ.

౬౩

4 విరహోత్కంఠిత

క. వరుఁ డనురక్తుం డయ్యు ని। తర మగు పని గలిగి రాక తడయుటయు విభా
వరియందు నడలుపొలఁతుక। విరహోత్కంఠిత యనంగ విశ్రుతి కెక్కుఁ.

చ. నవరసగీతవాద్యనటనంబు రుచించిన రాక తక్కినో,
వివిధకవిప్రబంధరసపీఠలఁ దేలి తలంపఁడయ్యెనో,
గవ యగురావకర్ణములు గర్గెనొ కాక, చకుక్యమేదిసి
ధవుఁ డీటు లేటికిం తడయుఁ, దారలు వెల్లఁదనంబు గూరెడుఁ.

౬౪

5 ఆభిసారిక

క. ముంగిటికై నడ సాగ వ। పాంగము తిమిరంచె దిశల నడఁపఁగ దమితోఁ
జెంగక పతికడకుం జను। నంగన యభిసారికాహ్వాయంబుం బడయుఁ.

౬౫

మ. క్రియ నుద్దామఘనామనాకలితముం గీలాలఘరాశముఁ
భయదోద్యచ్ఛతకోటిఘోషణము నై భాపిల్లుఁ బోరాటలోఁ
బ్రియలీలావసలావలోకములు శోభిల్లం బ్రసన్నాకృతిం
జయసేమంతిని వచ్చి మెచ్చి కలయుం జాకుక్యవిశ్వేశ్వరుఁ.

౬౬

6 కలహంతరిత

క. కలహంతరిత యనంగా। వలవనిపొలయల్కఁజేసి వల్లభుతోడం
బలుకక పిమ్మట మదిలో। నలఁదురునెలఁతుకకు నామ మంద్రు రసజ్ఞుల్.

౬౭

చ. తొలితొలి నల్ల విశ్వవిభుతో మననెచ్చెలి; రిత్తయల్కంకుం
దెలియఁడ రాజు; దర్పకుఁడు తీపుల విల్ల దె యెక్కువెట్టెఁ; గ్రొ
న్నెల వాడతెంచె; వింకఁ గరణీయము సఖ్యము సేయునేర్పు తొ
య్యలి యలికేందురేఖకును నవ్విభుపాదపయోజలక్షికిఁ.

౬౯

7 వి ప్ర ల బ్ధ

క. పంచినయెడ కేతేరక । పంచించివ దయితతో వివాదము సంపా
దించి, చెలితోడ దుఃఖో । దంచిత యగు విప్రలబ్ధ తత్పరబుద్ధిఁ.

౭౦

కా. చాకృత్యక్షితిసాధ నీ పనుపునఁ సౌరాష్ట్రి యేతెంచె; నీ
వేలో జాలము సేసి రామికి మరుం డిష్వాసముం దాలె; నా
యాలాపంబులు నమ్మవేనియును, రమ్మా చూతు కన్నీటిచేఁ
జాలం బంకిలభాగ మైనవిలసత్సంకేతనద్యుస్థలిఁ.

౭౧

8 వా స క స జ్జ క

క. భానురుఁడై పతి నగరికి । మాసరమున వచ్చు పెఱిఁగి మణిమండలవి
న్యాసాలంకృత యగు సతి । వాసకసజ్జిక యనంగ వల నై యొప్పుఁ.

మ. పరిలేపస్ఫుట హేమకుంభకుచయుఁ బ్రాలంబముక్తాఫలాం
బరవిభ్రాజితమూర్తియుఁ వికచపుష్పస్రగ్వితానాంతర
స్ఫురితాకారయు నై వెలుంగు పురి సంశోభిల్ల విశ్వావసీ
వరుఁ డేతెంచె జయోత్తితో ననెడు నీవార్తావిశేషశ్రుతిఁ.

౭౨

దూ తి క ల రి

తే. వీరలకు దూతికలు ప్రతివేణియును

జెలియు దిదాసియు ధాత్రియు శిల్పినియును

లింగినియుఁ గారువును, వీరు లేక యున్నఁ

దిదాన యైనను నగుఁ బ్రియతంత్రములకు.

౭౩

క. శ్రీయుతు లగునీనాయక । నాయక లిరువాగు, భాజనంబులు శృంగ
రాయతజననమునకు వివి । పో యెఱుంగం దగినయవి సుబుద్ధుల కెల్లన్.

సత్కావ్య లక్షణము

సీ. రచితసహాయంగ రసపరివ్యక్తియుఁ, బూజ్యాంగిక రసానుపోషణంబుఁ,
గ్లానివిభావాది కష్టకల్పనమును, శత్రుభూతరసాది సంకరమును,
సద్భకాలాది రసప్రరోహణమును, రసభావనామోచ్చరణపదంబు,
ననుచితక్రమ శాసనాగ్రహసంచారి భావానుబంధనప్రసరణంబు,

తే. పొడముభావరసాభాసములు దలంప,
పీనిఁ బరికించి తొలఁగించి విశ్రుతముగఁ
గబ్బ మొనరించు సుకవిపుంగవులఁ గాని
యన్యు మెచ్చఁడు రాజనారాయణుండు.

౭౬

మ. చతుర శ్రోత్రసుఖాకరామృతపరివ్యందంబు నందంబు నై
క్షీతిఁ గావ్యప్రసరంబు వొల్పు నిఖిలక్షేమంకరస్ఫూర్తితోఁ
బ్రతిభావంతులు మెచ్చ లక్షణము నొప్పం జెప్పుమం బూర్వక
ల్పితశాస్త్రానుగతంబు సంగతముగాఁ బ్రీతిప్రవవ్యక్తిచేకా.

౭౭

శా. దివ్యం బైనకృతిత్రయంబు, వివిధోక్తిం బర్వశాస్త్రంబులుకా,
భవ్యం బైనపురాణవర్గమును, గుప్తం బైనవిద్యాప్రపం
చవ్యాపారము నేమిటం గలిగి యక్షయ్యంబు లై పేర్చుఁ ద
త్కావ్యం బేరికి నింపుగా దెఱిఁగినం గల్పాంతరస్థాయి యై.

౭౮

క. సమయజ్ఞుఁడు సమచిత్తుఁడు । సమశబ్దార్థప్రయోగచతురుఁడు భావ
క్రమరసపోషణరచనా । కమనీయప్రతిభుఁ డిల సుకవి యనఁ బరగుకా.

౭౯

సప్తవిధకవులు

తే. 1వాచి 2కార్థులు 3శిల్పక 4రొచికులును,
5భూషణార్థయు 6మార్దవస్ఫురణకరుఁడు,
నల 7వివేకియు ననఁగ సప్తాహ్వయములఁ
గవులు నెగడుదు రీహితకావ్యములను.

౮౦

1 వాచి కుఁడు

క. ఫలవర్ణ గుచ్ఛవిచ్చిల । లలితపదాదంబరా వలంబన కవితా
సులభ విరచనాచతురుం । డలవడు వాచికుఁడు నా నుదగ్రప్రౌఢికా.

౮౧

2 ఆ ర్థః డు

క. మితశబ్ద మయ్య నర్థము । సతతవ్యాఖ్యానలాలనక్షమవిపుల
స్థితి నొప్పఁ గవిత నెప్పెడు । నతఁడార్థం దనఁగ నెగడు నార్యులనభలఁ॥ ౮౨

3 శి ల్ప కుఁ డు

క. మహితసుశబ్దార్థంబులు । బహువిధయమకార్థబంధబంధుర రచనా
నిహితవిచిత్రము లై । చన విహరించు॥ శిల్పకుండు విశ్రుతకృతులఁ॥ ౮౩

4 రా చి కుఁ డు

క. ఒదవెడుకృతిపైఁ గలసౌబ । గదలక యెందఁక నిష్ట మగు నందఁకఁ
మృదుమధురరచన సువిశా । రదుఁ డై సాగించునతఁడు రౌచికుఁడెందుఁ॥

5 భూ ష కా ర్థి

క. తివుటవడి నొడువునప్పుడు, । వివిధాలంకారసరణి విడువక ఁవి గా
నవహితుఁ డై కృతిచెప్పెడు । కవి యెందును భూషణార్థి కడుఁ బొగడొందుఁ॥

6 మార్ద వా ను గ తు ఁడు

క. సరళము లగుశబ్దములను, । విరళము లగునర్థములను, పీనుల కింపం
దరళత లేక రసాఘము । లరుదుగఁ గృతి చెప్పు మార్దవానుగుఁ డెప్పుడుఁ॥

7 వి శే కి

క. శ్రుతకాస్త్రాలంకార । ప్రతిభుఁడు, శబ్దాదిదోషపటుగుణఘటనా
చతురుఁడు వివేకి నాఁ జను । నతఁడు మహాకవిశతంబులందుఁజరించుఁ॥ ౮౪

క వి తా శ క్తి

క. ఛందోలంకారాదుల । పొం దెఱిగిన, నెద్ది లేక పొసఁగదు కవితా
సుందరత శక్తి యది, యా । కందుఁ దగనెఱుఁగువాఁడె కవివరుఁ డెందుఁ॥

తే. శక్తి వెలి యైన కావ్యోక్తి సాధనంబు
లెల్లఁ జీకటియింటిలో నిడినసరకు;
లెన్ని ఋతువులు గల్గిన నెట్లు పూచు
మహి వసంతాగమము లేక మావిమోక.

చ. వినుతయశంబునం గలుగు విశ్రుతనాకవివాస; మయ్యకో
జననము శ్రవ్యకావ్యములసంగతి నొప్పఁగు; శ్రవ్యకావ్యముం
దనఁగఁ గవిప్రభావమునఁ; దత్కవినమ్మతి రేవిరాజు లే
పున, విహరింప. రవిభులు పోయినజాడ లెఱుంగఁ బోలునే.

౯౦

కావ్య భేదములు 3

తే. అట్లు కవికృత మైన కావ్యత్రయంబు
గద్య పద్య విమిశ్రసంపాద్య మండ్రు.
నగరము ఖ్యాప్తదశ వర్ణనములచేతఁ
బరఁగు నవియును భవ్యప్రబంధ మనఁగ.

౯౧

అష్టాదశవర్ణనలు (18)

మ. 1పుర 2వారాళి 3మహీధర 4ర్తు 5శశభృ 6త్సాప్తీద 7యోధ్యాన 8పు
ష్కరకేళి 9మధుసాన 10మోహన 11 వియోగ 12క్షేమయాన 13స్వయం
వర 14పుత్రోత్సవ 15మంత్ర 16 దూత్య 17రణ 18దోర్లై వ్యక్రాంతిసంకీర్తనా
కర మష్టాదశవర్ణనాన్వితము తత్కావ్యంబు భవ్యం బిలఁ.

౯౨

1 నగరవర్ణనము

క. దుర్గమ పరిఖా వరణః | విసర్గబలానీక చతురచాతుర్వర్ణ్యా
నర్గళసంప ద్వన జల | వర్గస్తుతి వలయు నగర వర్ణనమునకుఁ.

౯౩

సీ. గంభీరపరిఖ నాగస్త్రీల కశ్రాంతకేళివిహారదీర్ఘిక యనంగ,
నుత్తాలసాల మన్యుల కుబ్బి దివిఁ బ్రాఁకఁ జేసినదీర్ఘనిశ్రేణి యనంగ,
చతురచాతుర్వర్ణ్య సంఘ మధులపాలి రాజితకల్పకారామ మనఁగఁ,
బ్రాంతసుస్థితయైన భవజూటవాహిని భుక్తిముక్తిప్రదస్ఫూర్తి యనంగ,

తే. నెప్పుడును నొప్పురాజమహేంద్రవరము | ధరణిఁ గల్పించె నేరాజు తనదుపేర
నట్టి రాజమహేంద్రునియనుఁగుమనుమఁ | డెనఁగుఁ జాశుక్యవిశ్వనరేశ్వరుండు.

2 సముద్రవర్ణనము

క. సిరినెలవు, గురుసుచాప్తియు, | నరుదారఁగ నజానితంద్రియల్లుండు, రత్నా
కరము దనపేరు, జలధికి | సరిగలరే యరయ ననుచుఁ జను వర్ణింపఁ.

౯౪

మ. అతిగాంభీర్యము గోత్రగోపనము సత్త్వాబోపమాహాత్యముఁ
హితలక్ష్మీచదనత్వముఁ సతతవృద్ధితప్రభావంబు ను
న్నతసర్వోత్తరజీవనోదయము నానావాహినీసౌఖ్యకా
లితయుం బేర్చుఁ జకుక్యనాథునకుఁబోలెఁ జూడ సంభోదికిఁ.

౯౬

3 ప ర్వ త వ ర్ణ న ము

క. అచలతయును నున్నతియును । ఖచరవినోదోచితియును గనకాది ఖనీ
రుచితయును మొదలుగాఁగల । ప్రచురతులు నుతింపవలయుఁ బర్యవర్తమునకుఁ.

మ. చెలువారుఁ నవరత్నపాదకటకశ్రీచేత, గంధర్వమం
గళ నాదంబులతోడ నొప్పుగు, నభంగస్తైర్యవృత్తిఁ మహా
జలు నైనం బ్రహసించు, భూభరణకోభం దాల్చి మి న్నందుచుఁ
గుల్మైలంబులపెంపు విశ్వవిభుతోఁ గూర్చు దగుఁ ధీరతఁ.

౯౮

4 ఋతువర్ణనము (1) వసంతవర్ణనము

క. అంకురపల్లవపత్త్రస । మాంకితముకుశప్రసూనహారిఫలములఁ
బొంకము లగువనములు ని । శృంకముగ నుతింపఁబడు వసంతమునందుఁ

౯౯

మ. స్మరబాణంబులు వాడు లయ్యె, గుణవిస్ఫారంబు ఘోరంబుగా
నెరపెం, గీరము లంగజాతవిరుదానీకంబు గీర్తించె, మిం
చె రసాలాగులు, పల్లవార్చులు దలిరైఁ, విశ్వనాథావనీ
వరుతో నల్గుట చెల్లినే యనత యై వామాక్షి కీపట్టునఁ.

౧౦౦

2 గ్రీష్మ వ ర్ణ న ము

క. ధరాగృహముల నవఘన । సారాదుల గంధసారసరసపటిరో
శీరవ్యజనాదుల నిం । పారఁగ వర్ణింపఁ ధగు నిదాఘాగమముఁ.

౧౦౧

కా. ధరామండిత సాలభంజికలచేతఁ జిత్రయంత్రోద్గళ
త్సారమోదతుషారపూరములు విస్తారంబు లై పర్యుఁ గాం
తారూఢేక్షణదీప్తితోడన చకుక్యాధీశుపైఁ జంద్రవం
శారాధ్యుం డని చంద్రి కారసము నిం పై క్రౌలాచందంబునఁ.

(3) ప్రా వృ డ్వ ర్ణ న ము

క. తటివటన మేఘవటటి । ఘటితాంబర శక్రచాప కరకావ్రాత
స్ఫుటధారాసారాది వి । కటత నుతింపంగవలయు ఘనకాలమునఁ. ౧౦౩

మ. చవలాలోకములుం, బయోధరగరిష్ఠశ్రీయు సద్యోల్లస
ద్విపులానందము, నంబరాభరణసద్వేషంబునుం, గంకణ
స్తపుటారావము సొంపు మీఱఁ దగువద్దావేళ విశ్వేశ్వరా
ధిపు సేవించుప్రగల్భకామినిగతిఁ దీపించు భావింపఁగఁ. ౧౦౪

(4) శ ర ద్వ ర్ణ న ము

క. వెన్నెల సొంపును, జుక్కల
చెన్నును, దెలుపారుదెసలచెలువంబులు వి
చ్చిన్నము లగుజలదంబుల,
సన్నుతి సేయంగవలయు శారదవేళన్. ౧౦౫

ళ. సోమశ్రీలకు వన్నె వెట్టును, ఘనస్తోమంబునం బర్వనా
శామాలిన్యము నొలఁ ద్రోచు, నవరాజద్రాజహంసావళిం
ద్రేమంబుం బదరించు, మానసమునం బెం పై, శరద్విభ్రమం
బామోదప్రద యైనవిశ్వవిభు నుద్యత్కీర్తికిఁ సాటి యై. ౧౦౬

(5) హే మం త వ ర్ణ న ము

క. బలవత్కాలీయక కం
బళ ఘనకౌశేయపట్ట పట మాంజిష్ఠం
బులఁ జనదు సీతు, యువతుల
వలిచన్నులఁ దక్క ననుచు వలయుం బొగడఁ. ౧౦౭

మ. తరుణీయౌవనగర్వజృంభిత కుచోదగ్రోష్ణగంధంబులఁ
వరకాశ్మీర ససాంక వాగురురస వ్యాసక్తులం బట్టికాం
బర మాంజిష్ఠపటాదులఁ మీమగతిం బ్రాపింప రీవిశ్వభూ
వరు మెచ్చించిన సత్కపింద్రు లతులావాసంబులం దిమ్ములఁ. ౧౦౮

(6) శి శ ర వ ర్ణ న ము

క. భృశవిచ్చినం బగు ది । గృశకంబును, గమలరుహవితానముఁ బ్రాతః
ప్రథిలరవికరమునుగా । శిశరముఁ బొగడంగఁ దగు విశేషక్రియలఁ. ౧౦౯

బ. వెరవున నాత్మవంశ్యుఁ డగువిశ్వనరేశ్వరుమీదిప్రీతిఁ జం
దురుఁడు తుషార సంహతుల దొడ్డుగఁ బంచిన వచ్చి యిచ్చటఁ
బరిగొనఁ బోలు నంచుఁజెడి పాతినవైరులు భీతిఁ గానలోఁ
దిరముగ నిల్వనేరరా కదే యని చూతురు పంద లాత్మలఁ.

౧౦౦

(5) చం ద్రో ద య వ ర్ణ న ము

క. మండలశోభయుఁ, గైరవ
షండవిలాసంబు, జలధిసంజృంభణముఁ,
గొందొకవెన్నెలగ్రోలెడు
నందజముల విధునిపొడుపునం దగుఁ బొగడఁ.

౧౦౧

మ. అదె రొద్రాకృతిఁ జూచెఁ జంద్రుడు, మయాభాబోప మేపారె న
ల్లదె, మున్నాఁడెఁ జకోరనంపు మదె జ్యోత్స్నాపాసనంక్రీడకై ;
యదయుం డంగజఁ డెట్లు గాఁగలదొ : పీయాలోకనేందీవరా
వదఁ దూలించెదు, చంద్రవంశజుని నొప్పం జూతు రమ్మా నభి.

౧౦౨

6 నూ ర్శో ద య వ ర్ణ న ము

క. ఎచ్చటఁ జూచిన జగముల,
నచ్చటన వెలుంగు నవియు నజ హరి హర తా
సచ్చతురుఁ డనియు మఱియును
విచ్చకుఁ దగఁబొగడవలయు నిను మదయంబుఁ.

౧౦౩

మ. కమలామోద మెలర్ప, నేత్రసుఖదాకారంబు రంజిల్ల, ను
త్తమవందారు శివంకరత్వ మెనఁగఁ, ధర్మార్థకామక్రియా
దిమమూలం బన నొప్పుమిత్రుఁ డుదయోత్పేకప్రభావంబుచే;
సముఁ డద్దేవున కిందువంశజుఁడు తచ్చంచద్గుజ్రేణులఁ.

౧౦౪

7 వ న వి హార వ ర్ణ న ము

క. చారుతరచైత్రవంప । త్పురితవిభవముల వేద్య పొంగుడువడఁగా
నారీజననహచరుఁ డై । యారామవిహార మొప్ప వధిపతి చేయుఁ.

*పీ. మావివీగంధూషమధువులఁ బూచిన

పొగడము పొబగొప్పఁ బొగడి పొగడి,

నాకీపవాహతి ననిచిన కంకేలి

పరువంబు నగ్గించి పలికి పలికి,
లలనావలోకనంబులఁ బుష్పితం బగు
తిలకంబుపైఁ జూడ్కిఁ త్రిప్పి త్రిప్పి,
వనితోపగూహనంబునఁ జేర్చునుఁబొన్న
మేలిపుణ్యమునకు మెచ్చి మెచ్చి,

తే. మన్మథారామములపొంత మలసి మలసి,
శుకపికావిహారంబు చూచి చూచి,
సతులుఁ దానుఁ జరించు వనంతవేళఁ
బ్రమదవనమున విశ్వభూపాలవరుఁడు.

౧౧౬

౪ జ ల వి హార వర్ణనము

క. నీరజములుఁ జెంగలువలు । గైరవములు వీచికలును గరయంత్రవయో
ధారలు నావర్తంబులు । వారివిహారంబులందు వర్ణ్యము లరయన్ ॥ ౧౧౭

చ. వళులును వీచికావళులు వారిరుహంబులు వక్త్రప్రసక్తులున్
చెలు వగునాభులున్ సుదులుఁ జేతులు రక్తసరౌరుహంబులున్
జలదలకంబులున్ మధుపజాలము వీడ్వడఁ గేలి సల్పి మిం
చులు గొనుచూడ్కులన్ సతులు సూతురు విశ్వనృపాలమన్మథున్ ॥ ౧౧౮

(9) సుద్యపానవర్ణనము

క. సంబోధకరము, మదనా । లంబనము, నశేషరసవిలసితము నంత
ర్పింబితవదనము నగుకా । దంబరి నాపానమునకుఁ దగు చొడఁగూర్చున్ ॥ ౧౧౯

మ. అలినాదంబులు దానమానములుగా నాలప్తి గావించుఁ దొ
య్యలి యో, రొక్కతె పాడు విశ్వవిభు నేలాధిప్రబంధంబులన్ ;
దెలివిం గైకొని యోర్తు సాంగమున నర్తించుం; గళాసించు ను
గ్మలియో, రొక్కతె వ్రాజ సోలములతోఁ గాదంబరీగోష్ఠిచేన్ ॥ ౧౨౦

(10) సురతవర్ణనము

తే. తనరు నెనుబడినాల్గుబంధములయందు
నమరుఁ బ్రచ్ఛన్నమును బ్రకటము ననంగ

సురతములు రెండు ; వానికి స్ఫురణసౌంపు
నలయు వర్ణింప నిఖిలకావ్యములయందు.

౧౨౧

సీ, పొలయల్కడలపులఁ బులికించుఁ, బులికించి
బింకంపుఁగొంగిళ్ల బిగి భజించు,
మరుచిన్నె లున్నెడఁ బరికించుఁ, బరికించి
చొక్కుఁ, జెమర్చినయిక్క లరయుఁ,
దొలిమొక్కు చెలిచెవిఁ జిలికించుఁ, జిలికించి
మురిపెంపుసిగ్గున మూఱిఁబోవుఁ.
బంజరంబునచిల్కఁ బలికించుఁ, బలికించి
నొడుపు లాలము లైనవోరు నొక్కు,

తే. సొబగుటడుగుల లత్తుక చూచుఁ, జూచి
యరిగి శయనీయ మారయ నవ్పశించు,
వెలది యొక్కర్తు చాళుక్యవిభునిచేత
భావజాతుని గెల్చినభావ మొప్పు.

11 వి ప్ర లం భ వ ర్ణ న ము

క. అచ్చపువెన్నెలచేఁ గడు
వెచ్చుటలును మాన మెడలి వెడవిల్తునిచే
నొచ్చుటలును బ్రియుఁ డబ్బని
ముచ్చటలును విప్రలంభమునఁ జెప్పదగుకా.

ఉ. ఎల్లద మయ్యెఁ దాల్చి, తగ నెల్ల వివేకము వింత యయ్యె, మి
న్నెల్లను జండ్రుఁడయ్యె, మన మెల్ల మనోభవుతూపు లయ్యె, మే
నెల్లను నన్న మయ్యెఁ, జెలులెల్ల విరోధిను లైరి, విశ్వభూ
వల్లభతోడియల్క గరువంపుఁజలంబునఁ బువ్వఁబోడికికా.

౧౨౨

12 ప్ర యా న వ ర్ణ న ము

క. గజరథ హయ సూచిత మగు । విజయమ్మున నుబ్బి నడచువిశ్రుతవివిధ
ధ్వజిని వినుతించు తెప్పడు । భజనీయము సుకవి సత్ప్రబంధములందుకా. ౧౨౩
మ. కర ముద్యతగ్గరవాలభై రవపతాకాభేలనం బై పరి
స్ఫురదుగ్రాయుధధీప్తి పూరితనభోభూభాగ మై సంఘర

త్తురగోష్ఠాతరజోతిదూసరహరిత్కూలంబు నై యుద్ధతిం
బరిభాసిల్లుఁ జకుక్యనాకుని చమూభద్రప్రయాణం బిలకా.

౧౨౬

13 వి వా హ వ ర్ణ న ము

క. ప్రచురస్వయంవరోచిత । రచనలుఁ, గన్యావరాభిరమ్యక్రియలుకా
విచితకుభాత్మకవిధులును, । రుచిరవివాహంబులందు, రూపింపఁ దగుకా. ౧౨౭

ఉ. సంతతమంగళధ్వనులు, చామర మౌక్తికపుండరీకముల్
వింతవిభూతి గా గురుకవిస్తుతివేళ వరించెఁ బొంత సా
మంతుల నుజ్జగించి కడు మచ్చికనెచ్చెలు లైన నీతి వి
క్రాంతులు చూపఁ గోరి జయకన్యక వచ్చి చకుక్యవల్లభుకా. ౧౨౮

14 పు త్రో ద య వ ర్ణ న ము

క. మిత్రానందోదయము, న
మిత్రత్రసనంబు, శుభనిమిత్తంబును, న
త్పాత్రకృతవితరణంబును
బుత్తోదయమందుఁ దద్ద పొగడఁగవలయుకా. ౧౨౯

ఉ. చిత్రము పోర విశ్వవిభుచే నసిపుత్రికఁ గన్నపుత్తు) లు
ద్యుత్తిదశాకృతిం బడసి యౌవనసంపదఁ జెంది మంగళా
మత్రము లై వెలుంగునెడ మంజులయుక్తిఁ దనర్చు దివ్యవా
దిత్రరవంబు నింపొదవుఁదెమ్మెరలుకా సురపుష్పవృష్టియుకా. ౧౩౦

15 మం త్ర వ ర్ణ న ము

క. అగవాక్షము నస్తంభము
నగుగూఢాభ్యంతరముల హర్మ్యాగ్రమహా
నగశృంగంబుల మంత్రము
దగు నొనరింపంగ ననుచుఁ దగు వర్ణింపకా. ౧౩౧

మ. అలుకం బోరికి నెమ్మిమైఁ దరలుచోఁ బ్రారంభణోపాయముకా,
బలసంపత్తియు, దేశకాలగతులుకా, భంగప్రతీకారముకా
ఫలసంపిద్దియు నిర్ణయించు టనునీపంచాంగమంత్రక్రమం
బులు తర్కించుచకుక్యనాకు వెర వొప్పుకా బూజ్యరాజ్యక్రియకా. ౧౩౨

16 దూత్య వర్ణనము

క. ప్రతిభయుఁ బరమంత్రవిభే

దితయునుఁ బతిరక్తియును దితిక్షయు నిర్మా

ర్భతయును నవ్యసునీతియుఁ

జతురతయును దూత్యమునను జను నుతియింపకా.

౧౩౩

శా. ఉత్తేజం డగువిశ్వభూవిభుని దూతోదారసమ్యగ్గుణో

త్పత్తికా విశ్రుత మైననంధి గనుభూపశ్రేణీయుకా దుర్మదా

యత్తస్వాంతత నిగ్రహించు నరనాధోఘంబె వర్తించు న

త్కుత్తుంగాచలచిత్రకూటములయందుం జెంది యశ్రాంతముకా.

౧౩౪

17 సమర వర్ణనము

క. పటురథ కరి హరి భట సం

ఘటిత వ్యూహోదికములు ఘనఫలకాపి

స్ఫుటరుచులు విజయకారణ

పటహాడంబరముఁ బొగడఁబడుఁ బోరాటకా.

౧౩౫

మ. అమరాహీనరవంబు వీరసుభటాహంఘర్వికానాదముకా

విమలాస్త్రప్రతిఘాతనధ్వనులు నున్నిద్రంబు లై పర్వ న

గ్రిమవిశ్రాంతికి మెచ్చి నారఁదుడు నర్తింపకా మహాయోధనం

బిమరుం జూడఁ జకుక్యవల్లభునిశూరాబోపముం జూపుచుకా.

౧౩౬

18 దోర్బీర్య వర్ణనము

క. అరులఁ జనఁ దోలి యోద్రుల

నరుదారం గాచి హతులయడియాలములకా

బీరుదంబులఁ గైకొను న

న్నరపతివిజయంబు కీర్తనము నేయఁ దగుకా.

౧౩౭

ఉ. ఆవతురాశ్వసంఘము రణాంగణసంభవ, మా సువర్ణపే

టీవయ మాజి శత్రువులు డించి తొలఁగిన వస్తుసంభృతం,

వీవతురంతయానముల యింతులు రాజతనూజ, లంచు మెం

దై చని విశ్వనాథువిజయంబు నుతింతురు పౌరకామినుల్.

౧౩౮

మ. ఇటు లష్టాదశవర్ణ నాకలిత మై యేపారు కావ్యంబు నం
తటః పాటించి తదర్థసంఘటనముం దర్శించి భావోదయ
స్ఫుటభేదంబు లెఱింగి తద్రసగతున్ శోధించి యచ్చంపు మె
చ్చుటకుం దావల మై చతుక్యవతి సంరోధిల్లు నెల్లప్పుడుకా. ౧౭౯

ఉ. రాజనరేంద్రవంశజుడు రాజపతీరసుధాసుధాకర
భ్రాజతకీర్తి రామరఘరామపరాక్రమసంప్రవర్తి, యం
భోజహితప్రతాపుడు, రిపుక్షితిభృత్కులిశంబు, సత్కృతా
భోజుడు, దానధూత సురభూజుడు భూజనపోషణుం డిలకా. ౧౮౦

క. సుందరుఁ డభినవవిభవ పు। రందరుఁ డంధ్రేశ్వరాభిరాముడు రామా
కందరుఁ డమందయశః। శృంధనపరిలిప్తనిగ్దజవ్రజుఁ డెఱుడుకా. ౧౮౧

మా లి ని

అనఘసుకృతధర్ముం ధార్యసంస్తుత్యశర్ముం
డనలసందృశ తేజుం డగ్ర్యచాతుర్యభోజుం
డనిశరిపుశరణ్యుం డంధ్రభూపాగ్రగణ్యుం
డనుగతశివతంత్రుం ధాత్తమంత్రుండు బుద్ధికా. ౧౮౨

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుమారము ఇచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
విభుధుభవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనానుధేయ విరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యనునలంకార కాస్త్రంబునందు
నాయక నాయికావివిధ విశేషలక్షణ

ప్రబంధలక్షణోదాహరణ సముద్దేశం

బన్నది

తృ తీ యో ల్లా స ము

చతుర్థోల్లాసము

కావ్యభేదాది ప్రకరణము

- క. శ్రీవిశ్వేశ్వరకరుణా । శ్రీవిలసిత నిష్కళంక చిత్తుఁడు కీర్తి
శ్రీ విశద చక్రవాళుఁడు । శ్రీవిశ్వేశ్వర సరేంద్ర శేఖరుఁ డొప్పుకా. ౧
- క. ఇతైఱుఁగున నష్టాదశ । వృత్తం బగు కావ్య మొప్పు విరచింపఁ దగుకా.
మొత్త మగు నఖిలబలసం । పత్తియుఁ గలవేళ సుకవి ప్రతిభ దలిర్పకా. ౨
- క. కృతిముఖమున దేవ నమ । స్కృతి యొందె, నభీష్టవస్తుకీర్తన మొందెకా,
వితతాశీపదః మొందెను । బ్రతిపాదంపంగవలయు భద్రాపేక్షకా. ౩

కావ్య మహిమ

- మ. కవినంపిద్ధపదంబు భావరసవిఖ్యాతంబు లోకోచిత
వ్యవహారంబు నుదాత్తనాయకము శ్రవ్యంబుం జతుర్వర్గ సం
భవనద్యంబును నై నకావ్య మిల నాపద్మోద్భవస్థాయి యై
కవినంస్ఫూర్తియు దాతృకీర్తియుఁ దగం గల్పించు నెల్లప్పుడుకా. ౪

కావ్య భేదములు

- తే. అట్టికావ్యంబు త్రివిధ మై యతిశయిల్లు
నవనిఁ బద్యమయంబు గద్యాత్మకంబు ;
గద్యమయ మొప్పు ఛందో నిబద్ధ మగుచు
గద్యమయ మొప్పు వాక్యసంకలిత మగుచు. ౫
- క. అపద్య గద్య కృతములు
రూపకములు నాటకములు రూఢము లగు నా
రూపమ చంపూకావ్యత
ప్రాపించును, నాటకములు బహుళము లరయకా. ౬

తే. సప్తబంధంబు కావ్యంబు సంస్కృతమునఁ,

ప్రాకృతంబున నాశ్వాసభాసురంబు.

నాటకము లెల్ల సంకననాథకములు,

గద్య ముచ్చాసన లంబకాంకంబు యండ్రు.

8

క. ఇటువలెనె ముక్తకాది । స్ఫుటతరచాటుప్రబంధముల లక్షణముల్

బటుమతి నెఱుఁగుట సుయశో । ఘటనంబుల కెల్లఁగుదురు కవిన్వపతులకుఁ.

ముక్త కాదులు

సీ. పరఁగు ముక్తక మేకపద్యంబు, పద్యద్వ

యంబు ద్వికము నాఁగ నలరు, మూడు

పద్యముల్ త్రికము నా భాషిల్లుఁ, బంచప

ద్యంబులు పంచరత్నంబు లరయ,

గజమాల పద్యాష్టకము పద్యనవకంబు

నవరత్నమాలిక, నలినమిత్ర

మాలిక పండ్రెండు మధురపద్యము, లిందు

కళ షోడశశ్లోక కలిత మైన,

తే. సప్తవింశతి యైన నక్షత్రమాల,

తెలియ ముప్పది పద్యముల్ త్రింశదాఖ్య,

మవలఁ బంచాశదాహ్వయం బైదుపదులు,

శతక మన నొప్పు మఱి పద్యశతము గూడ.

9

క. అష్టోత్తరశతపద్యము । అష్టోత్తరశతక మనఁగ నడరుఁ, గవీంద్రుం

డిష్ట మగు సంఖ్యఁ జెప్పిన । దుష్టము గా దదియుఁ గర్ణతుష్టి న చేయుఁ.

ఉ దా హ రణ లక్షణము

క. ధరఁ జాటుకృతులలోనం । బరఁగు నుదాహరణ మనుప్రబంధము, తద్వి

స్తరలక్షణంబు బరువడిఁ । బరికింపఁగఁ దగు నశేషభాషాకవులుఁ.

10

క. చతురశ్ర త్ర్య క్రాది వి । తతయతి తాళములు గలుగుదళముల నెల్లఁ

గృతగుచ్చానుప్రాసం । బతులితగతి విలువఁ దగు నుదాహరణములకుఁ.

11

క. సురభాషాదిప్రాకృత । పరిభాషల నై న వితరభాషల నై నఁ

విరచించుట యుక్త ముదా । హరణ మిలాసురముఖాదు లగుపుణ్యులకుఁ.

12

విభక్తుల క్షమాలు పేర్లు

సీ. ప్రథమావిభక్తి చొప్పుడు వాణి నాగ, రెండవయది యుట నాగ నతిశయిల్లు,
గీర్తి మూడవవిభక్తికి బేరు, నాలవయది దేవలాభిని యంద్రు గృతుల,
బంచమి పాణి నా బరంగు, షష్ఠవిభక్తి పాటిల్లు సుకవులు మోటి నాగ,
సప్తమి ఘోటికానంజిత, సంబుద్ధి సరసావళినామ; జగతి వీని

విభక్తుల దేవతలు రి

తే. కయినప్పేలు ౩ పీఠావళియును ౩గీర్తి
మతి కిసుభగయును మఱి ౩భౌగమాలినియును
నుహి ౫గళావతియును ౫గాంతిమతియు ౭గమల
యును ౭జయవతియు నాగను నొప్పు నెప్పుడు. ౧౪

క. ఈవిదితాష్టవిభక్త్యది । దేవత లాత్మీయనామధేయ సమము గా
భావింపఁ దగినకుభములఁ । గావించురు కర్తృనాయకద్వయమునకుఁ. ౧౫

కి. మును కుభగణవర్ణతఁ బి । ర్విసమాలిని యొండెఁ జండవృత్తమ యొండెం
దనరింపవలయుఁ బ్రథమకు । ఘన కలికాష్టకతదర్థ కలికాయుక్తిఁ. ౧౬

కి. ఇం బదరంగ బ్రథమాదుల । సంబుద్ధ్యంతములనైన సరళవిభక్త్యా
లంబనపద్యంబుల బిరు । దంబులు గలపౌరుషములు దగ నిడవలయుఁ. ౧౭

తే. కళిక యేతాళమునఁ బరిఘటిత యయ్యె
నుత్కళికయును దానన యునుపవలయు,
సంత్య చాతుర్థికోత్కళికాఖ్య చూడఁ
బడి చతుర్థియుఁ బోలెఁ జూపబ్బవలయు. ౧౮

క. ఓజావదబహళము వి । భ్రాజితపటుగోడరీతిబంధురమును, వి
చ్చాతారసవిభావ వి । రాజితమును గా నుదాహరణ దగుఁ జెప్పఁ. ౧౯

క. నాయక విభవమునకుఁ గవి । నాయక చతురతకు భాజనం బగుపద్యం
బాయితము నేసి యడఁ దగు । నాయతిగాఁ దుదలయం దుదాహరణలకుఁ. ౨౦

స ద్దళి

క. సంబుద్ధి విడిచి మును గల । సంబంధం బెడల కుండ సప్తవిభక్త్యా
దంబర మడరించిన నొడి । కం బగు సద్దళి యనంగఁ గపులకుఁ జెప్పఁ.

ప ద్ద లి, వి ద్ద లి

తే. సరివిభక్తుల సంబుద్ధినహిత గాఁగఁ జెప్ప నొప్పారుఁ బద్దలి పిద్ద మగుచు,
ముక్తసంబుద్ధి విషమవిభక్తికలితఁ యైనకృతిపేరు విద్వజ్ యంద్రు బుధులు.

క ల్యాణి ఉ త్ఫల్ల క ము

క. కేవలకలికాసంగతిఁ గావించినకృతికిఁ దేరు కల్యాణి యగున్
వావిరి నుత్ఫల్లక మదిఁ యావల నుత్కృతికతోన యిడికిన యేనిన్. ౨౩

తే. గ్రంథబాహుళ్య భీరుత్వకథన మిదియు
ధర నుదాహరణాది భేదములు పెక్కు,
తెలియుఁ దొందెడ మఱియొన్ని తేటపఱుతుఁ
బటుపదార్థాప్తిఁ జాటుప్రబంధములను. ౨౪

వి రు దా వ లి

క. విరు శబ్దంబు విరోధోఁ త్కరము మహారాష్ట్రభాషఁ, దత్ప్రదవిధులన్
విరుదము లనఁ జను వానినఁ ధర విరుదావళి యొనర్పఁ దగు నంద్రు బుధుల్.

చ. అతులకులక్రమాగతము లై, భుజవిక్రమ సంభవంబు లై,
ప్రతిపదసార్థకంబు లయి, పార్థివకర్ణకతోరకంబు లై,
వితరణశబ్దపూర్వపృథివీవర చిహ్నము లై తనర్పు ను
ద్యతవిరుదాళిచేత విరుదార్థము చెప్పుట యొప్పు నెప్పుడున్. ౨౫

క. వినయ భుజవిక్రమక్రమఁ ఘనవితరణ రణవిహార కరు జాది కళా
జనన స్థలు లగుగుణములఁ జెను పొందఁగఁ జెప్పవలయు విరుదావళికిన్.

క. సముచిత తాళదళమ్ములు సమధిక పటుగౌడరీతి సందర్భములున్
సుమనోభాషం బొలుపుగ సమరింపుడు కవులు ప్రాకృతాదుల నైనన్. ౨౬

తే. పద్యదళ వాక్య తద్దళ పరిసమాప్తి
గదురుపట్లను నెడ నెడఁ గలుగవలయు,
ధీర గంభీర జయ దేవదేవ యనెడు
లలితసంబుద్ధివచనంబు లొలయవలయు. ౨౭

క. ఉచితవిభక్తికమును గుణఁ రుచిరాలంకార రస విరూధము నాళి
ర్వచనంబును సగుపద్యముఁ రచియింపఁగవలయు మొదల రంజన మొప్పున్.

గుచ్ఛములు

- క. మెండగు దళములు నాలుగి | యొండెను షట్కంబి యొండె నుండఁగఁ దుదపై
నుండును గద్యము నెనిమిది | యొండెం బదియాఱు నొండె నురుగుచ్ఛములై.
- క. ఇడఁ దగు నూతనయతిసం | గడి దళములు నాలు గైనఁ గడ నాతైనఁ
బెడఁ గగువర్ణావృత్తులు | వెడలింపఁగవలయు నంద్రు బిరుదావళికా. ౩౨
- క. బంధురముగ నిట్లతుల | స్కంధపతుష్కంబుచేతఁ గవి విభుని యశో
గంధాధివాసితాఁ | పింధురముగ దీవనల విశేషింపఁ దగుఁ. ౩౩

చక్రవాళము

- క. పద్యం బొక్కటి మొదలను | గద్యాష్టక ముచితదీర్ఘ గతిఁ గబ్బములఁ
హృద్యదశాష్టక మిడిన స | ముద్యతమగుఁ జక్రవాళమూహింపంగఁ. ౩౪
- తే. వరుస నాదిమపద్యాంతవర్ణయుగళ
మంత్యవాక్యాదిమాక్షర యమళకముగ
విడి, చతుస్కంధములయందు నిట్లుచెప్ప
నచ్చముగఁ జక్రవాళత్వ మబ్బుఁ గృతికి. ౩౫
- క. కవినామనాయకస్య | స్త్రీవచఃకవి తాద్యపద్యశీఖరంబులఁ బ
ల్లవ మైనవర్ణయుగళం | బవిరళముగ నాద్యమునకు నాద్యక్షరముల్. ౩౬

గుచ్ఛతతి

- క. తొలి తొలిపద్యమునఁ జతు | ర్దళమును నట పల్లవద్వితయ మంతమునఁ
గలఘనపద్యము నాలుగు | దళముల నన్నింట గుచ్ఛతతి యన వలయుఁ. ౩౭
- క. కలయఁగ సంబుద్ధ్యంతర | ముల నునుపఁగవలయు నందముగ జయ జీవో
జ్జ్వల దేవాదిపదంబులు | నలి నిడుచతురు త్తరంబు నలుమాతైనఁ. ౩౮

చతుర్భుద్రము

- క. ఇదియె చతుర్భుద్రం బగు | నదమలధర్మార్థ కామసహితస్తుతులం
బొదివికొని సర్వరీతుల | విదితం బగునేని శాస్త్రవిదులకు నెక్కుఁ. ౩౯

*రగడ

- క. సరి యౌ పదితేకులచే | బరువడి నుత్సాహవృత్తపదయుగళముచే
నిరవుగ వడిప్రాసంబుల | నరుదుగ రచియింప రగడ యగుఁ దగువృత్తిఁ.

మంజరి

క. శృంగారప్రాయముగా । రంగద్వీదళిన పొసంగ రచియింపంగా
శృంగారమంజరీకృతి । సంగత యగు సకలరాగ సంభృతరీతిఁ.

౪౦

దండకము

క. చందోభవలక్షణగణ సం । దోహనిబద్ధ యగుచు శ్రవణానందా
మందానుప్రాసంబుల నందం బగు దండకము మహాకవికృతులఁ.

౪౧

క. ఇవి యెల్లను నానావిధ । కవికృతశాస్త్రములచేతఁ గల్పితములు, పె
క్కువిధంబులఁ జాటుకృతి । ప్రవరంబులు పరఁగు నెఱుంగఁబడు నొండెడలఁ.

సీ. ఆపూర్ణలక్షణోదాహరణావలి యుల్లంబునకు నింపు నొసఁగదేని,
బిరుదావళీముఖ్యపృథులప్రబంధౌఘములు దిగంతంబుల మ్రోయవేని,
పటుచతుర్భద్రాదిభవ్యచాటూక్తులు నృపతులవీనులు నిండవేని,
మధురార్థదండక మంజరీమంజుత బుధుల నింపుల మూరిఁ బుచ్చదేని,

తే. గెరలి చని ముక్త కాదులు కీర్తిలతలఁ
జక్రవాళాద్రిమీదికిఁ జాఁపవేనిఁ
గడఁగి మెచ్చునె యొకపాటిగంతచాటు
చాటుకృతులకు విశ్వేశచక్రవర్తి.

౪౪

ప్రాధాన్యములు

క. ఆరయ వస్తురసాలం । కారప్రాధాన్యవృత్తిఁ గల్పంబులు పెం
పారుఁ ద్రివిధార్థఘటనల । ధీరులు పరికించి వానిఁ దెలియఁగవలయుఁ,

౪౫

1 వస్తుప్రాధాన్యము

క. వేడుక విశ్వేశుఁడు శివ । చూడఁమణికులమునందు సుస్థిరుఁ డగుటఁ
చూడఁ గనకాద్రికవకుం । గూడక యవ్వెండికొండ కొండిక యయ్యెఁ.

౪౬

2 రసప్రాధాన్యము

క. పలిచన్నులు నగు మొగములు
దెలిగన్నులు మేనిజిగులు తియ్యనిపలుకుల్
నలికపు నడుములు మరుతూ
పులఁబ్రోచుఁ జతుక్యవిభునిపొలఁతుల కెప్పుడుఁ.

౪౭

౩ అలంకార ప్రాధాన్యము

క. తగ విశ్వేశ్వరుడే సిరి । నెగడిన సత్కవులు దానవిపుణులఁ గర్జుక
నగుదురు, కల్పమహీజముఁ । దెగడుదు, రదలింతు రమరధేనువు నైనఁకా.

స్ఫురణములు ౩

తే. తనర శబ్దస్ఫురణము శివస్ఫురణము
శివుభయవిస్ఫురణము నన నుల్లసిల్లు ;
నిత్యైఘంకులు మూఁడును నెఱుఁగవలయుఁ
జారు శబ్దార్థగౌరవశక్తి నలన,

౪౩

1 శబ్దస్ఫురణము

క. కంఠీరవకఠిన భటా । కుంతితకంఠార వావకుంతితరణ సో
ల్లుంతనములు సురవనితో । త్కంఠం గావించు విశ్వధరజీవుసేనల్.

౫౦

2 అర్థస్ఫురణము

చ. తనరెడుబుద్ధధార మును ద్రావినవారి విరోధిభీరులో
చనముల నుప్పతిల్లి కడుఁ జక్కనివాహిను లయ్యె; నైన న
య్యనువునఁ గ్రొత్త పెండ్లికొడుకై మది నుబ్బుచునుండు సాగడుం
డనిఁ గరవాలబైరవు మహత్త్వము చిత్రమ కాదె యెప్పుడుకా.

౫౧

౩ ఉభయస్ఫురణము

సగ్ధర

లాటి ఝూటి వరాటి లలితకుచితటీలగ్న పాటీరచర్చం
బాటించుం, జంద్రకాంతోపలములఁ గరఁచుకా, బిర్వి చక్రొద్రియందా
ఘాటోద్యతైర్గరవాన క్తములుగ నదులం గట్టు గంధానుబంధికా
జాటు శ్రీతోడ విశ్వేశ్వరుని సితయశశ్చంద్రికాసార మోలికా.

౫౨

శయ్య

క. మృదుతరమై యొం దొంటికిఁ । బదమిత్తృత గలిగి నొడువుపలుకులలోనకా
భొదలెడు నర్థం బెచ్చట । నదలించి శయించు శయ్య యనఁగా నదివో.

౫౩

చ చతుర చతుక్య విశ్వవిభు చారుగుణంబు లరాతిరాజిరా
 షితనయ హేతుభూతము, లశేషవిశేష విహార విక్రమో
 చితరతు, లార్యవర్యలకు జీవిత, మంచితసంచితాగమా
 తతమతి భారతీవదనదర్పణ, ముత్తమదర్పనంపదకా.

౫౪

పా క ము లు 2

క. పాక మనంగా నర్థని । రాకులగంభీరయుక్తి, యది యిరుదెఱఁగై
 లోకమునఁ బేర్చు ద్రాక్షి, పాకంబును నారికేపాకము ననఁగకా.

౫౫

1 ద్రాక్ష పా క ము

క. బహిరంతః స్ఫురితార్థో, పహితరసప్రసర మగుచుఁ బద్యము సుఖసం
 గ్రహపద మెచ్చట నదివో, మహి ద్రాక్షిపాక మనఁగ మధురం బెపుడుకా.

కా. లీలా మన్మథ మంథరంబులుఁ గచాచీ లాలిత భూలతా
 కూలశ్రీలుఁ గబోల భేల దుచి తాకూతానురాగరిమిలకా
 సాలస్యంబులు నైనకౌతుకపరీతాలోకజాలంబులకా
 బాలారత్నము కీలుకొల్పె ముద మొప్పకా విశ్వభూపాలునై.

౫౬

2 నా రి కే శ పా క ము

క. అంతర్గూ డార్థసర । స్వంతం బగువాక్యగౌరవంబు మనీషా
 పంతులకు నెక్కుఁ గవితా । భ్యంతరముల నారికేపాక మనంగకా.

౫౭

కా. హృజ్జాతుండు నటుండు వోలె నదె విశ్వేశక్షమాభర్తకుకా
 లజ్జాకాండపటంబుచాటున వధూ లావణ్య లాస్యంబులకా
 సజ్జాతంబులఁ జేసి చూపెడు లసత్పారాంగహారాచేఁ
 బజ్జం గొందఱు కామినీమణులు కువ్యద్దర్పలై చూడఁగకా.

౫౮

అ ర్థ వృ త్తు లు 4

అ. 1ముఖ్య 2లిక్ష్య 3గౌణములును 4వ్యంగ్యంబు నా
 నర్థవర్తనంబు లయ్యె నాల్గుః
 వావివలనఁ గలుగు వాచ్యభేదంబుల
 నరసి తెలియవలయు నంద్రు బుధులు.

౫౯

(1) ముఖ్యార్థము

క. సువ్యక్తము సరళంబును

నవ్యాజము నైన యర్థ మగు ముఖ్య మనఁ.

శ్రవ్యముగ నదియు జాతి

ద్రవ్య గుణ క్రియలచేతఁ దగు నాల్గనఁగఁ.

౬౦

(1) లక్ష్యార్థము

ఆ. ఊహనీయ లక్షణోపేత మగునర్థ

మరయ లక్ష్య మనఁగ నతిశయిల్లు;

గంగయం దనంగ గంగా తటంబునఁ

గలిమిఁ జెప్పఁజాలు కారణమున.

౬౧

(3) గౌణార్థము

క. గుణ సాదృశ్యంబున ను

ల్పణ మగునర్థంబు గౌణవణితము, గడు భీ

షణహరి యానృపుఁ డన ద

ద్గుణ మగువిక్రమము దెలియఁ దోచుట చేతఁ.

౬౨

(4) వ్యంగ్యార్థము

ఆ. ముఖ్య లక్ష్య గౌణముల యర్థములఁ ద్రోచి

యితర మర్థ మెఱుట నింపు నొనఁగు

వ్యంగ్య మండ్రు, కైరవంబులు విరిసె నాఁ

గమలవైరి పొలుపు గానఁబడుట.

౬౩

ధ్వని

క. పాకాదికృత వ్యంగ్యః । వ్యాకీర్ణంబైన కావ్య మదీ యుత్తమ మై

చేకొనఁబడు మధురార్థ । శ్రీకము ధ్వనియనెడునెపముచేఁ జెలువొందుఁ.

౬౪

ఉ. ప్రీతిఁ జకుక్యవల్లభుఁడు పృథ్వి వహించి గుణాధ్యుఁ డైనచో

శాతమదాష్టదంతులు వశావశతఁ జరియించె, శూలికిం

జేకుల భూషణస్ఫురణఁ జేకొనె, వార్ధులు గోత్రభూధర

వ్రాతము నిల్వనయ్యెఁ, గడు మ్రాన్పడె నిర్జరపాదపంబులుఁ.

౬౫

శ క్తి గ్రాహకములు

సీ. విహితసంయోగంబు విప్రయోగంబును । సామర్థ్యమునుసాహచర్యకంబు,
నర్థవిరోధ లిం గౌచిత్య చేష్టలు । పరశబ్ద సన్నిధి ప్రకరణములు,
దేశ కాల క్రమాదికములు శ । బృద్ధ కలి తానవచ్చేద కల్పనములు,
స్మృతి హేతుకములు విశేష వాక్యస్వర । వ్యక్తులు నాఁగఁ, బర్యాయగతుల,

తే. నలరు నన్నింట నర్థంబు నవగమింపఁ
దగు ననేకార్థయుతము లై తనరుశబ్ద
సంతతుల కర్థసంధానచతురు లెల్ల;
నింకఁ దద్వృత్తు లెఱిగింతు నెఱుంగవలయు.

౬౩

కావ్యవృత్తులు

క. దీరస్తుత కైశికియును । నారభటియు సాత్త్వతియును నట భారతియున్
జారుతరవృత్తు లివి శృం । గూఢాదిసంబలందుఁ గరణీయంబుల్.

౬౪

కైశికి

తే. సరిల సుకుమార మధురార్థ సరళ రచిత
కైశికివృత్తి; శృంగార కరుణ రసము
లదికసుకుమారములు, వాని నగు నొనర్పఁ
గైశికివృత్తిచేతన కవుల కెల్ల.

౬౯

మ దళపిండివర సుందరంబులును, నంతజౌతుకాంక్షార సం
వళితస్నేహములున్ బ్రసన్నములు నై వర్తిల్లు నాలోకనం
బు, లుపేంద్రాత్మజు విందువంశజుఁ గణాపూర్ణాత్మకుం జూచుచోఁ
బొలిచెం బొల్లికి సానురాగరస సంపూర్ణంబులై యత్తఱిన్.

౭౦

ఆరభటి

క. ఆరభటివృత్తి యనఁగ । నారూఢాభ్యుద్ధతార్థ. యత్యద్భుతము
ల్గొ రొద్రము బీభత్సము । నారభటివృత్తిఁ జెప్ప నగు నీరెండున్.

౭౧

మ. అతికుప్య త్పరగంధభైరవ మహోద్య త్తద్గ ముగ్రాకృతిన్
బ్రతిపక్షప్రకరంబు నొంచు, నలఁచున్, భంగించు, దండించు, ను
ద్ధతి నుగ్గించు, వధించు, వ్రచ్చు, యమదోర్ధంధ ప్రవంధక్రియా
గతి రూపించు, నటత్కరింపమయ సంగ్రామంబు భీమంబుగాన్.

౭౨

భా ర తి

తే. భారతీవృత్తి కై నకల్పనము చూడ
నర్థ మించుక సుకుమార మై తనర్పుః
నల్పమృదువులు హాస్య శాంతాద్యుతములు
భారతీవృత్తిచేఁ జెప్పఁబడు నవియును.

౩౩

మ. అతికందర్పము రూప. ముఱ్ఱితసువర్వానోకహం వీగి, నిం
దితచంద్రద్యుతి కీర్తి, గర్జితసురాద్రిహ్నార్తి ధైర్యంబు, కుం
ఠితకంఠీరవ ముగ్రవిక్రమము, వర్ణింపం జనుకావసీ
పతి; కీయద్యుతవృత్త మేనృపులకుఁ బాటిల్లునే యెచ్చటకా?

౩౪

సా త్వ తి

తే. సాత్వతీవృత్తి నాఁగ పీషత్పుగల్భ
సార్థరూపిణి; పీఠ భయానకములు
పీషదు క్తిప్రగల్భ సమీపితములు;
సాత్వతీవృత్తిచే వీని జరుపవలయు.

౩౫

మ. అతిదృవ్య త్కరవాలభై రవపతాకాభీలకోలధ్వజా
కృతులం జూచినవీరు యబ్బుదు రొగిం గిర్వాణలోకార్థు లై,
సతతత్రస్తులు దూలిపోదురు మహాశైలాగ్రకూటార్థు లై,
గతవిద్వేషులు విశ్వనాథ వినుతు ల్గావించు రాత్మార్థు లై.

౩౬

కా వ్య రీ తు లు

తే. అఖిల కావ్యంబులకు రీతు లాత్మ యంద్రుః
ప్రాణదళకంబు నావికిఁ బ్రాణ మరయః
ధర నలంకారమతవిభేదముల నవియుఁ
బెక్కు, లొక కొన్ని తగఁ గావిపింతుఁ దెలియ.

౩౭

క. ఈడిత లగు వైదర్భీ, గౌడీ పాంచాల లాటికా రీతులు కా
వ్యాదంబరకరుజార్థ క్రీడలఁ జతురాహ్వయములఁ గృతకృత్యులచేక. ౩౮

గుణములు 10 (ప్రాణములు)

క. క్రమమున నౌదార్య క్లే . శములును సుకుమారతా ప్రసాద మమరతా
సుమ తార్థవ్య క్లే . స్పమాది కాంతులును దగు దశప్రాణము లై . ౯౯

(1) ఉ దా ర త

క. వినుత సుశబ్దార్థంబులఁ . దనరు గుణోత్కృష్టజం బుదారత్వ మనకా
జను; నది పూరణబహుళత . ననఘల్లాఘోదయమున నగుఁ గల్పింపకా . ౧౦

(2) క్లే ష ము

క. అశిథిలపదబంధం బై . విశదాల్పప్రాణవర్ణ విస్పష్టం బై
కుశలగతి నొప్పు క్లేషము . విశేషకావ్యముల కెల్ల విభవప్రద మై . ౧౧

(3) సు క మౌ ర త

క. శ్రుతిసుఖకర వర్ణంబులఁ . నతికోమల మైనరచన మలవడు సుకుమా
రత నాఁగఁ . గ్నిష్టకాత్మ స్మృతివాదపటిష్ఠనుతులఁ జేకొను నదియుకా . ౧౨

(4) ప్ర సా ద ము

క. లలిఁ బదములతో నర్థము . సలలిత మగు నెవట నది ప్రసాదము కృతులకా
వలిపపుఁబయ్యెదలోనకా . దొలఁకాడెడు వలుదచన్నుదోయిని బోలెకా . ౧౩

(5) మౌ ధు ర్య ము

క. పటుబంధంబులు, మృదుల . స్ఫుటవిన్యస్తాక్షరములుఁ బూరితరస సం
ఘటిత పదార్థంబులు, నె . చ్చట నగు మాధుర్య మనఁగఁ జను నది గృతులకా .

(౬) స మ త

క. దొరఁకొన్న కొలఁది విడువక . చరణపదార్థములనడక సరి సాగెడు వి
స్ఫురణ యది సమత యనఁ జను, నరయం గుకవులకు నంద దవి పరికింపకా .

(7) ఆ ర్థ వ్య క్తి

క. తనరఁ గ్రియా కారక యో . జన మస్తవ్యస్తసరణిఁ జనకుండ యథా
జనితాన్వయముగఁ . జెప్పినఁ గనదర్థవ్యక్తి నాఁగఁ గవితల నొప్పుకా . ౧౪

(8) ఓ జ స్సు

క. ఓజోగుణ మనఁగా వి . భ్రాజిత మగుఁ బటుసమాసబాహుళ్యము రా
రాజదనుప్రాసాక్షర . భాజన మై యొప్పు శబ్దభాసుర ఫణితికా . ౧౫

(9) స మా థి

క. స్థావరజంగమధర్మవి । భౌతచరితములు వీడుపడక రసార్థ
ప్రావిర్భావము లగుటయ । భావింప సమాధి యనఁగఁ బరఁగుం గృతులకా. ౮౮

(10) కాంతి

క. లోక వ్యతిరిక్తార్థ । శ్రీకలితయు నూతనప్రపద్ధవిరచనా
పాక కమపీయయును నగు । నాకబ్బిముసొబగు కాంతి యనఁ జనుఁగృతులకా.

రీతుల లక్షణోదాహరణములు

1 వై ద ర్శి

అ. ప్రాణదళక యుక్తి నల్ప ఘోషముల వ
ర్గద్వితీయబహుత గలిగి ద్విత్రి
పదసమాస యైనఁ బరఁగు వైదర్శి, స
మాసరహిత యైన మధుర యంద్రు.

౯౦

చ. భుజమున విశ్వభూవరుఁడు భూభరముం దగఁ దాల్చెఁ, దాల్చినం
గజ్జభుజగేంద్రులకా గుధర కచ్చవ ఘోషులుఁ గామితక్రియా
భజనమునం జరింతు రని ప్రస్తుతులం బ్రసరించుచున్న యా
ద్విజ యజనంబులం ద్రిదశత్పత్తి సమాప్తి వహించు నద్దివికా.

౯౧

2 గా డి

క. మఱితసమాపొద్దుటపద । పటలయు నోజ స్సుకాంతి భరితయు ఘోష
స్ఫుటవర్ణయు నిబిడాద్ధో । తక్కుటయును నౌ గౌడరీతి కల్పితకృతులకా. ౯౨

కా. కుభ్రాద్ర పరిభ్రమ తృటుయశోజ్యోత్సాన్ని సరిత్సారితా
తిభ్రష్టాది తమస్సమూహం లగుధాత్రిభర్తలం బోరిలో
విభ్రాజిల్లుచుకృత్యవిశ్వవిభుదోర్విక్రాంతి పెం పొంది తా
నభ్రద్విపవతీతరంగములలో నాడించుఁ గ్రీడాగతికా.

౯౩

౩ పాం చాలి

క. పంచషపదక సమస్తతః । జంచ న్మాధుర్యకాంతి సంచర దోజ
స్సంచిత సుకుమారతలను । మించ గుఁ బాంచాలరీతి మృదులాకృతియై. ౯౪

మ. చతుర్దార చతుర్వనాథకర శిష్యాత రేఖాసుధా

లతలం గ్రాలెడు చారుసాయకనటీలాస్యాంగహారదులకా

బ్రతిగా నిచ్చటఁ జూచి తత్పరిచితిఁ బ్రాపించు కూరారు ల

శ్రుత రంభాపరిన్మత్య కృత్యముల నచ్చోఁ జూతు రచ్చంబుగఁ.

౯౫

4 లాటి

తే. ఏతదుక్త త్రిరీతి సమేత యగుచు

నల్ప ఘోషాక్షరములచే నతిశయిల్లి

తనరు సంయుక్త వర్ణముల్ తఱుచు లేక

వెలసెనేనియు లాటికావృత్తి యండ్రు.

౯౬

మ. అనిశంబుం గరవాలపై రవుని పాదారాధనం బొప్పఁ జే

సినవారుం ద్రిద శాంగనాదయితు లై జీవింతు రిచ్చోటఁ, జే

యనివారుం ద్రిదశాంగనాదయితు లై జీవింతు రిచ్చోటఁ నం

చు నిరూపింతురు విశ్వనాథబిరుషస్తుత్యప్రభావం బిలకా.

౯౭

తే. తనరు శృంగార హాస్య శాంతములుఁ గృపయుఁ

దనరు మాధుర్యగుణమునఁ దగును జెప్పఁ

నదృశ్యము కాద్ర పీఠ భయానకములు

నమరు బీభత్సరసము నోజమునఁ జెప్ప.

౯౮

క. సకలరసములుఁ బ్రసాద । ప్రకటితములు, దక్కియున్న ప్రాణము లెల్లకా

సుకవుల కుచితనియోజ్యము । లకలంకత నెఱిగియొనర నమరింపనగుకా.

క. ఇప్పగిది సులక్షణముల । విప్పగు కమనీయ కావ్యవిత్తులు గైకొ

నెప్పుడు నీచి త్తమునన । చొప్పుడు శీతాంశువంశచూదారత్నా.

౧౦౦

మ. మనుమోపేంద్రతనూజ, నూరిజనతామందారభూమిజ, భూ

జనరక్షాచతురత్రివర్గ, హృదయాసన్నోల్లసదృగ్ధ, దు

ర్జునితూచణయుక్తదండ, రిపురాజన్యాబ్జవేదండ, చి

జ్జనితాశేషక శాఖిరామ, సమరస్థాణుప్రకారక్రమా !

౧౦౧

క. నందకపాణి పరాక్రమః నంది మహా కాళతుల్య నవశైవకళా
నందోదయపద జగదభిః నందితసత్కిర్తి శోభనస్థిరమూర్తి!

౧౦౨

మా లి ని

చతురగుణగరిష్ఠ సర్వవిద్యావరిష్ఠా
శ్రుతివిహితచరిత్రా శూరసైన్యాభిజైత్రా
ధృతివిభవజయంతా ధీరవన్యావసంతా
వితతధృతినగేంద్రా విశ్వభూపాలచంద్రా.

౧౦౩

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యనునలంకార కాస్త్రంబునం
ద్రవిధకావ్యచాటుప్రబంధలక్షణ వృత్తి కీర్తి
ప్రముఖ నానావిధ విశేష సముదేశం
జన్నది చతుర్థోల్లాసము.

పంచమోల్లాసము

—o—o—o—

అర్థాలంకారప్రకరణము

క. క్రికాశీపతి పదనా । శీకస్మృతిలోలచిత్త శీలావిజయ
క్రికర వలజలరాశిను । ధాకర చాళుక్యవిశ్వధరణీనాథా ! ౧

కా. కావ్యక్రీల నలంకరించుట నలంకారంబు లై చాలక్రో
తవ్యార్థంబుల నొప్పి పూర్వకృతనందర్పంబులం బెక్కు లు
చ్చావ్యప్రోక్తుల *నాటు ముప్పదియు నై భాషిల్లు వానిం గవి
స్తవ్యాద్యుక్తపదన్వరూపములుగా పాగింతు కామ్రక్రియకా. ౨

వ. అది యెయ్యది యనఁగా — 1 స్వభావాభ్యాసంబును. 2 నుపమయు,
3 రూపకంబును, 4 దీపకంబును, 5 నావృత్తియు. 6 నాక్షేపంబును,
7 నర్థాంతరన్యాసంబును, 8 వ్యతిరేకంబును, 9 విభావనయు, 10 సమా
సోక్తియు, 11 సతిశయోక్తియు, 12 సుత్రేక్షయు, 13 హేతువును,
14 సుదారంబును, 15 సూక్ష్మంబును, 16 లవంబును, 17 గ్రమంబును,
18 ప్రేయస్కంబును, 19 రసవంతంబును, 20 మూర్ఖస్వీయు, 21 పర్యా
యోక్తియు, 22 సమాహితంబును, 23 సుదాత్తంబును, 24 సవహ్న
తియు, 25 క్లిష్టంబును, 26 విశేషోక్తియు 27 దుల్యయోగితయు,
28 విరోధంబును, 29 నవ్రస్తుతస్తుతియు, 30 వ్యాజస్తుతియు, 31 విదర్శ
నంబును, 32 సహోక్తియు. 33 పరివృత్తియు, 34 వాశీర్వచనంబును,
35 వక్రోక్తియు, 36 భావికంబును నన నర్థాలంకారంబులు షట్త్రింశ
త్సృకారంబు లై వర్తిల్లుఁ — దత్స్వరూపోదాహరణంబుల పరిపాటిం
జెప్పుదు. నందు స్వభావాభ్యాసం బెట్టి దనిన. ౩

1 స్వభావాఖ్యానము

- క. జాతి గుణ ద్రవ్య క్రియ । లేతెఱఁగున నుండు నట్ల యింపుగఁ జెప్పఁ
బ్రీతి స్వభావాఖ్యానము । జాతి యనం బరఁగు నదియు శాస్త్రజ్ఞులచేఁ. ౪
- కా. వీలశ్రీలఁ దనర్చి నిర్మలము నై నిస్తంద్రసౌరభ్య మై
చాలం బేళలరూప మై చులక నై శాతోగ్రధారాగ్రరే
ఖాలంకారిత మై దృఢత్వరుసముద్యన్మేఖలాబద్ధ మై
వా లొప్పుం గరవాలబైరవజయావాలక్రియాశీల మై. ౫
- క. జాతి గుణ ద్రవ్య క్రియ । లాతతజీవితము లందు రార్యులు శాస్త్ర
వ్రాతములకు సత్కవితా । జాతములకు; పీనిఁ బొసఁగ జనుఁబో చొడువఁ. ౬

2 ఉపము

- క. గుణ ధర్మ కర్మముల ను । ల్పణ మయ్యెడువస్తువునకుఁ బరువడిఁ దుల్య
ప్రణయనము జేయు నెయ్యది । గణుతింతురు దాని నుపమగా బహువిధులఁ. ౭
- కా. చాళుక్యక్షితిపాలుఁ దొప్పు ననిలో శక్రుండునుంబోలె, దం
భోశక్రీడఁ దనర్చు ఖడ్గ, మనుహృద్భూపాలకశ్రేణులుం
గూలుం గొండలభంగి, నంబరనటత్కలధ్వజంబుం బొరిం
గ్రాలుం గాలవలాహ కాకృతి సురవ్రాతంబు గీర్తింపఁగఁ. ౮
- క. సతతప్రతిభోదయనం । గతి నుపమానోపమేయ కల్పనములయం
దతివతురకవుల తలఁపులఁ । బ్రతిపా ద్యోవమలు పెక్కుభంగు లెఱుంగఁ. ౯
- క. లింగంబుల వచనంబుల । భంగులు, హీనాధికతలపాటియు, వీడ్పా
టుం గదిరిన నుపమకు నిం । పుంగలుగం జేయు నంద్రు బుధు లుచితో క్తిఁ. ౧౦
- తే. అరుగుచున్నాఁడు పేడివాఁ డతివపోలె,
బలుకుచున్నది పురుషునిపగిది నింతి,
ప్రాణములు నాకు నీతఁ, డుపార్జితార్థ
మిన్నివిద్యలు ననినను నెనఁగు నుపమ. ౧౧
- క. దేవా, నీ చందనంబున । దేవేంద్రుం దొప్పు, నచట దినకరుగతి ను
రీవరుఁడు తేజమున నం । భావితుఁడన నుపమ చెల్లుఁ బ్రౌఢప్రియమై. ౧౨

క. నిష్ఠాబలచైవి కెఱబఱ మగు । నుపమలు నొకకొన్ని గలవ యొక్కొకచోట
క్షవోలె జముఁడు కృష్ణుఁడు । వివినంబునుబోలె వనధి విపులం బనఁగఁగఁ

ఆ. హంపివోలెఁ జంద్రుఁ డవదాతుఁడు; నభంబు,
కొలఁకులట్లు పిడము, కుక్కువోలె
నించు బంటు పతికి, నినుఁబోలె ఖద్యోత,
మనెడు నుపమ లపహసనకరములు.

౧౪

సీ. సంకాశ నీకాశ నన్నిభ ప్రతిరూప తుల్య ప్రకాశాభ తులితములును
ప్రత్యసీక ప్రతిపక్ష సమానప్రతిద్వంద్వ నిభ సకాతీయములును
సచ్చక్ర సదృ కృమ సంవాది సప్రభప్రతివింబ కోపమా ప్రఖ్యములును
*సహలక్షణ ప్రతిచ్ఛంద విరోధినదృక్ష సప్రస్థ సపక్షములును

ఆ. నుపమి తానువాది యుత సరూప ప్రతి
నిధులు ననఁగఁ బెక్కువిధములైన
శక్తిములును, సట్టి సత్క్రియాపదములుఁ
బొలుచుచోటఁ జెప్పఁ బొసఁగు నంద్రు.

౧౫

క. చొరయు గెడ జోడు పోలిక । సరి సంగడి యుద్ది యీడు సాటి పగిది నాఁ
గఁ జి యనఁ జాడ్చు చందం । బొరసు పరుసు నాఁగ నుపమ కొప్పుంజెప్పఁగఁ

౩ రూ ప క ము

క. ఉపమానంబునకును న । య్యుపమేయంబునకు రూపయోజన మేకో
ల్లపిత మయి వెలుఁగు నెచ్చటఁ । బ్రపంచితము రూపకంబు బహువిధలీలఁగఁ

ఉ. చారువళుక్యవిశ్వనృపచంద్రుని నిర్మలకీర్తిచంద్రికా
సారముచే సుహృత్కుముదనందయముల్ విలసిల్లు, గర్వదు
ర్వారవిరోధివారిరుహవారములుఁ ముకుళించు, నుల్లస
త్పూరితకోరసంఘములు సౌంపు వహించు, ధరాతలంబునఁ.

౧౬

వ. ఇది ప్రసిద్ధ రూపకాలంకారం; బిందు భ్రాంతిను దలంకారంబునుం గల;
దది యెట్లనిన:—

౧౭

* తద్వ దేశార్థ సాంతత్య సాధర్మ్యాను రూపకాభేదనిరూపణములు—సా.

కావ్యాలంకారచూడామణి, ఉల్లా. ౫

భ్రాంతి మంతము

- క. కవినమ్మతి నారోప్య । ప్రవణానుభవంబు భ్రాంతిపద మగుఁ, దత్సం
భవ మయ్యెడుదానికిఁ బే । రవిరళముగ భ్రాంతి మంత మనఁగఁ బరఁగుఁ. ౨౦
- క. చంద్రాన్వయఁ డగువిశ్వన । రేంద్రుని సత్కిర్తిదీప్తు లేపారుటయుఁ
సాంద్రతరంబుగ నెల్లెడఁ । జంద్రశీలాతతులు పరఁగు సద్రవ లగుచుఁ. ౨౧
- క. సుకవినిరూపణములచేఁ । బ్రకటిల్లుచు రూపకములు బహులాకృతు లై
వికసిల్లు, వానితెఱఁగులు । వికటంబులు దెలియవలయు వివిధస్వృతులఁ. ౨౨

4 దీపకము

- క. మొదలను నడుమను నొండెఁ । గదిసి క్రియాపదమ యొండెఁ గారకమొండెఁ
బొదలి తదర్థము దెలిపెడు । నది దీపకమనఁగఁ గృతుల నందం బెప్పుడుఁ. ౨౩
- కా. కావించుం గులధర్మ మెప్పుడుఁ జశుక్యజ్ఞేవిభుం డొప్పుగా
దేవక్రేణి మదింప, చిక్కరులు మోదింపఁ, ధరాభారభృ
ద్భావవ్రాతము సంతసిల్ల భుజగేంద్రప్రీతి సంధిల్ల న
వ్యావిరూతవృథుం డితం డనఁగ భవ్యశ్రవ్యకీర్తీకుఁ డై. ౨౪

అంత్య దీపకము

- క. నల నహష భరత భానుః । బలిభేదులకు సాటి పాటి తులితుఁ డ
గ్గలికుఁడు గెడ నదృకుం డన । వెలయుం జాశుక్యవిశ్వవిభుఁ డెల్లెడలఁ. ౨౫

మధ్య దీపకము

- మ. కవినంఘంబులకుఁ బటిర పటికా కస్తూరికా చేటికా
వివిధశ్రీల విభూతియుఁ విజయముఁ విశ్వేశ్వరుం డిచ్చుఁ బో,
భువి సర్వజ్ఞుఁడు శంకరుండు నగుటఁ బోలించి శీలించినఁ,
భవనామస్తుతి భద్రదాయని గదా భావింప నెవ్వారికిఁ. ౨౬

5 ఆవృత్తి

- క. చెప్పివమాటయ పెక్కుఁగ । జెప్పుట యావృత్తి యనఁగ జెలు వగు; నదియుఁ
దప్పక మూఁడు దెఱంగుల । విప్పఁ బడార్థోభయానువృత్తులఁ బరఁగుఁ. ౨౭

శ బ్దా వృ త్తి

క. అరు లని విశ్వేశ్వరునకుఁ దిరుగక క్రీడింతు రమరదీప్తి కలోఁ ద
త్పరవరపరిభాతాయత । సరసులఁ గ్రీడించుఁ గ్రోడసంతతు లెపుడుకా. ౨౮

అ ర్థా వృ త్తి

క. శ్రీవిశ్వవిభుని వేడిన । యావిప్రులు విత్తవంతు లగుదురు, వారికా
వావిరి నడిగినవారును । నావల ధనవంతు లగుదు రతిచిత్రముగాకా. ౨౯

ఉ భ యా వృ త్తి

క. ధరజీవరాహం బగువతి । ధరజీ వరాహంబవోలెఁ దాల్చిన నేకా
తురచరణ మైనధర్మము । కరిగతి నలు గాల నిలిచెఁ గలియుగవేళకా. ౩౦

6 ఆ క్షే ప ము

క. తొడఁగినకృతకృత్యంబుల । నడఁచునిషేధోక్తి దలఁప నాక్షేప మగుకా
దెడఁ గగు సుకవులతలఁపుల । బడిఁ గాలత్రితయవిధుల బహుగతు లగుదుకా. ౩౧

ఉ. 'వారక విశ్వభూవిభునివాలన కగ్గము గాకుఁ, దైతిరే
నీరస మబ్బు మిమ్ము వరియించినవేలుపుఁబువ్వుఁబోండ్లకుకా
దీరత మంటవెంట నరుదెంచినతెంపున మాకు, నంచు వా
గ్వీరము వీరభార్య లెఱిఁగింతురు భర్తల కాహవంబునకా. ౩౨

7 అ ర్థాంత ర న్యా స ము

తే. చెప్పఁ దొడఁగిన యర్థ సంపిద్ధికొఱకు
వేఱ యర్థము యోజించి వెలయుఁ దెలుప;
నదియ యర్థాంతరన్యాస మనఁగఁబరఁగుఁ
దలఁప నేర్చినఁ బెక్కుభేదముల నెగడు. ౩౩

మ. ఉమలో వేడనివారికేనియును విశ్వజ్ఞైవిభుం డిచ్చు న
చ్చములై పొచ్చెము లేనినంపదల శశ్వత్సర్వలోకాశ్రయ
త్వము, నై జంబుగ నట్ల కాదె తలఁపకా వాంఛార్థహీనస్ఫుర
త్కమలోజ్జుంభణకల్పనంబు రవికికా గర్జంబు మి న్నందియుకా. ౩౪

8 వ్యతిరేకము

క. అమరంగ శబ్దార్థంబులు । క్రమతుల్యము లయ్యు భేదకధనముచే వ
ర్ణము నతిరిక్తముఁ జేయుట । నమితవ్యతిరేక మనఁగ నగుఁ బలుకుబడికా. ౩౫

మ. సుమనోరక్షణవై భవంబులను జిష్ణుత్వంబునం గ్రూరవి
క్రమవిద్విద్భలమర్దనంబున సుధుర్యత్వంబు తుల్యంబుపో,
యమరాధీశుఁడు గోత్రభంజనుఁడు గోత్రానందసంపాది వి
శ్వమహీపాలుఁడు, వీరికిఁ గుణకథా సాదృశ్య మేచందమో. ౩౬

9 విభావన

తే. నహజ విఖ్యాత హేతువు జాఱ విడిచి,
కారణాంతరకల్పనకథన మొండెఁ
గామవిహితస్వభావనంగతియ యొండె
నమరఁ బల్క, విభావన యనఁగ బరఁగు. ౩౭

మ. స్ఫురదాధ్యాతకరాశకీలమును దంభోలిప్రభాభీలముఁ
జల దస్పష్ట కృతాంతదండమును నై సంగ్రామరంగంబులోఁ
గరవాలంబు చళుకృతవల్లభునిచేఁ గ్రాలుం బరప్రాణనం
హరణక్రీడన దృష్ట మృత్యురసనాహంకార ఘోరంబుగకా. ౩౮

10 సమాసోక్తి

క. తగు వినిహితార్థగర్భిత । యగు నన్యార్థోక్తి గతి సమాసోక్తియగుకా,
సుగమార్థగోపనముచే । నెగడిన నన్యపదేశవియతిం బడయుకా. ౩౯

మ. స్ఫుటపున్నాగములం దొఱంగి, కితవస్తోమంబుఁ బాటించి, యు
త్కటపంకాంకితమూర్తులం గదిసి, భద్ర శ్రీలపైఁ గూర్చి దు
ర్లబ్ధముం జేసి, సువర్ణముం దెగడి, దుర్వర్ణంబు నర్థించి, యే
దుటలం జెందిన మెచ్చునే నృపతులకా సోమాన్వయుం డుర్వరకా. ౪౦

11 అతిశయోక్తి

క. తనతలఁచిన యర్థము పొం
పునఁబింపున లోకవృత్తమున కతిశయిత
ధ్వని గలిగి కవులచెవులకు
నొనరినయది యతిశయోక్తి యొప్పుగు గృతులకా. ౪౧

క. ఉల్లసితాలంకృతులకు । నెల్లఁ బరాయణము, కవుల కెలమి యనఁగ శో
భిల్లుం బెక్కుతెలుంగులఁ । జెల్లుం బొరి నేకపదముచే నొడఁగూర్చుకా. ౪౨

మ. భరితార్తిం బరగండభైరవునిచే భగ్నాంగు లై పాటు త
త్పరిపంధి ప్రమాదావలోకన గళ ద్వాష్పాంబుచారాపరం
పర పె లేమనిచెప్ప ! నంతయు జలాభావంబు లై యుండు న
మ్మరుదేశంబు లనూపభూము లగు సీమామానహీనాకృతికా. ౪౩

12 ఉ త్పేక్ష

క. అలవడ శబ్దార్థములకుఁ । జెలువంబగు నన్యక్షప్తి సృజించి సము
జ్జ్వల దుత్పేక్షిజ్వంజన । ములచే నుత్పేక్ష యనఁగ మొనయుం గృతులకా. ౪౪

చ. కెరలు చళుక్యవిశ్వవిభుకేతువరాహము నన్యభీతికృ
ద్గురుతరకృత్య యందు రొకకొందఱు, కొందఱు వై రివాహినీ
నిరుపమమృత్యు వందు, రిట నే నయినకా రిపురాజమండలా
హరణము సేయ వేడి పొలుపారెడిరాహువుగాఁ దలంచెదకా. ౪౫

క. గజభుజగుడులదెనఁ గల । గుజిబిజికిం గాక వీధుకొన్నదివోలెకా
భజియించి నిలిచె వలపటి । భుజమున విశ్వేశ్వరునకు భూసతి ప్రీతికా. ౪౬

13 హేతువు

క. కారకమును గ్రియయును న । ర్థారంభంబునకు బీజ మగు నేమిట నిం
పార, నది హేతు వనఁజను । భూరిప్రతిభావిశేషములఁ బెక్కరయకా ౪౭

శా. సంపల్లంపటమందహాసములు, సంజాతానుకంపాకళా
సంపన్నంబులు, సాదరప్రియనయస్థానంబు, లిద్దక్రియా
సంపూర్ణంబులు నాఁగ విశ్వధరణీశ శ్రీకటాక్షంకువుర్
పొంపుం బెంపును నింపు సేయు నెపుడుకా సూరీశ్వరశ్రేణీకికా. ౪౮

14 ఉ దా ర ము

క. ఆయాసోపార్జితము న । దేయమును మనోహరాభిదేయమ్మును శ్ర
ద్దేయము నగుధన మొనఁగు ను । పాయ ముదారంబు నాఁగ నవనిం బర్చుకా. ౪౯

శా. విశ్వేశావనిపాలపాలకునిచే విత్తాధ్యులుకా సత్యభా
గశ్వారూఢులు నంబరాభరణచిహ్నోపులుం గామినీ

శశ్వత్స్పృఖ్యసమగ్రమానసులు నై చారుస్థితిః సత్కృతుః
వైశ్వర్యోన్నతిః జేర్తు రెప్పుడు తదౌదార్యం బవార్యంబుగఁ. ౫౦

15 నూ త్క ము

క. ఆకారేంగిత కృతచే । స్థాకల్పితసూక్ష్మగతుల సంలక్షితమై
తైకొనఁదగు నంతర్గత । పాకాల్పిత సూక్ష్మ మనఁగఁబరఁగుం గృతులఁ.

ఉ. శ్రీలజశుక్యనాథుఁ డొనరించెను నేఁ డని గారవించుచో,
బాలకు లేతన వ్యధరపల్లవకాంతి నలంకరించె, వై
మాలపుసిగ్గు చూపులకు మాటుగఁదోఁచెఁ, గుచోత్తరీయముఁ
గే లొడికంబు పేసెఁ, దిలకించిరి నెచ్చెలు లట్టిచేష్టలఁ. ౫౧

16 ల వ ము

తె. సూక్ష్మభావంబు విడువనిసౌబగుతోడ
భావమునఁ దోచువస్తుగోపనముపేరు
లవము నాఁ జను; దేశకల్పనముతోడి
విమతినిందలు లవమున విస్తరిల్లు. ౫౨

చ. సుదతి యొకర్తు విశ్వవిభుఁ జూచి వడిం బులకించి లజ్జ లోఁ
గదిసిన నేర్పుతోడఁ జెలికత్తెల కిట్లను వింత యొప్పునే
మృదులవనానిలం బనుగమించుమధువ్రతపం క్తితోన విం
పొదవఁగ వీచె డిగ్గియలనుండి నరోజరజోవిలాసి యై. ౫౩

17 క్ర మ ము

క. ఉపమానము నుపమేయము । నుపమలఁ బరిపాటి తప్పకుండఁగ నొడువఁ
నిపుణత్వము క్రమ మనఁ జను । ప్రపటు ప్రఖ్యాత శబ్ద పం క్తులచేతఁ. ౫౪

ఉ. శ్రీరుచి వైభవోదయ శరీరవిలాసములందుఁ జూడఁగా
కౌరి శకాంక జంభరిపు శంబరశత్రులతోడ నెప్పుడుఁ
దోరపు టీడు జోడు సరి దోయి చశుక్యనరేంద్రుఁ డంచు విం
పారఁగ జాటుసత్కృతు లుదారత మ్రోయు సఖాంతరంబులఁ. ౫౫

18 ప్రేయము

క. ప్రేయోలంకారంబు వి । ధేయంబగుఁ ద్రియతరాభిధేయోక్తులచే
నే యెగు లేక కర్ణర । సాయన మై యుండెనేని సత్కవికృతులఁ. ౫౭

మ. భవదుద్యత్కరుణాకటాక్షకిరణోత్పన్నంబు లన్మన్మహో
త్పవనంపత్ప్రకరంబు లెల్ల నవి శస్త్రస్తోత్రులై విశ్వభూ
ధవు భూపాలగుణప్రకీర్తనలఁ బ్రీతస్వాంతు లై కాంచి శా
త్రపు లర్పింతురు పాదవన్దముల నిర్యశ్మశిరత్నద్యుతిఁ. ౫౮

19 రసవదలంకారములు

క. *అసితంబగురత్నాది । ప్రసరణములఁ దేజిరిల్లి ప్రథమరసాదుల్
హృదయఁగఁ బడు నెచట నది వో । రసవదలంకార మనఁగ రసికుల కెక్కుఁ. ౫౯

శృంగారరసము

చ. ఇల వలరాజురూపునకు నెక్కువ యయ్యెడు విశ్వమేదిని
లలనుని రూపయౌవనవిలాసములం జెలిమాటు చేరి, య
గ్గలికపుసిగ్గు వేడుకలక్రందున కర్దవదంగ నిమ్ములఁ
మెలఁతుక వాలుఁజూపులకు మేపులు వెట్టెడుఁ జూచితే సఖి: ౬౦

హాస్యరసము

క. లీనాచారుల బహుకౌ । లీనాత్ముల సతతసవ్యలీకులఁ జూడం
బూనెడువిశ్వేశ్వరుని న । వీనదరస్మితము లచ్చవెన్నెలఁ బోలుఁ. ౬౧

కరుణరసము

క. అనిఁ దృణముగఱచి జేయని । నినదించుచుఁ బొరలువిమతనికరముఁ గరుణఁ
గనుఁగొని కాచుటనైజము । గొనకొని యిరియగండగోపాలునకుఁ. ౬౨

రౌద్రరసము

క. రుద్రుం డగు విమతనరో । వద్రవకరణములఁ గుపితబలభద్రుఁడగుఁ,
ముద్రణితకదనగతి ను । నిద్రాకృతి విశ్వమేదినిపతి చూడఁ. ౬౩

పీ ర ర స ము

క. అరిపీరుల నమరావతి । కరిగించుచు వివిధధనము లర్థివరులకై
యురవడి నొసఁగుచుఁ బరగెడు । నిరతోత్సాహంబు విశ్వనృపునక యొప్పుకా.

భ యా న క ర స ము

క. రిపునృపులు విశ్వనాథ । ప్రపటుధ్వజదంష్ట్రిఁజూచి పరఁగినభీతికా
విపినవరాహంబుల నిల । నిపుడుం గనుఁగొనఁగ వెఱతు రెట్టితలఁపులో. ౬౫

బీ భ త్స ర స ము

మ. అతిదృప్య త్వరగండభైరవ భుజోద్యత్తద్గకృత్తాహిత
చ్యుతభూరిక్షతజప్రవాహములలో కుండాలరుండావళి
కృతలీలావరయానపాత్రములలోఁ గ్రీడించు నాయోధన
క్షేతి భూతంబులు మజ్జమాంసరసమ స్తిష్కప్రమత్తంబు లై. ౬౬

అ ద్భు త ర స ము

క. సమచిక మగు నచ్చెరు వ । చ్చముగా విశ్వేకు దానజలధరా పూ
రముచేతఁ జేతి కందును ; విమలాంబరకనకహరులు విద్వత్తతికికా. ౬౭

కాం త ర స ము

క. విశ్వేకుమహిమ విని కని । విశ్వంభర విడిచి మదము వీడ్కొని విమతుల్
శశ్వద్దమశమయుక్తి న । నశ్వరులై నిలుతు రమరనగముల నదులకా. ౬౮

20 ఉ ర్జ స్వి

క. అతులితబలవదహంకృతి । యుతమగువాక్యంబు దలఁప నూర్జస్వి యగుకా
బ్రతిభుతర్జునగర్జన । వితతాక్షేపములచేత విస్ఫుట మెపుడుకా. ౬౯

మ. కపటద్వి ట్కరవాల భైరవుఁడు ఖడ్గాఖిగిసంక్రీడలకా
గుపితాలోపనిరూఢి నుగ్రరిపురక్షో రాజనారాయణుం
డసరావిష్కృతరుద్రుఁ డన్యపురదాహ ప్రాధిచే విశ్వభూ
మిపుఁ డమ్మేటి నెదుర్చుటల్ జమునితో మేలంబు గావించుటల్. ౭౦

21 ష ర్యా యో క్తి

క. కార్యార్థకృత్తచేఁ ద । కార్యార్థప్రాప్తికొఱకు గల్పించిన మా
ధుర్యయుతభాషితం బది । షర్యా యోక్తంబు నాఁగఁ బరఁగుం గవితకా ౭౧

చ. సురుచిరరత్న ¹కీలతము సూతము బన్నసరంబు సూపు క
పురపుఁగరండముం దెఱచి పుచ్చు ²వెలుంగున, నంచు విశ్వభూ
వరుఁ డొకయింతిఁ బల్కుటయు వచ్చిననెచ్చెలు లంతటంతటఁ
తెనురిగితి సాలభంజికలచొక్కపు ³జోటులువోలెఁ జూడఁగఁ, 22

22 స మా హి త ము

తే. కడఁకతోమున్ను దొరకొన్న కర్ణమునకు
సాధనము దై వవశమునఁ జాగెనేని
యచి సమాహిత మవి చెప్ప నతిశయిల్లఁ
గార్యకర్తకు నానందకరణ మగుచు. 23

ఉ. మానిని విశ్వనాథుపదమంజరులుఁ దనఫలపట్టముఁ
మామగఁ గూర్తు నంచు నభిమానము మానఁ దలంచుచోట న
మృననవాఘఁ డచ్చ మగుమక్కువ నచ్చటి కేగుదెంచి త
త్సానశరాసనాస్త్రములు చూఱగొనుం గరుజాసమేతుఁ డై. 24

23 ఉ దా త్త ము

క. అతులైశ్వర్యాశ్రయముల । వితతత్వ ముదాత్త మనఁగ విక్రత మగు, నం
చితసంపద్భూషణము నూ । ర్జితపదమును నగుచు, గావ్యరీతులయందుఁ.

శా. వంశం ఖీశ్వరమో? మండన మహోఽవార్యంబు, నిర్మిద్రని
స్త్రీంశం బింద్రపురస్థితాహితనుతిశ్రీకంబు, చక్రావరి
ప్రాంశుధ్వాంతనిహంత్రీ కీర్తి, వినమద్రాజన్యకోటిరర
త్నాంశూదంచిత మంఘ్రియుగ్మము, చతుక్యస్వామి కెల్లప్పుడుఁ. 25

24 అ ప హ్ను తి

క. కలయర్థనిరసనంబున । నలవడు నన్యప్రకార మగునర్థముచే
వెలయు నపహ్నాతి యనఁగాఁ । బలికెడువెరవులను బెక్కుపాకము లగుచుఁ.

మ. “ఘనమేఘం బది వాజిగా, దతఁడు నిక్కం బింద్రుఁ డారోహకుం
డనరా, దంగమరీచి గా దది తటిద్వాపార, ముద్యక్షుర

ధ్వని గా దంబుదమోషణం బది. ధరణ దక్కొంట పిపొంపు లే,”
దని భావించురు విశ్వభూవిభుని యశ్వారోహణక్రీడలక. ౭౯

25 శ్లో ప ము

క. ఏకార్థోక్తం బియ్య న । నేకార్థము చిలుకుచుండు నెయ్యది యదివో
లోకిమున శ్లిష్టమనఁగాఁ । గైకొనఁ దగుఁ బదవిచిత్రకల్పనవిధులక. ౭౯

మ. మరుదుత్థేలదశోఽపల్లవయు, సమ్యక్సత్త్రిసందోహయుక,
భరితామోదయు, జృంభమాణ సుమనోభద్ర ప్రదేశంబునై,
యరుదై యొప్పెడువిశ్వభూపవిపులోద్యానావళిం జూడఁ ద
త్పురియుం బోలెఁ దనరె వింతి మహిళా పున్నాగపూగంబులక. ౮౦

26 వి శే షో క్తి

క. జాతిక్రియాగుణాదుల । యాతకహీనత్వకథన మలవడు నెవటక
ప్రీతివిషయేతరార్థ । స్ఫుటకై యదియ తగు విశేషోక్తి యనక. ౮౧

మ. చటులక్రోడవతాక యెత్తరు, బృహత్సైన్యంబు పైఁ ద్రోవ, రు
దృటవిస్ఫారణరవం బెలర్ప రతిదృప్యద్గండగోపాలు భూ
కుటిమాత్రోదితచేష్టచేతన రిపుజ్ఞోజీకు లంతంకటక
స్ఫుటజూటంబులు దాల్చి రెక్కువ గదా భూరిప్రభావం బిలక. ౮౨

27 తు ల్య యో గి త

క. బృతగుణంబులచే మ । ద్యోతిత సదృశోక్తి తుల్యయోగిత యగుఁ బ్ర
స్ఫుటప్రతి నిందనములు । జాతీయముగాఁగఁ జెప్పఁ జను సంధ్రు బుధుల్.

శా. కాలవ్యాలముఁ గాలకూటమును విస్తాతంబు ఘోరానల
జ్వాలాజాలము పీకృపాణమును దుర్వారంబు లుగ్రక్రియా
లోలక్రీడల నంచు నెమ్మదురు భూలోకాదిలోకంబులక
జాతుక్యాన్వయవిశ్వభూప సమితిజ్యాశీలమంత్రోజ్జ్వలా ! ౮౩

28 వి శో థ ము

క. తమలో నొంటను రెంటఁ బ । దములకు సంభావి తార్థ దర్శన మెవటక
గ్రమమున విరుద్ధ మగు నది । యమరు విరోధంబు నాఁగ నయ్యెయెడలక. ౮౪

చ. అవి మొన విశ్వభూవిభువిహస్త కృపాణము చంద్రహాస మ
య్యను మణిచిత్రభాను వన నుజ్జ్వల మయ్యెడుచోట నప్పరో
వనితలచన్నులం బులకవర్గము నెక్కొను వైరిభీరు లో
చనముల నశ్రువారములు పాల్పడు నందును నిందునుం చొరికె.

౮౬

29 అ ప్ర స్తు త స్తు తి

తే. వివిధసేవాదికంబుల విసువుచేత
నడలి యప్రస్తుతస్తుతి యనఁగ బరఁగు;
ననుచితార్దప్రశంసనమయ్య నదియు
నొనరనొక్కొక్కచోటున నొప్పునొసఁగు.

౮౭

చ. కన వశనంబు, పేయ ముదకంబు, విహారము గానలోపలక,
వసుమతి శయ్యప, ట్టొరులవంకఁ జరింపమి సంతసం, చిలక
బసులకు నెల్ల వృత్తి, జనపంక్తుల కై న నభీప్సితేందిరా
వసుమతి యైన విశ్వజనవల్లభదృష్టియ వృత్తి నిచ్చుటక.

౮౮

30 వ్యాజ స్తు తి

క. వ్యాజస్తుతి యనఁగఁ బరిఁ బ్రాజిత మగు విందవోలె బ్రబుతింపంగఁ
దేజం జెనఁగెడు కథనము । రాజిల్లెడు మధురవచనరచనలచేతక.

౮౯

ఉ. “ఈతఁ డుపేంద్రపుత్రుఁ డతె యిందుల నేవక యేలమాను ? బ్ర
భాత వినుతృభద్రుఁ డతె కాంతల నేవక యేల తక్కు ? వి
ద్యోతకకళాధరుం డతె వదూటుల నేవక యేల యుండు, నే
రీతి ?” నటించు విశ్వవిభుఁ బ్రీతి నుతింపుదు రంగనాజనుల్.

౯౦

31 ని ద ర్శ న ము

క. తిర మగునొకయర్థముతో । సరి యగునర్థాంతరంబు సమకొల్పి తగక
1 బర మైన నవర మైనను । ధరణి నిరూపింపఁగా నిదర్శన మయ్యెక.

౯౧

ఉ. ఇవ్వసుధం గవిప్రవరు లెచ్చట నుండియుఁ 2 జెంద కుండినక
మవ్వ మెలర్ప విశ్వనృపమన్మథుఁ డిచ్చు నభీష్టసంపదల్

నివ్వటిలంగ, నత్తెఱఁగు విశ్చితకృత్యము, యీక తక్కు నే
దవ్వలనుండి యైన రవి తమ్ముల కిమ్ముల సద్వికాసముల్.

౯౨

౩౨ స హో క్తి

క. సమగుణధర్మము లగుభా । వములఁ గ్రియాసదృశ యగుచు వచనార్థముతో
సమరిన సహో క్తి యనఁ జను । సముచితచతుర్థా శబ్దసంఘటనమునఁ.

౯౩

చ. వసుధ జిగీషుఁ డైనశశివంశుని కీర్తులతోన చంద్రికా
విసరము సాగె దిక్కులను, విభ్రమదశ్వజురోన్నమద్రుః
ప్రసరముతోన తోయజవరాగము వ్రాఁతె నభంజు, మిత్రమా
నసపరిశుద్ధితోన మలినత్వము వీడ్కొనె వారిపూరముల్.

౯౪

౩౩ ప రి వృ త్తి

క. సరి నన్యోన్యార్థములం । బరువడితో మార్పుకొనుట పరివృత్తియనం
బరఁగుం బలికెడువెరవుల; । నరయనలంకారకరణ మగుసత్కృతులఁ.

౯౫

కా. నవ్యానవ్యవిఘాతకాలి యగు నీ చాళుక్య విశ్వేళు హ
స్తవ్యావల్గదపిప్రభావము ప్రళస్తప్రౌఢి దీపింపఁగా
భవ్యాంగంబుల నాహరించి యనిలో భద్రక్రియాపాది యై
దివ్యాంగంబుల విచ్చుఁ బేర్చి మదవద్వీరాహితశ్రేణికిఁ.

౯౬

౩౪ ఆ శీ ర్ష చ న ము

క. ఆశీర్వచన మనంగా । నాశాన్యపదార్థ సమ్యగాశంసన, మి
ద్ధాశయము భద్రములకుఁ బ్ర । కాశింపఁగఁ దగు నశేష కావ్యముఖములఁ.

౯౭

ఉ. పేలుపుటిల్లువిల్లు, వెడ పీఁకలపొకలనారి, రెండుచే
దోల వెలుంగుతూ, పెసటఁ దోలిన బాఱనితేరు మాటలై
గ్రాలెడుతేజ, లెవ్వనికిఁ గల్లు నతండు చళుక్యవిశ్వభూ
పాలుమనంబునం పురవిభంజనుఁడై విహరించుచుండెడుఁ.

౯౮

౩౫ వ క్రో క్తి

తే. స్తుతియు నభయంబుగా మున్ను దోచి పిదపఁ
దోడుతో వంకవంకయై దొరకువలుకు

కవులు వక్రోక్తి యన నొప్పుఁ గల్గుములను
గల్పనీయార్థవశముల గనవలయు.

౯౯

మ. పరపుష్పంబులు కోకిలంబు, లవిశ్రాంతుండు చంద్రుండు, క్రొ
వ్వీరు లత్రుంబు, లనంగుఁ డంగభవుఁ. డీవీటిండ్లు నిన్నేచ ను
ర్వరలో నెంతటివారు ? వారక సఖుల్ వారింపఁగాఁ బోయి సుం
దరి విశ్వేశ్వరుఁ జూచి, తవ్విభుమహత్త్వం బీదకాభేదముల్.

౧౦౦

సంకరము

క. వివిచాలంకృతి నమ్మతిఁ జవిగా నొనరించు నర్థసంగతిచేతఁ
నవర నయి కర్ణముల కు. తప్పవద మగుకల్ప మరయ సంకర మయ్యెకా.

మ. అవిలోనం గరవాలభై రవుఁడు వీరారాతులం గూల్చు న
డ్డునుఁ డీతం డనఁగా, సురాంగనలకుఁ జూరాహిత శ్రేణికిఁ
దనరించుం దగులంబు లచ్చుపడ నుద్యద్రాజకందర్పుఁ డై,
ఘనకీలాలము లుచ్చుఁ జేయు ఘనవిఖ్యాతిం బ్రహూర్ణంబుగాక.

౧౦౧

36 భావికము

తే. భావ మనఁగను గవియభిప్రాయ మండ్రు,
భావభేదవియుక్తంబు భావికంబు,
వివిధరూపప్రబంధోక్తివిషయగుణము,
దగు వివేకింప నూక్ష్మ సందర్శనమున.

౧౦౩

చ. వివిధపదార్థ భావరసవృత్తుల రీతులఁ గావ్య పాకసం
భవ మగునూక్ష్మ బంధమునఁ బర్వనలంకృతు లెల్లఁ జూచి, న
తక్కువుల వివేక మెల్లఁ బొడ గానఁగ నేర్చుచుకృత్యవిశ్వభూ
ధవుఁ డనుమాట లొజ్జల వి దర్ప మెలర్ప సభాంతరంబులకా.

౧౦౪

ఉ. చంద్రకులగ్రగణ్యుడు, ప్రశంసితపుణ్యుడు, సత్యధీహరి
శ్చంద్రుఁడు, శైవతంత్రవిలంబస్వప్న భేంద్రుఁడు, నీలితత్త్వని
స్తంద్రుఁడు, శౌర్యలోలుఁడు, బుధశ్రియశీలుఁడు, భూరివిక్రమో
పేంద్రుం, డుపేంద్రనందనుఁడు, భీమపదానిశవందనుం డిలకా.

౧౦౫

౪. గంధర్వకళావిదుః, డరి । గంధర్వపమదవిమర్దకంతీరవుః, డు
బృంధురవరాహకేతుః, డు ; బంధుపయోరాశిపముదబాంధవుః డెపుడుకా.

మా లి ని

అహితనగరద్రుం, డంగనాసంఘభద్రుం,
డహిమకిరణతేజం, డర్చ్యవిద్యత్సమాజం,
డహానితవలశీలుం, డర్థివర్గానుకూలుం,
డహరహరుదితార్థం, డాజిపార్థండు శక్తికా.

౧౦౩

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుమారమున చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోటపెద్దయనామధేయ విరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యనునలంకార కాస్త్రంబునందు
సర్థాలంకారసముద్దేశంబన్నది
పంచమోల్లాసము.

షష్ఠాల్లాసము

శబ్దాలంకార కావ్యదోష ప్రకరణము

శబ్దాలంకారములు

- క. శ్రీశుండు, హృదయాంతరిత గి | శ్రీశుండు, పదవినమదరినరేశుండు, విజయా
ధీశుండు, విజయతత్పర | వేశుండు, చాళుక్యవంశవిశ్వేశుఁ డిలకా. ౧
- క. శీలింపవలయు మరి శ | జ్ఞాలంకారంబు లైనయమకాది విచి
త్రాలిఖితబంధభేదము | లోలినయొకకొన్ని, వాని నొనరింతుఁడగకా. ౨
- క. కలయఁబడి రూపకాదుల | కలవడు సంస్కృష్టసంకరాఖ్యలు కృతులకా
విలసితమణికనకమరీ | చులకు విమిశ్రమును బోలె శోభాధికతకా. ౩

శబ్ద సంస్కృష్టి

- క. తిలతండులములు సరి సరి | గలసినగతి రూపకాదికంబులు తమలో
పల బెరసి యుండు నెచ్చట | లలి నది సంస్కృష్టి యను నలంకృతి యయ్యెకా.
- తే వృత్త్యనుప్రాసపదసమావృత్త మైన | శబ్దసంస్కృష్ట్యలంకారసంజ్ఞితంబు
వినుతమర్దకమంజులధ్వనియఁబోలె | గర్జములకెప్పు నానందకరణ మగును.
- చ. గుహ భృగురామ రామ సమకోపవిభూషితవిశ్వభూమిభృ
ద్భహుబలబాహురాహువు కృపాణముఖోద్ధతిఁ బేర్చి తత్సమి
న్మహి విహరించుచో నహితమండల మైందవమండలంబుగా
విహితవివేకు లై గగనవీధిఁ దలంతురు వేల్పు లాత్మలన్. ౬

క్షీరసీరన్యాయ సంకరము

- తే. పాలు నీరును గలసి యేర్పడకయున్న | కరణి, దద్రూపకాదులు బెరయు నెచట
దొరసి యది క్షీరసీరసంకరము నాఁగె | గబ్బముల నుండు సంగాంగికములచేత.

కా. సత్త్వాచారము చెప్ప నొప్పు నిల విశ్వస్వామి కెట్లన్న న
 ధాత్రీకాధ్వరభోజనంబులను దత్తదాహతారిప్రియా
 మత్రక్రీడల విశ్వదానముల సమ్యక్స్మృతి వర్తింతు రా
 సుత్రామాదులు నప్పరోగణములుకా సూరీంద్రులుం దద్దయుకా. ౮
 న ర సిం హ సం క ర ము

క. లపితాలంకృతి సంధులు । గపిబిసి యై చెదరకుండఁ గల్పించినఁ బొం
 దెసఁగెడు సంయోగం బది । రసికులు నరసింహసంకరం బనఁబరఁగుకా. ౯
 మ. పవితోదగ్రుఁడు విశ్వనాథుఁ డనిలోఁ బల్లమృచందంబునకా
 గనువట్టం బటహారవంబు మొరయం గజ్జోపమానోద్ధతికా
 దనరించుకా రుధిరాపగానికరముం దద్యోధబాహుత్రమ
 ద్భునకోదండపయోధరప్రవిగళ త్కాండావశీవర్షముల్. ౧౦
 క. ఒకతెఱఁ గిది శబ్దార్థ । ప్రకటనములనంకరములు బహువిధము లిలకా
 మకవులు ప్రతిభాఫణికుల । నకలంబు నెఱుంగవలయు శాస్త్రములందుకా. ౧౧

అ ను ప్రా స ము లు ౩

ఆ. 1 చేక జిన్మత్తి కిలాట పిద్దంబు లగు నను
 ప్రాసములు ధరిత్రిఁ బరఁగు మూఁడు,
 లలికవృత్తి; వానిలక్షణోదాహర
 ణములు తెలియవలయు యమకవిధుల. ౧౨

(1) చే కా ను ప్రా స ము

క. చేకాను ప్రాసం బనఁ । నాకర్ణిక మగుచునొప్పు నర్థము వేజ్జే
 చేకొన్నవ్రాల యొప్పుగ । చేకొనఁబడువేనిఁ గృతుల పిరులకు నెలవై. ౧౩
 క. కందర్పదర్పదము లగు । సుందర *దరహాసరుచుల సుందరి యందం
 బందముగూరఁగ శంకర । వందారూదారు విశ్వనరు నర్పించెకా. ౧౪

(2) వృ త్త్య ను ప్రా స ము

తే. ఒకటి రెండును మూఁడునై యొలయువ్రాలు
 పద్యమున నచ్చటచ్చటఁ బరఁగువేని
 వృత్త్యనుప్రాస మన నది విస్తరిల్లు
 లలికరీతుల కెల్ల విలాస మగుచు. ౧౫

ఉ. చొక్కిపుటుక్కు క్రిక్కిరిసి స్రుక్కుక పెక్కువ నక్కుజంపుట
 న్నెక్కుక చక్కునై బ్రదుకుచిక్కు నెఱింగితిరేని శాత్రవుల్
 మొక్కులమేది మ్రక్కియనిమొక్కుడు. మొక్కుక విక్కుచున్న మీ
 తెక్కులు చక్కుఁబెట్టు విఘటించి చళుక్కునరేంద్రుఁ డిక్కుడఁ. ౧౬

(3) లా టా ను ప్రా స ము

క. పాటిగఁ జెప్పిన శబ్దము । చాటుగతిఁ సొరిదిఁ బల్కుచక్కద మర్థా
 ఘదోత్కర్షము చేసిన । లాటానుప్రాస మనఁగ లలితం బయ్యెఁ. ౧౭

చ. ధరణిఁ జళుక్కువిశ్వవిభుదానము దానము, కీర్తికీర్తి, భీ
 కరమగువాలు వాలు, రణగర్వము గర్వము, గాక; కల్పితే
 తరన్మహామహారకులదానము దానమె, కీర్తికీర్తియే,
 కరమున వాలు వాలె రణగర్వము గర్వమె పౌరుషక్రియఁ. ౧౮

శృం ఖ ల న్నా య బంధ ము

క. మొదలిపదం బటమీదటి । పదయు క్తికి హేతు వగుచుఁ బరువడిఁ గలయఁ
 దుదిపదముతోడ నదికిన । నది శృంఖలమూలబంధనాఖ్యఁ బెరయుఁ. ౧౯

చ. ధరణి స్రుతంబుచే నఖిలధర్మము, ధర్మముచేత నర్థము
 స్థితయు, నర్థసుష్టిరతచేత బలోదయముఁ, బలోదయా
 చరణముచే జయావహము సంపదయుం బ్రభవించు విశ్వభూ
 వరునకు, సీతిమార్గమున వావిన చేరవె నిత్యభద్రముల్. ౨౦

వి కా వ లి

తే. అదిశబ్దంబునకు మీద నడరుపదము
 దగువిశేషణములతోడఁ దగిలి వరుస
 గొలుసుగొని యర్థసంగతిఁ గూడెనేని
 యదియు నేకావళినంజ్ఞ వడరు నండు. ౨౧

చ. మదిఁ దలపోయ విశ్వవిభుమంజులభాషలు సర్వసంపదా
 స్పదములు, సర్వసంపదలు సజ్జనసేవ్యలు, సజ్జనోఘముఁ
 బొదలు విభూతియుక్తము, విభూతియు నిత్యసముత్థ, యట్టిభ
 ద్రదభితానుభావ మొకరాజునకుం గలుగంగ నేర్చునే. ౨౨

ప్రతిషేధబంధము

తే. ఇవియె కవితలఁ దగఁ జెప్ప నెఱిగెనేని
 బరఁగు బ్రతిషేధశృంఖలబంధ మనఁగఁ
 బదము పదమునఁ బ్రతిషేధపణితి గలిగి
 పటుపదాలంకృతులచేతఁ బాటి యగుచు.

౨౩

తే. ఎచటఁ బ్రజ లూర్జితశ్రీల నెసక మెసఁగ
 రది దలంపఁగ నెపుడు రాజ్యంబు గాదు,
 విశ్వభూవిభుఁ డేరికి విభుఁడు గాఁడు
 పట్టి చూడంగ వారలు ప్రజలు గారు.

౨౪

మాలాదీపకము

క. మొదలిపదంబుననుండియు । నుదయోత్కర్షంబు లుత్తరోత్తరముగ విం
 పొదవఁగఁ బరువడి నెలకొను । నవి మాలాదీపికాఖ్యమనఁ జను గృతులకా. ౨౫

చ. ప్రకటిత మైనవిశ్వవిదుసాణికిఁ బుట్టె వితీర్ణి, యా వితీ
 ర్ణి కనితకీర్ణి గల్గె, నతినిర్మలకీర్ణికి నుద్భవించె వీ
 నకలవికర్ణవిక్రతులు నజ్జనకర్ణవిభూషణంబులై,
 యొకనికి నేల యెబ్బు నిటు లొప్పెడు నుత్తమనిత్యసంపదల్.

౨౬

సారాలంకారము

తే. పలుకుపలుకున కుత్కర్షబంధసిద్ధి
 యుత్తరోత్తరసారమై యెలి నమరు
 నయ్యలంకృతి సార నామాఖ్యఁ జెందుఁ
 జెవులకింపుగ నుకపులు చెప్పిరేని.

౨౭

క. దేవతలకు వరుఁడు మహా । దేవుం డద్దేవుమోడినఁ జరియించుకా
 జైవాత్మకుఁ డాతనికుల । పావనుఁడు చతుర్విధవిశ్వపతి యల నొప్పున్. ౨౮

యమకములు 7

క. యమకాదిచిత్రబంధ । క్రమములు బహులములు, వాని గతి భాషాకా
 వ్యములకు నుచితములై చన । నమరింతుం గొన్ని వరుసఁ నగు దెలియంగన్. ౨౯

క. వచ్చినవర్ణంబులు కడు । నచ్చములై మొదల నడుమ నంతమునఁ గవున్
మెచ్చఁ దదర్థము లలవడి । యచ్చెచువులు గాఁగఁ జెప్ప నగు యమకంబున్.

ఆ. ఆది మ ద్యంత గోచరాఖ్యత్రయంబు,
నాదిమధ్యగతంబు, మధ్యంతగతము,
వరుస నాద్యంతగతము, సర్వగము, ననఁగ
యమకములు సప్తవిధముల నమరు నండు.

౩౧

(౩) ఆ ది య క ము

తే. ఉక్తశబ్దంబు తుదశబ్ద ముక్త శబ్ద
విధముననె తోచి యర్థంబు వేతె యగుచు
పీనులకు నింపు సొంపును నీనెనేని
నాదియమకంబు నాఁ జను నండు బుధులు.

౩౨

క. వాసవవాసవదూ సువి । లానములం దెగడి దెగడు లలనలమనముల్
వాపించు నాత్మగుణముల । భాసురుఁ డగువిశ్వవిభునిపలువిక్రమముల్.

౩౩

(2) మ ధ్య య మ క ము

క. హృద్యార్థం బై పరఁగెడు । పద్యమునకు నిట్ల యమకబంధము నడుమం
బ్రద్యోతించిన నది యన । పద్యంబుగ మధ్యయమకవైభవ మెనఁగున్,

౩౪

క. శ్రీకీర్తిచంద్రికల వి । ద్యాకైరవవితతు లలరఁ దలకొలిపెడు నీ
పోకుల పో కులపౌరుష । మా కుముదహితాన్వవాయుఁ డగు భూపతికిన్.

(౩) ఆ ం త్య య మ క ము

క. పాదము లుక్తక్రమ సం । పాదితగతి నొప్ప తుదను భావాలంకా
రోదయకరమై యమకం । బాదృత మగునేని యంత్యయమకం బయ్యెన్.

౩౫

తే. లీలఁ జాళుక్య విశ్వభూపాలవరుని
విజయలక్ష్మీకరగ్రాహవేశలందుఁ
జెవుల కింపుగఁ దొడరి మోషింపఁ దొడఁగె
గతుల కళ్యాణకళ్యాణగౌరవములు.

౩౬

(4) ఆదిమధ్యయమకము

క. పరపుగఁ బద్మాకర మన । బరికల్పిత మగుదుఁ బరఁగుఁ బద్మాకర మై
ధర నెగడు విశ్వభూవరు । వరసదనము బుధులపాలి వై భవపదమై. ౩౮

(5) మధ్యాంతయమకము

క. పరగండభైరవుని యరి । వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడుఁ
పరగండభైరవుని కవి । వరులును ముక్తాతపత్త్రవైభవు లెపుడుఁ. ౩౯

క. హరిదంబరవిక్రముఁ డనఁ । బరఁగుం జాళుక్యవిశ్వపార్థివుఁ డనుచుఁ
బొరిఁ బొగడుదు రరిన్మపతులు । హరిదంబరవిక్రమప్రయత్నయశస్సుఁ. ౪౦

(7) సర్వయమకము

క. వనవర్గనివన దహితుఁడు । వనవర్గప్రీతదివిజనల్లభుఁడు సకృ
ద్వనవర్గ శివవయస్కుఁడు । వనవర్గార్కుండు విశ్వవసుధేకుఁ డీలఁ. ౪౧

పాదత్రయయమకము

కా. శస్త్రోదంచితఁ డైన యవ్విభు విపక్షశ్రేణికి నివ్రథమ
త్వస్త్రితస్ఫుటకంకణధ్వని రణస్తానంబున నివ్రథమ
త్వస్త్రితస్ఫుటకంకణధ్వని మరుత్సౌధంబుల నివ్రథమ
త్వస్త్రితస్ఫుటకంకణధ్వని సరిత్సంగంబులం జేకులుఁ. ౪౨

ద్వితీయోపమానగోపనము

సీ. విద్యావిభూతి వివేకసంపన్నత వాణీశ వాణీశ వైభవంబు,
కౌచ ప్రతాపాతినత్త్వసమగ్రత శిఖిమిత్ర శిఖిమిత్ర శీలనంబు,
గాంభీర్య భోగ రంగద్రత్నసామగ్రి జలధీంద్ర జలధీంద్ర విలసనంబు,
విక్రమ సౌందర్య విపులదర్శిన్నతి బలభద్ర బలభద్ర బంధురంబు.

తే దాల్చి వెలుఁగొందు విష్ణువర్ధనకులాద్ధి
చంద్రుతో విశ్వభూపాలచంద్రుతోడ
చంద్రధరపాదభక్తి నిస్తంద్రుతోడ
వితరన్మపునకుఁ దుల్యత్వ మెట్లు గల్గు.

ని శో ష్య ము

క. పంచమ వర్గాక్షరములు । పంచించి. హితోచితార్థవంతంబులు గా
వించినకబ్బము, వీనుల । కంచితమై యది నిరోష్య మన నొప్పారుకా. ౪౪

కా. చాళుక్యక్షతినాథునూర్జితయశస్సంక్రాంతిచేఁ దూలు లో
కాలోకాద్రీఁ దనర్చుచీకటులు. కైలాసోల్లసద్దీధితుల్
సాలం దెల్లని చాయలందనరు నాకాదంతు లంతంతకుకా
గాలాకారత నుజ్జగించు ననుచుం గాంక్షింతు రత్యుక్తులకా. ౪౫

గూ ఢ చ తు ర్థ ము

క. మొదలివరణత్రయములోఁ । బదిలముగాఁ గవిత నంత్యభాగాక్షరముల్
గదియం గ్రమమున నిల్పిన । నది గూఢఛతుర్థ మనఁగ నద్భుత మయ్యెకా. ౪౬

చ. చతురుఁ బరార్థ్యశీలుఁ గవిశశ్వదభీష్పితభూరిదానదుకా
వితతభుజానిసర్గబలు విక్రమనన్నుతి పేవితోదయుకా
మతి కెదు రెల్ల సేసికొని మాన్యుల కాలము కాని మానులై
చతురులు విశ్వభూవిభుని సన్నుతి పేయుదు రెల్ల కాలముకా. ౪౭

చ తు ర్వి ధ క ం ద ము

తే. ప్రథమకందంబు రెండవపాదయుగము
నందు రెండవ గణవర్గ మాదిగాఁగఁ
గడయు మొదలును వరుసతోఁగలిపి చదువ
నగుఁ జతుర్విధకందమై యార్యసభల. ౪౮

మొ ద టి క ం ద ము

క. చాళుక్య విశ్వవిభునకు । వాలుకా బుధనుతియు సుగుణ వర్గము నిధులుకా
జాలుటయు నీతినిరతియు । మేలుకా మధురతయు నీగి మీఱినవిధముకా. ౪౯

రె ం డ వ క ం ద ము

క. బుధనుతియు సుగుణవర్గము । నిధులుం జాలుటయు నీతినిరతియు మేలుకా
మధురతయు నీగి మీఱిన । విధముం జాళుక్య విశ్వవిభునకు వాలుకా. ౫౦

మూ డ వ క ం ద ము

క. చాటుటయు సీతినిరతియు । మేలును మధురతయు సీగి మీఱినవిధముకా
జాకుక్యవిశ్వవిభునకు । వాలుకా బుధనుతియు సుగుణవర్గము నిధులుకా. ౫౦

చ తు ర్థ క ం ద ము

క. మధురతయు సీగి మీఱిన । విధముం జాకుక్యవిశ్వవిభునకు వాలుకా
బుధనుతియు సుగుణవర్గము । నిధులుకా జాటుటయు సీతినిరతియు మేలుకా.

ప ం చ వి ధ వృ త్త ము

క. సరసిజముఁ గందయుగళము । సరి మొదలి నవాక్షరముల సమవృత్తముఁ ద
త్సరమున మణిగణనికరము । వెరవున రచియింపఁ బంచవిధవృత్త మగుకా.

స ర సి జ వృ త్త ము

శ్రీవిశ్వేశశ్మైవరు సేవాశ్రీతులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావితదేవుకా ధృతియుతు హితజనదినసదినకరుకా
శ్రీవర్ణింతుకా భావనజీవుకా జితరిపు శశికులశిఖరిమ్మగపతికా
భావోదంచద్భావితభావుకా బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవుకా. ౫౪

ప్ర థ మ క ం ద ము

శ్రీవిశ్వేశశ్మైవరు సేవా । శ్రీతులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధీవిద్యాసంభావిత । దేవుకా ధృతియుతు హితజనదినసదినకరుకా. ౫౫

ద్వి తీ య క ం ద ము

శ్రీవర్ణింతుకా భావన । జీవుకా జితరిపు శశికులశిఖరిమ్మగపతికా
భావోదంచద్భావిత । భావుకా బ్రతిదినసముదితబహుతరవిభవుకా. ౫౬

స వా త్స ర వృ త్త ము

శ్రీవిశ్వేశశ్మైవరు సేవా । ధీవిద్యాసంభావితదేవుకా
శ్రీవర్ణింతుకా భావనజీవుకా । భావోదంచద్భావితభావుకా. ౫౭

మ ణి గ ణ ని క ర ము

శ్రీతులు వొగడుదురు సిరి వరఁగుటకై
ధృతియుతు హితజన దినస దినకరుకా

జీతరపు శశిమలఃఖరి మృగపతిః
బ్రతిదినసముదిత బహుతరవిభవుః.

౫౮

క. తలకట్టు బోడలుం గొ । మ్ములు గలవర్ణములతోడి ముఖ్యవదములుఁ
గలకట్టుము హ్రస్వస్వర । కలితం దగుఁ గృతుల నరయఁగవియనుమతులన్. ౫౯

త ల క ట్టు

క. వనవడునవర్యచర్యక । మనవరత ప్రసర దయ నయ క్రమ మఘమ
ర్దనకర మనత మనః కం । వన మరయ శశధరవంశభవమహా మరయః. ౬౦

బో డ లు

క. స్థితి నిలిచిరి సిరి నించిరి । ధితి మించి విరించివిధికిఁ దివిరిరి శ్రీతి ని
ర్మితికి విలియిచ్చిరి । మితిని క్షితి నిగిడిరి గిరివతాకిచెంగటి విమతుర్. ౬౧

కొ మ్ము లు

క. కరుగుణులుఁ గురులుఁ గురులు
గురులును బుణ్యులును బుధులుఁ గుతుకులు శ్రుతులుఁ
సురుడులు సుముఖులు సుఖులును
బురుసుతు బురురాజవంశ్యుఁ బూన్పుదు రెప్పడున్.

౬౨

స రి గ మ ప థ సు లు

క. నీసరి పని నీసరి ధని । నీసరిమాధారిగరిమ నీసరిగా రీ
నీసరిగా విగమాగమ । గోసారులునుం జశుక్యకులవిశ్వేశా.

౬౩

గో మూ త్రి కా బం థ ము

తే. వర్ణములు నాల్గువంక్తుల వరుసవ్రాసి
మూలలం దోలి గోమూత్రశీలఁ జదువ
నుక్తపద్యంబు దా నగు చుండెనేని
దనరు గోమూత్రి కాఖ్యబంధంబు నాఁగ.

౬౪

మా లి ని

వివిధ నయ విధిజ్ఞాఁ విద్ధపీఠారిగర్వుఁ
భువి ధనద విధిజ్ఞాఁ బుద్గసారాభిగమ్యుఁ

బ్రవరగుణ గరిష్ఠః భాతవిశ్వేకుః గాంతుః
ధవళగుణగరిష్ఠః ధాత విశ్వేకుః గాంచుః.

౬౫

* చ క్ర బ ం ధ ము

తే. వలయనవకంబు నాఱురేఖలు లిఖించి
యందు శార్దూల విక్రీడితాక్షరములు
వెట్టి నడుచుట్లఁ గవి కృతి పేళ్లు రెండు
చక్రబంధంబునకు విడి చదువవలయు.

౬౬

శా. చిత్తోపేత వికస్వరోత్తమగుణుః శ్రీలంపటుః సత్కృత్యూ
విత్తోద్ధండును విశ్వభూరమణు నుర్వీకృత్యసత్కృత్యదుః
విత్తాయక్షమ తావిధిజ్ఞ మహితుః వీతి క్ర మా తి ప్రి యా
యత్తుం జూచి నినుః విశేషవిదుఃగా యాచింపుదుః దుర్జయా.

కు ం డ లి బ ం ధ ము

క. ఎనుబది పదములుగాఁ జెనఁ. గొని యుపదేశమునఁ దెలియఁ గుండలిబంధం
బనఁజను దత్పదములఁ జ. క్కనివ్రాలిడి వరునఁ జదువఁ గబ్బం బమరున్.

మ. సతతోద్య త్కరవాలభైరవు, విరాజద్రాజతేజస్కుఁ, జి
ద్గతసత్యస్వరపూతకార్య వరదుఁ, దతోల్లఖేలద్దవజ
ప్రతిభీతద్విడధీశనుత్యచరణుఁ, భావార్థసారజ్ఞ, ను
చ్చితసారస్వతభూతిసారవిషయఁ, జింతింతు సంతుష్టితోఁ.

౬౯

ఖ డ్గ బ ం ధ ము

క. తరతరమ పూసనుండియుఁ. బరుజులు దట్టాడి మధ్యపద్ధతి ధారా
పరివృతి నుపదేశ క్రమ. పరిచితిఁ బఠియింప ఖడ్గబంధం బయ్యెఁ.

౭౦

క. సమరమహీ మధుమత్సమ. సమధికతం ద్రుంచు విమతశతులఁ లీలఁ
హిమరుక్కులుఁడు మరుత్వ. త్సమనత్త్వతఁ బేర్చుచుండు సర్వజగములఁ.

* “పేద్దయ సత్కృతి కవితాలంకృతి” ఇందు కవిపేరును కృతిపేరును మాత్రమే ఉక్తములు. కృతిపతి కానరాఁడు. తర్వాతివారు కృతినివదలి కృతిపతిని గ్రహించిరి గావలయు. నన్నచోడునిలో ఇవి ఎట్లో తెలియరాకున్నవి.

ఆ. ప్రథమ యమక చిత్రబంధాదు లొకకొన్ని । తెలుపఁబడియె బుధులు దెలుపవలయు
సుర్విఁ బద్మబంధ సర్వతోభ ద్రాదు । లంధ్రభాషఁ జెప్ప నరిది యుండు. ౭౨

కా వ్య దో ష ము లు ౩

మ. ప్రతిభాకంపన మబ్బినం గవులచేఁ బాటిల్లు శబ్దార్థసం
గతదోషంబులు కొన్ని, కొన్ని ధర సత్కావ్యంబులం దైన ను
త్థితవేగాకులితావగా వితతిలో డిండిపిండాకృతిఁ,
పృతి సందర్భముచోట వానిఁ దగ జింతింపం దగున్ సత్కవుల్. ౭౩

క. 1పద 2వా 3కార్యార్థ త్రితయ స
ముదితములై వివిధదోషములు చెవి కనుభా
స్పదము లగు; వాని తెలుఁగులు
మది సుకవుల తెలుఁగవలయు మఱువక యెప్పుడున్. ౭౪

(1) పదదోషములు 15

సీ. 1అప్రయుక్తము 2నపుష్టార్థకంబును 3నన
మర్థకంబును 4నిరర్థాహ్వయంబు
5నవసంస్కృతంబు 6నేయార్థంబు 7సందిగ్ధ
8నష్టప్రయోజన క్లిష్టములును
9గాఢపరిక్లిష్ట గూఢార్థకంబులు
10నప్రతీతికము 11నన్యార్థకంబు
12నవిమృష్టకవిధేయకాంక్షంబు 13నశ్లేల
14పరుష 15విరుద్ధార్థ భాషితములు .

తే. ననఁగ బదియేడువిధము లై యతిశయిల్లుఁ
గావ్యముల దోషములు పదగతము లగుచు;
వాని నెఱుఁగక రచియించు వట్టికవుల
వేడ్క మెచ్చుడు చాళుక్యవిశ్వవిభుడు. ౭౫

1 అ ప్ర యు క్త ము

క. దైవతుఁడు గాదుఁ గడుసం । భావన నన నప్రయుక్తి పదమునఁ బరఁగున్
వావిరిఁ బుల్లింగత్వము । దైవతపదమునకుఁ దఱచు దనరక యునికిన్. ౭౬

2 ఆ పుష్టార్థము

ఆ. జగతి నెనిమిదింటినగములో నగ మగు । భుజము లాహవములఁ బొల్లు లగునె
భూవతులకు నన నపుష్టార్థ, మర్థార్థ । పదము లర్థపుష్టిపదము గామి. ౩౩

3 ఆ సమర్థము

క. జనపతి వనధర పరివృత । యనఁజనుధర నేలె ననఁగ నసమర్థ మగుఁ
వనధికి సీవనధరపద । మొనరించుట శబ్దసంపదూనత యగుటఁ. ౩౪

4 ఆ నర్థకము

క. నలి నొప్పెఁ బురుషుఁ డొగిఁ గడు । నలవడియెం బడఁతి యన ననర్థకమయ్యెఁ
నలి ననియెడునది యొగినఁ । పలుకును బూరణము లంద్రభాషకునగుటఁ. ౩౫

5 ఆ ప సంస్కృతము

క. స్పృశన మతివకు సీతకు । దరిశనము మనోహరంబు దరుణీకిననఁగా
ధర నపసంస్కృత మగుఁ ద, ధ్గురుత్వ మాద్యక్షరములఁ గూడక యునికిఁ.

6 నే యార్థము

క. వరునివయఁ గూర్చి వనితకు । నిరవగ్రహ మెప్పుడు ననిన నేయార్థ మగుఁ
నిరవగ్రహ శబ్దార్థము । తిరముగ నేతవ్యసరణిఁ దెలియుటచేతఁ. ౩౬

7 సం నిగమము

క. అవసీభృత్కృతకం బు । త్వవపద మెల్లప్పుడు ననిన సందిగ్ధార్థం
బవిరళ మగు నగతట మా । నవపతిపుర సంశయంబు నరుల కొదవుటఁ

8 ఆ ప్రయోజనసంశ్లిష్టము

తే. అప్రయోజనసంశ్లిష్ట మగు సమీర । జాశనారాతికృత కేతనాగ్రజన్మ
శత్రుతటముల నిత్తురుశత్రు లనిన । నేతదర్థంబు గిరులకు నేఁగి రనుట. ౩౭

9 క్లిష్ట గూఢార్థము

తే. క్షతజ కంజేక్షణలు జెమ గల్లకటలు, । పునవిదగ్ధాత్మికలుఁ బురికాంతఁలనఁగఁ,
గ్లిష్ట గూఢార్థ మనఁ జనుఁ గ్లేశసరణిఁ । దత్తదర్థంబు నెఱిఁగెడి తలఁపుచేతఁ. ౩౮

10 ఆ ప్రతీతికము

క. క్షీతి బాడబులకు మన్యు । స్థితి యుచిత మనంగ నప్రతీతిక మగు వి
శ్రుతబాడబుమన్యువులకు । వితతార్థము లెందుఁ బెక్కువిధము లగుటచేతఁ. ౩౯

11 అన్యార్థము

క. ఆడట నిండ్రుని జగదాప్లో । దంబున జండ్రుఁ డనిన నన్యార్థము సం
పాదిల్లు నియతనామ । ప్రాదుర్భావముల నెన్నఁబడ కుండుటచేత ౮౬

12 అవిమృష్టవిధేయాంశము

క. ఉవిదకు మొలనూలు మనో । భవు రెండవనారివోలెఁ బరఁగె ననంగ
నవిమృష్టవిధేయాంశం । బవు నతనికి రెండునారు లదరక యునికికా. ౮౭

13 అశ్లీలము

క. ప్రీదామంగళ కుత్సలు । దోడుగ నశ్లీల మనెడుదోషము మూఁదై
జాడవడు గ్రామ్యవచన । క్రీడల; నత్తైఱుగు కృతుల గేలింజేయుకా. ౮౮

13 (1) ప్రీదాశ్లీలము

క. జనపతికృప మదయుతులై । చమకుజనులు గుహ్యకేళ సన్నిధులును మో
హనరసరుచిపరిపూర్ణులు । నన ప్రీదాశ్లీలదోష మగు వినుచోటకా. ౮౯

13 (2) అమంగళాశ్లీలము

క. అన్నున కధిపతి యయికం । గన్నుల నీరొలుక బట్ట గడుఁ దడిపె ననం
గ్లిన్నశ్మశాన మన్న । ట్లన్నేరవిపలు కమంగళాశ్లీల మగుకా. ౯౦

13 (3) జుగుప్సాశ్లీలము

తే. నాతి గనయంబు వదలింప నాథుమీఁద । నాభిసంకజగంధ మున్నతిఁ జరించె
నన జుగుప్సాభివాశ్లీల మయ్యె నింతి । కవుడు పొక్కిలిరొంపికం వర్ధ మగుటకాని

14 పరుషము

క. కుర్కుర కర్కశ బర్బు
తర్కిత మన్విటువిసురతతంత్రం బనుచుకా
జేర్కొన్నఁ బరుష మానఁ జనుఁ
దార్కొను శ్రుతికటువు ననఁగఁ దజ్జ్ఞులచేతకా. ౯౧

15 విరుద్ధము

తే. మిత్రుఁ డుదయింపఁ గువలయొన్నేష మొదవె
నన విరుద్ధంబు, సఖునకు నవని తైనఁ

గలువలకు నక్కునకు నైనఁ గల్గమైత్ర్య
కాఁజం బొక్క నెపమునఁ గానఁబడమి.

౯౩

క. ఇవి పదగతదోషంబులు,

కవులకు నిట మీద వాక్యగతదోషంబుల్

వివరింతుఁ గొన్ని, యవియును

వివిధంబులు సూక్ష్మములు వివేకింపఁ దగుకా.

౯౪

(2) వా క్య దో ష ము లు 15

సీ. 1క్రమభంగము 2విసంధికంబును 3బునరుక్తి

కంబును 4వ్యాకీర్ణకంబు నాఁగ,

5భిన్న వచస్కంబు 6భిన్నలింగంబు 7భం

దోభంగ 8యతిభంగ దోషములును,

9న్యూనాధికోపమా 10న్యూనపదంబులు

నట 11సమాప్తికపునరాత్తకంబు

12నశరీరకంబును 13నధికపదంబు 14బ్ర

క్రమభంగము 15పతత్ప్రకర్ష కంబు

తే. ననఁగ బదియేనువిధులఁ గావ్యములయందు

వాక్యదోషంబు లుదయించు; వానిఁ దెలిసి

కబ్బిములు చెప్పు సుత్తమకవుల మెచ్చు

విష్టువర్ధన చాతుర్య విశ్వవిభుఁడు.

౯౫

1 క్ర మ భ ం గ ము

క. శ్రీవిష్టువర్ధనాఖ్య క్షౌవరు కీర్తిప్రతాప మహిమలతో రా

జీవేందీవరమిత్రులు - కావించురు చెలిమి యనఁగఁ గ్రమభంగ మగుకా ౯౬

2 వి స ం ధ క ము

క. కుల అంబుజ అర్కం డిల

బలి ఇంద్ర ఉదారుఁ డనెడు పలుకులలో న

చ్చులు హల్లులతోఁ గూడం

గలయక యుండిన విసంధికం బగుఁ గృతులకా.

౯౭

3 పు న రు క్త ము

తే. చక్రీ చక్రాయుధుఁడు పోరు నలుపుచోట
నవిన విడి శబ్దపునరుక్త మంద్రు బుధులు,
శార్ఙ్గిచాపాస్త్రుఁ డాడి నెసంగునెడల
నవిన విడి యర్థ పునరుక్త మగుఁ దలంప.

౯౦

4 వ్యా కీర్ణ ము

క. తలల వరాహంక, మురం
బులనాజ్ఞయుఁ డాల్చి విశ్వభూవిధుఁ గొలువం
దలఁపును రరు లని చెప్పం
దొలఁగక వ్యాకీర్ణ మనెడు దోషం బియ్యెకా.

౯౧

5 భిన్న వచనము

తే. అనిశభంగంబులును నసేవ్యములు నైన
యంబువిధు లట్ల గంభీర మగుమనంబు
వశము గా దన్న నది భిన్నవచన మయ్యెఁ
బెక్కుమాటల నొకమాట భేద్య మగుట.

౧౦౦

6 భిన్న లింగము

క. చాళుక్యవిభుఁడు వసువఁ ద్రి । శూరింబునుబోనిసేన శూరతచేతం
గూలుదురు వైరు లనిలో । లీలం బొరి నన్న భిన్న లింగం బియ్యెకా. ౧౦౧

7 ఛందోభంగము

క. ఎందును వీరాజున తే । చందంబున లేరు సరి జగంబుల నెల్లెకా
సుందరతను శూరత నన । ఛందోభంగంబు గృతులఁ జను దోషంబై. ౧౦౨

8 యతి భంగము

క. చెప్పినయెడ నిలువక వడి । దప్పిన యతిభంగ మనఁగఁ జనుఁ, దత్కృతి వీ
చొప్పు నెఱుంగుఁడు తెనుఁగున । నెప్పుడును విరామభంగ మెన్నరు గృతులకా.

9 న్యూనోపమ

తే. చంద్రతారాభిరామ మై చదలు వొలిచె । బుండరీకాంకకాసారబుండ మనఁగ,
నట్ల చెప్పిన న్యూనోపమాఖ్య యయ్యె । సుపమ తారాపథంబున కూనమగుట.

అ ధి కో ప మ

తే. వికలముఖులైన యరివహుటికలు గ్లాంత | నలివకైరప లగుగ్రీష్మ నమలభంగి
నైరి, నా నధికోపమ యయ్యె నరయ | నందుఁ గై రవ ముపమకు నధిక మగుట.

10 న్యూ న ప ద ము

క. పరగండభైరవుని శ్రీ | చరణంబుల కెరఁగ కున్న సమకూఁజె వనే
చరత యన న్యూనపద మగు | పరునకు నరిపదముఁ గవితఁ బరితముగామిక.

11 స మా ప్త పు న రా త్త ము

క. అవసీకుయశము గుజమణి | వివహంబులు నెగడ నెగడె నిఖిలము నిందెక
గపినుతులచే ధవళిత | భువనం బనఁగా సమాప్తపునరాత్తమగుక. ౧౦౩

12 అ శ రీ ర ము

క. కుశలుఁ డగున్మవతి సతతము | కృశకులధర్మలను సహజకృత్రిమగుణులక
బికునుల నని మును పలుకఁగ | నశరీరము విగ్రహించు ననుక్రియ నిడమిక.

13 అ ధి క ప ద ము

క. కరవాలభైరవునిచే | నరుగుదు రరు లర్కమండలాకారముతో
సురిఁగి యన నధికపద మగు | నరయఁగ నాకారశబ్ద మధికం బగుటక. ౧౦౪

14 ప్ర క్ర మ భం గ ము

క. నారలు చీరలు మధురా | హారంబులు కూర లడవి యాలయ మనఁగా
గూరుం బ్రక్రమభంగము | వారక వనగృహము లేకవచనం బగుటక. ౧౦౫

15 ప త త్ప ర్ణ క ర్ణ ము

తే. ఏచి మార్కొనుఁ బలులఁ గ్రొ వ్వెనఁగు కిరులఁ,

బాటు మృగములఁ ద్రుంచు పిభటుఁ, డనంగ

నడరి విపరీతగతిఁ జెప్ప నగుఁ బతత్పర్ణ

కర్ణదోషంబు దగ దీనిఁ గానవలయు. ౧౦౬

క. ఇవి వాక్యజాతదోషము | లవిరళముగఁ దెలియుఁ డింక నర్థక్రమసం

భవము లగుదోషములఁ దగఁ | జెవులకుఁ జవు లొదవ నోలిఁ జెప్పెదనొప్పక.

(3) ఆ ర్థ దో ష ము లు 17

సీ. వరుస నపార్థంబు నివ్యర్థంబు కి హి నాది

కోపమంబులు సంశయోక్తికంబు

6 నతిమిత్రకంబు 7 నేకార్థంబు 8 భిన్నంబు
 9 జరపదక్రమమును 10 బరుషకంబు
 11 ననద్యోవమమును 12 నప్రసిద్ధోపమ
 మును 13 హేతుశూన్యార్థమును దనర్చు
 14 విరసాహ్వయంబును 15 నిరలంకృతియు 16 విరు
 ద్ధంబు 17 ననంగతత్వం బనంగఁ

తే. గబ్బిముల న వ్తదశదోషమటన లొదవుఁ
 బ్రౌఢి వానికిఁ బాపిసత్పుభువు లైన
 యుభయభాషాకవీంద్రుల కొనఁగుఁబొనఁగఁ ।
 జారుతరక్తి విశ్వేశచక్రవర్తి.

౧౧౩

1 ఆ పార్థ ము

క. ఛనమనకు నెంద అంగన ? । లనుములు నాకమునఁ బండునా? పాతాళం
 బునఁ బాము లెన్నిగలవో ? । యనఁగ నపార్థంబు వాచికార్థము గామి ౯.౧౧౪

2 వ్యర్థ ము

తే. 'మీరు పెద్దలు, కులమును బొరుషంబు
 విశ్రుతంబులు, గుణము లీవితకు, లేల
 యచివుఁ గొలువరు చా ?' రన వ్యర్థ మయ్యెఁ
 పొలుతఁ బలుకులు భజనహేతువులు గామి.

౧౧౫

3 హీనోపమ

క. కుక్కులునుచోలె దనుజులు । మిక్కుటముగఁ గదుర సురలు మృగములభంగి ౯
 దిక్కులుచెడి పాతీరినాఁ । దక్కుక హీనోపమాభిధానంబయ్యె ౯. ౧౧౬

4 ఆధికోపమ

క. ఆకుటిలగతిఁ గొలఁకులలో । బకములు మునివరులుఁబోలెఁ బరఁగె ననంగఁ
 బ్రకటిత యగు నధికోపమ । సుకవిత నీరెండుఁ జొనుప శూన్యం బయ్యె ౯.౧౧౭

5 సంశయము

క. నీ వన్నవలుకు చెప్పిన । నావెలఁదికి నలుగ నేల యన సంశయ మై
 బావింపంబడు నీ వను । నావెరవున వన్న గామి నన్యార్థం బై.

౧౧౮

6 వీ కా ర్థ ము

క. మలయశమీరము మలసెను । మలఁగొనియెఁ బటరశైలమారుత మనుచుం
బలికిన యర్థమ క్రమ్మఁగ । బలుకుట యేకార్థ మంద్రు ప్రతిభావంతుల్. ౧౧౯

7 అ తి మా త్ర ము

క. అతిమాత్రం బగు నతిభా । పీతమున నేకోదకమునఁ జెడు జగ మనుచున్
మితముగ నరిసకు లేడ్చినఁ । బ్రతతాకృతి నదులు వర్షె బాష్పజలములన్. ౧౨౦

8 భిన్న సంబంధ ము

క. నలువ భవదహితకీర్తులు । నలుపులు గావించుతలఁపునంజేసి సుమీ
మలినత్వము కుజనమనః । స్థలముల నిడె ననఁగ భిన్నసంబంధ మగున్. ౧౨౧

9 అ ప క్ర మ ము

తే. పురుషుఁ డొక్కఁడు పరిజయంబునకు మున్న
వరుస సమకూర్చె సీమంతపరికరములు
ఆన నపక్రమ మంద్రు కృత్యంబు గడచి
యవలిసనిసేయు నని చెప్పునట్టికృతుల. ౧౨౨

10 ప రు ష ము

క. వేఁడెడునర్థులఁ గనుఁగొన । వాడికుతారమునఁ జెండవలదా యను నీ
సూఁడరిమాటల పరుషము । పోడిమి చెడు నట్టియర్థములఁ గల్గుములన్. ౧౨౩

11 అ స దృ శో ప ను

క. వసుధాపతి కోపాగ్ని । ప్రసరంబులచేత రజతవర్వతభంగిన్
వెన వెలిగెఁ బోర ననఁగా । ననమత నిది యసదృశోపమాహ్వయ మయెన్. ౧౨౪

12 అ ప్ర సీ ద్ధో ప ము

తే. బాష్పకణకీర్ణమై యెప్పుఁ బిఱఁగిమోము
మంచు నిండినతొగపువ్వుమాడ్కి నవిన
నప్రసిద్ధోపమార్థమై యడరు నంద్రు
కుముదములముల కుపమాప్తి గూడ కునికి. ౧౨౫

13 హే తు కూ న్య ము

తే. చర్మ గోరక్షజార్థంబు చంపుఁ బులుల
ననక మిన్నక పులివేఱు లాడు నృపుఁడు
కూరుఁ దై యన్న నది హేతుకూన్య మయ్యె
నిష్ప్రయోజనకథన మై నివ్వటిలట.

౧౨౬

14 వి ర స ము

౬. తలఁ పవుచూపులు నిద్రపు । తెలనగవులు నింత యొప్పునే భయమున వి
చ్చలు చను నరి నతులకు నన । విలననమయంబు గాని విరసం బయ్యెఁ.

15 ని ర ల ం కృ తి

క. వీచుఁడు నభలోపల దు । ర్వాచాలత నాత్మదోష వంచితుఁడగు నా
నేచును నిరలంకృతి యై । యీచంద మలంకృతులకు నెక్కక యునికిఁ.౧౨౮

16 వి ర ద్ధా ర్థ ము

ఆ. చర్చ వేయ జగదసమ్మతమగునర్థ । మది విరుద్ధ మనఁగ నతిశయిల్లు
దేశ కాల లోక దిక్పమయక విరు । ద్ధాహ్వయములచేత నైదు నాఁగ. ౧౨౯

(1) దేశ వి ర ద్ధ ము

క. మరుదేశంబునఁ బెక్కులు । పరిపూరితసలిలనదులు పరఁగి పిపాసా
తురులఁ దనియించు నాఁగా । ధర దేశ విరుద్ధ మయ్యెఁ దక్షిణుల కెల్లఁ.౧౩౦

(2) కాల వి ర ద్ధ ము

తే. గ్రీష్మ కాలంబు మత్తిలి కేకు లాడె,
నింద్ర గోపంబు లిలమీఁద నెల్లఁ బొడమె,
జాఁగె ప్రథమాంబువులకునై చాతకంబు,
లనఁగఁ గాలవిరుద్ధసమఖ్య మయ్యె.

౧౩౧

(3) లోక వి ర ద్ధ ము

క. ఘనగజకుంభంబులలో । మొనయుఁ బ్రవాళంబు వెలయు ముత్తైపుగము ల
య్యెనుఁబోతులకొమ్ములలో । నన లోకవిరుద్ధ మయిన యర్థముఁ దలవఁ.౧౩౨

కావ్యాలంకారచూడామణి, ఉల్లా. ౬

(4) దిగ్విరుద్ధము

క. ఉదగంబుచిపీచులను । నృదుఁడై క్రీడించె దాక్షిణాత్యుఁ డనంగా
మదిలో వినియెడువారల । యెద వినును దిగ్విరుద్ధ మనునర్థం బై. ౧౩౩

(5) సమయవిరుద్ధము

క. అమరగఁ బులితోలును మ । స్తమనం బలుజడలు దాల్చి సౌగతుఁ దొప్పెన్
హిమకరశేఖరుగుడి నన । నమయవిరుద్ధార్థ మగుచుఁ జను సత్కృతులన్. ౧౩౪

17 అసంగతి

తే. శ్రుతము శాంతియు లితనికిఁ జూట్టలనక,
దయయు దానంబు లితనికి దయిత లనక,
జోడు దప్ప ననంగతి స్తుతి యొనర్చు
బద్ధములయందు సహచరత్రంశ మయ్యె.

౧౩౫

గుణాయత్నాలంకారసరణులు

క. ఈదోషంబులుమొగి న । ర్థోదితములు పూర్వభాషితోదారశ్లే
షాదిగుణంబులతోడఁ బ్ర । మోదంబునఁ గూడి యొనఁగు ముఖ్యార్థములన్. ౧౩౬

క. శ్రుతిపరుషత మానుటకై । మతిఁ గర్తవ్యంబు సౌకుమార్యము చెప్పన్
జతురతఁ గాంతి ఘటించుట ! వితతగ్రామ్యార్థహరణ విశ్రుతిఁ జేయున్. ౧౩౭

క కృతుల నపుష్టార్థప్రవి । హతికొఱకై చొనుపవలయు నర్థవ్యక్తికా,
వితతన్యూనాధికపద । యతిహతికై సమత చెప్ప నొప్పుం గవితన్. ౧౩౮

తే. అనుచితార్థ విరాకరణా ప్తికొఱకు । నగు నుదాత్తతఁ గావ్యంబులందుఁ జొనుప
యుక్తిపాదవిసంధివిమృతి యొనర్చు । పనికి మార్జస్వీ కర్ణంబు పద్యములను.

ఆ. తుదిఁ బతన్యకర్ష దోషాపహతికి నై । యుక్తి రీతిఁ గావ్య మొగి నొనర్చు
నప్రతీతిక పరిహారంబు కొఱకు నై । సుప్రసాదగుణముఁ జొనుపవలయు. ౧౪౦

క. చ్యుతసంస్కృతి మానుటకై । యతిమధురసుఖబివృత్త మగు నొనరింపన్,
బ్రతత ప్రక్రమభంగా । హతికై సంక్రమతఁ గూర్చు నగు సంధ్రుబుధున్. ౧౪౧

క. ప్రేయోలంకారము దా । శ్రేయం బగుఁ బరుషదోషాభిలతకొఱకై
చేయఁ దగుసూక్తితంత్రము । హేయాశ్శీలంబుఁ దొలఁగ నెగుచుటకొఱకై. ౧౪౨

క. ఇత్రైఱగున మఱియు గుణా

యత్రాలంకార సరణు లరసి కపింద్రుల్

చిత్తంబున దోషోదయ

వృత్తం దెడలించి కవిత విరచింపఁ దగుట.

౧౪౩

చ. విరహితవైరికై భువన విశ్రుత సద్గుణ రత్నహారికై

నిరుపమకీర్తికై యువతి నిర్మథనక్షమ చారుమూర్తికై

విరచితవృద్ధికై సమర వీరవిరాజిత జైత్రసిద్ధికై

పరిచితశక్తికై గిరిశపాదపయోజనిషక్తభక్తికై

౧౪౪

త ర ల ము

మజనపోషణకాల్పికై రణశూరతావనమాలికై

రజనిసాధులగ్రగణ్యవిరాజికై జయవాజికై

గజభుజగమభారవారణకారికై యవికారికై

విజయవిక్రమధర్మకై మనవిశ్వభూవరభర్మకై.

౧౪౫

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుమారమున చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన

వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయ విరచితంబైన

కావ్యాలంకారచూడామణియను నలంకారకాస్త్రంబునందు

విమిత్రాలంకార యమకాద్యనుప్రాసచిత్రసందర్భ

దోషగుణ నిరూపణ ప్రభృతి ప్రపంచం బన్నది

ష ష్టో స్థా స ము

సప్తమోల్లాసము

చందః ప్రకరణము

- క. క్రివిశ్వేశ్వరః కృతః । భావిత విశ్వేశ్వరాంఘ్రిపద్మనకై సం
భావితపదవాక్యకళా । తోవిదుకై నయవిశేషగుణవిధునకునై. ౧
- క. ధీయుత పింగళనాగ హ । లాయధ జయదేవ ముఖ్యు లగునార్యులచే
నాయతమై యామ్నాయ ప । దాయిత మగుచంద మొప్పదముగ చొనర్తుకా. ౨
- క. చందోవిభ్రమవిధితో । బొంది కదా వేదాశాస్త్రములు వాగ్వనితా
మందిరము లైన యయ్యర । విందభవునివదనములకు విభవం బొసఁగెకా ౩
- కా. పొందె, గౌరవలాఘనప్రకృత మై, పూర్ణాక్షరస్నిగ్ధ మై,
యందం బై, శ్రుతిసమ్మతప్రకట మై, ప్రాపించునానావిద
చ్ఛందస్సూత్రము లేక లోకములఁ జంచద్వాక్యరత్నావళి
సందోహంబులు కంఠభూషణము లై సందిల్లునే యేరికికా ; ౪
- క. చందము వాఙ్మయవిద్యా । కందము యతిగమక సమకగణవృత్తకృతా
నంద మమందార్థకళా । విందము వాణీకరారవిందము ప్రతిభకా. ౫
- క. పటుమతి నట మున్ను మహా । నటుఁ డీశుఁడు వాచకాభినయమునకై యు
త్కటయతిలయమయతాళ । స్ఫుటవికటచ్ఛంద మందముగ నొనరించెకా. ౬
- క. సృజియించి యిచ్చె నజానకు । నజాఁడును భరతునకు విచ్చె నమ్మునివరుఁడుకా
ఋజుమతి యగుపింగళుఁ డను । భుజగమునకు విచ్చె భుజగభోజనుఁడవటకా ౭
- క. ప్రియ యది యేటిది నావుడుఁ । బుయిలోడినవలుకుతుదలపొల్లులచేతకా
మయరసతభజన గణము లు । దయమొందెకా; చంద మొందెఁ దద్గణయుక్తికా
- క. గురువును లఘువును శంకర । గిరిజాతాకృతులు తత్ప్రకృతములు గణముల్
గరుడునిపై పింగళఫణి । విరచించినతెఱఁగు వరుస వివరింతుఁ దగకా. ౮

వ. అపి యెయ్యవి యనిన—ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగుహార్, వసుధానై, సాతేక్వత్, కదాసజ్, కింవదభే, సహసన్: ఇట్లని గరుడ భయంబుననుం దిర్యగుడితస్వభావంబునను సాఖిప్రాయజ్ఞేయనేయార్థంబుగా గణస్వరూపనిరూపణంబునకునై పింగళనాగంబుచేత నుచ్చరితంబు లగుతద్వా క్యాంతరంబులం బొల్లులై తోచు మకార - యకార - రేఫ - సకార - తకార జకార - భకార - నకారంబులు గణాభిధానంబులకు నాద్యక్షరంబు లగుటచేత మగణ - యగణ - రగణ - సగణ - తగణ - జగణ - భగణ - నగణం బులు గ్రమంబునం బ్రస్తారోద్ధారంబునం బ్రభవించె, దత్స్వరూపంబులనుం దదధిదైవతంబులను బరిపాటిం బ్రకటింతు నెట్లనిన.

౧౦

క. ధీశ్రీస్త్రీ మన మగణము । విశ్రుత, మధిదైవతంబు విశ్వంభర; ని త్యశ్రీం నొనఁగు మగణ । ప్రశ్రయముఖకవిత చెప్పఁ బని దనుఁ దలఁపఁ.౧౧

క. జగతి వరాహో యనఁగా । యగణం బుదయించె నుదక మధిదైవత మై, యగణప్రయోగములయెడఁ । దగిలించుఁ పరులుఁ దన్నుఁ దలఁపున విలువఁ.

తే. శ్రమిసి కాగుహో రనునట్టి పలుకు రగణ మయ్యె; నధిదైవతము వహ్ని యయ్యెఁ గానఁ, గవితముఖమున రగణంబు గట్టునపుడు వహ్నిఁ దలఁపంగఁ బగఱకు వచ్చుఁ జావు.

౧౩

క. గతికై ఫణి వసుధా నని । మతిఁ దలఁచిన సగణ మయ్యె; మారుత మధిదైవత మంద్రు; నగణముఖమగు । కృతి పగఱకు మగుడులేని కీ దొనరించుఁ.౧౪

క. సాతేక్వ దనుడుఁ దగణము । జాతం బై శూన్య మగుడు, జద లధిదైవం బై తనరె; దగణముఖకృతి । శ్రీతుం డగున్పువుని నైన హీనుం జేయుఁ.౧౫

౨. తనరఁ బింగళుడు కదాన జనఁ జగణము జనించె, దదధినాథుఁ డినుడు; తొలుతఁ గృతిని జెప్పఁ దొణఁగుచో నర్కునిఁ దలఁప ననికి రోగతతులు వొడము.

౧౬

క. ఖగవతి కింవద భన నది భగణం; బుడురాజు తదధిపతి; భగణాద్యం

బుగనుం గృతి చెప్పనప్పుడు

మృగాంకుఁ దలవంగ నగు సమీహిత కాంతుల్.

౧౭

క. సహస నని పలుక నగణం

బహతం బగుఁ, దదధిదైవ మగుఁ బ్రాణుఁడు; త

ద్విహితస్మృతి నాయువు గడు

విహితం బగు నగణముఖ వినిర్మాణములకా.

౧౮

క. గురులఘువులు గలములు; లఘు

గురులు గురులఘువులు నెన్ని కొన వ హము లగుకా;

గురులఘువులు త్రితయము లై

మురిసిన నవి మగణ నగణములు నాఁ బరఁగుకా.

౧౯

ఆ. మగణరచన కాదిమద్యాంతలఘువులు

గలిగె నేని య ర త గణము లయ్యె

వగణ రచన మొదల నడుమను గడ గురు

వుండెనేని భ జ స లొప్పుమిగులు.

౨౦

క. లోవంక వ్రాయ గురు వగు;

నేవంకయు లేనివ్రాత యెసఁగును లఘువై

జైవాత్మక రేఖాయత

భావజకరవిభము లండ్రుఁ ప్రాజ్ఞులు మఱియుకా.

౨౧

క. గురువు లగు నొంటిసున్నల,

విరుసున్నల జమిలివ్రాల నెడమల మాఁదకా

జొరసినవియు దీర్ఘములు, ని

తరములు లఘువులు గణములు త త్త్రితయంబుల్.

౨౨

క. ఇందుఁడు గాంతి, వపుఃప్రభఁ

గందర్బుఁడు, సప్తసప్తి ఘనరుచి ననఁ, జె

న్నందినయవి గురువులు చె

న్నందినవిడుపులును; నట్ల యున్నవి లఘువుల్.

౨౩

క. కృత్తికపులును తృపిదృపులును

పితృభృతులును నిలుచు పదముపిఱుదన లఘువుల్,

కృతిలో నగణములును దీ

ర్వుత నొందినయేని రెట్టిగాఁ దగు నెఱుంగఁ.

౨౪

మ. కమనీయంబగు గద్యపద్యమయమై కావ్యంబు; గద్యంబు నా
నమరుం బాదనియంత్రణానియమవిన్యస్తప్రశస్తార్థ మై;
ఁమణీయాంఘ్రివతుష్టయ స్ఫుట వళిప్రా సాఖిరామంబు ప
ద్యము; తత్పద్యము వృత్తజాతు లన రెండై పర్వః గావ్యంబునఁ.

క. వృత్తం బనఁ జతురంఘ్రి ను

వృత్తం బై వళుల వ్రాల వెలయును; మాత్రా

యత్తగణంబులచేతఁ బ్ర

వృత్తాకృతిఁ బరఁగు జాతివితతులు కృతులఁ.

౨౫

తే. విరతి విశ్రామ విశ్రాంతి విరమ విరమ

జాభిధాన విరామము లనెడిపేళ్లు

యతికిఁ బర్యాయపదము లై యమరుఁ గృతిని;

య్యుక్తి పరములఁ గృతియందు నునుపవలయు.

౨౬

క. కరి గిరి పుర నిధి శశి ది । కృరీకంభ్యానంబు గణితపరిభాషలచే

నరసి యతి నిలుపుచోటులు । పరికింపఁగవలయుఁ గావ్యజంధన వెలయఁ.

ప లి ప్రా స ము లు

క. పాదప్రథమాక్షర ము । త్పాదిత మగు వళి యనంగ; బ్రాసం బనఁగాఁ

దాదద్వితీయవర్ణము । పాదచతుష్కమున కివియ ప్రాణము లెపుడుఁ.

ప లి థే ద ము లు

౨. స్వరజలు వర్గజ లిత రే । తరవర్గజ లనఁగ నేకతరజ లనంగాఁ

బరపారు వళ్లు నాలుగు; । పరునఁ దెనుంగునకు వాని వలయుం దెలియఁ.

క. కోరి యకారము మొదలౌ । కారము తుద యైనయచ్చుగమి పండ్రెడుఁ

వారక యొందొంటికి నిం । పారఁగ వళ్లయ్యె నాల్గు నైదును మూఁడుఁ.

అ జ్య ర మ ము

క. ఆ ఐ ఔ లత్వమునకు । నీ ఏలును ఋద్వయంబు నిత్వమునకుఁ దా

మూ ఓ లత్వమునకు వళు । లాయచ్చుల దొరసి యుండ హల్లుల కెల్లఁ.

అ కార వ లి ని రూ ప ణ ము

తే. అవని ధర్మజుఁబోలు నిత్యార్యచర్య,
నాదిరాజుల దొరయు నిత్యైంద్రభూతి
నరులఁ బ్రహరించు బాహుదందౌగ్ర్యమునను,
విధుకులౌగ్రణి చాకుక్యవిశ్వవిభుఁడు.

23

ఇ కార వ లి ని రూ ప ణ ము

ఆ. ఇనజుఁ డీగి, భారతీకుండు చతురత, | నేకవీరుఁ డాజి ఋజుతయందు,
ఋజురిపుఁడు సిరి, నహీనుండు భూవహ | నమున విశ్వమనుజనాథవిభుఁడు. 24

ఉ కార వ లి ని రూ ప ణ ము

క. ధరణీవరాహలాంఛితుఁ | ధురరీకృత సకలవిద్యుఁ డూరీకృత సం
గరజముఁడు విశ్వభూవరుఁ | ధురుక్రీర్తుల నెగడు నా బిదౌజో విభుఁ డై. 25

వ ర్గ వ లి ని రూ ప ణ ము

క. తుది నున్న బి ళ జ న మ ము లు
వదలిన యా క ట చ ట త ప ల వర్గాక్షరముల్
వొదిఁ దనవంగడములలో
నదికిన నవ్వకులు వర్గజాఖ్యము లరయఁ.

26

సీ. కమనీయరాజశిఖామణి కరిరాజగర్వమహీధ్రవిద్భూతమునకు
చతురయశస్పిత చ్చత్త్రి కాయోధన జయదాశ్వభంజనీ యుంపునకును
ఓంకితరాయకలారిసాకువునకు డంభలాంఛన కోట ధాలునకును
తత్త్వ పురాణకథా రసవేదికి దాన దయా ధర్మ ధామ మతికి

తే. పశుపతిప్రాప్త సామ్రాజ్యఫలన కబ్జ | బంధుబంధురతేజోవిభాసునకును
విశ్వవిభునకు సరి లేరు విశ్వజగతి | ననిన వివి వర్గవర్గకు నచ్చు గృతుల. 27

కాదివర్గమునకు గుణితస్వరవళినిరూపణము

క. కా కై కో లట కత్వము | కీ కేలు కృక్పూలు నల్లై, కిత్వము వకులై,
కూ కోలు కుత్వమునకును | జేకొను దత్కాదికాంత పిద్ధార్థతతిఁ.

28

ఇ త రే త ర వ ర్గ జ వ లి ని రూ ప ణ ము

క. ఇతరేత రవర్గజ వళి
తతికిఁ జవర్గువును శ ష స ద గు నొకగమి యై;

కృతులకు న హ య లు నేక

స్థితి నొకవంగకము; నణలుఁ జెలఁగు నొకటియై.

౩౯

చ. చతురచక్రకృత్విశ్వవిభుకాసన మెక్కినరాజమౌళు ల

చృత మకుటోజ్జ్వలస్రగనుషక్తము లై విలసిల్లు నెందు; నీ

జతనము సీతిమంతులకు సాఁగిన నేమి కొఱంత ? సంతతో

జ్ఞితమదబుద్ధులుం గుళలసిద్ధులు పొందుట లెల్లఁ బోలవే.

౪౦

ఆ. చతురపాయబాహుళక్తిక్షమావళిఁ దాట విడిచి ఋచిత్రభానుసాక్షిఁ

బాతె సర్వసిద్ధిపద మేది ధరణీప । రాహమునకు నోడి రాచకదుపు.

౪౧

చ. అమమత కాస్పదంబు, వినయంబునకుం గుదు, రుబ్బులేవినె

య్యమునకు నాలవాలము, మహాగుణపక్తికి జన్మభూమి, దా

నమునకు నాదరం, బిరిరజక్రియ కుగ్రనికేతనంబు నా

నమరుఁ జతుక్రవిశ్వమనుజాధిపుచిత్త మమత్తవృత్తియై.

౪౨

వీ క త ర వ లి ని రూ ప ణ ము

కి. మ ర వ ల ట లేకతరవళు

లరయ గఁ దమతమక కవులయనుమతి వళులై

ఋఁగుఁ, బదాంతముకారము

పొరిఁబొందిన పు పు బు భు ము లు పొసఁగిన చోట.

౪౩

ఆ. మమరవచనుఁ దార్యమానసీయాగ్రణి । రసికవరుఁడు రాజరాజనిభుఁడు

వరున యెఱిఁగి నుకవివరులకు నిచ్చిన । లచ్చి విశ్వవిభునిలాగు మెచ్చు. ౪౪

ఆ. అజ్ఞు లాని యిగి జావడి సభలోన । తేసి పోరి లోన టిచ్చఁ బొటసి

తెన్న మడుగుపుడమితేండ్ర నేలనుతింప । మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరియుండ. ౪౫

మూకార వ లి ని రూ ప ణ ము

తే. పుడమి విశ్వవిభునిభుజమునకుఁ దొడవు । పుల్లవద్దాలయ విత్తిర్ణమునకు బోటి

బుధులు విద్యావివేచనమునకు సాక్షి । భువనములుకీర్తికి నివాసములు దలంప.

*శకము ౧౩౨౪ క్రీ. శ. 1402. ఈచిత్రభానుశబ్దము నీతిఁడు ఇచ్చే గుర్తొలో మఱియొక సందర్భమున ప్రయోగించినాఁడు. ఇట్లే రన్నకవి కన్నడగదాయుధమున చిత్రభాను సంవత్సరమును పేర్కొనుచున్నాఁడు గాని ఈధ్వని చమత్కారము లేలేదు.

ప్రాదివళినిరూపణము

క. ప్రపరావసమనుసుప్ర

త్యపినిర్దురధిన్యపాభ్యుదాజ్యత్యవప

ద్యుపసర్గవింశతికివళు

*లుపరస్పరవర్ణయుక్తి సుభయముఁ జెల్లుకా.

౪౪

ప్ర - పరా - అప - సమ - అను - సు - ప్రతి - అపి - నిర్ - దుర్ - అధి -
ని - ఉప - అధి - ఉత్ - ఆజ్ - వి - అతి - అప - పరి:—ఇవి యిరువదియు
సుపసర్గలు; ఇందు అప్యాజ్ అను నిరూపణ మప్రసిద్ధము.

కా. ప్రారంభించు నశేషధర్మముల, సంపాదించు సత్కీర్తులకా
బ్రారంభించు నిర్విహించు ఫలవర్యంతంబుగా నెప్పుడుకా,
బ్రారంభ ప్రతిలబ్ధి సంపదలచే రాగిల్లు నుల్లాసి యై,
యీ రా జంచు నుతింతు రాద్యులిల విశ్వేశావసీవల్లభకా,

౪౮

తే. రిపుల విశసించు చోటఁ బరేతనాథుఁ,
దుర్విరక్షించుచోటఁ బరోధ భుజుఁడు
బహుధనా వాప్తిచో ననపాయబుద్ధి,
యంతరదులకు నీ రా జపాయకరుఁడు.

౪౯

చ. స్మయరహితంబు, వైభవసమాగమ, మాహావధుర్యశౌర్య మ
వ్యయము, జయంబు విస్మయసమగ్రము, పాదవిసమ్ర శాత్రవా
న్వయ పరిక్షణం బభినవంబు, నయోచిత శాస్త్రవాచకా
న్వయనిపుణంబు చిత్త, మనయంబును విశ్వనరేంద్రభర్తకుకా.

౫౦

తే. స్వర్ణగిరిచాపుఁ డర్చింపవలయు వేల్పు,
స్వంత మగుమంత్ర మాప్తవందాక్షరంబు,
తథ్యమగుధర్మ మెప్పుడు ప్రత్యక్షకృత్య,
మాతృ విశ్వేశ్వరునకుఁ బ్రత్యహముఁ దగిలి.

౫౧

సీ. రసభావశీలి నిరంతరక్రుతికాలి । యద్ధావబోధ నిరర్గళండు,
రాజన్యజన్య దురంతవిక్రముఁడు దు, । రవగాహవిద్యా విహారభూమి,

* లుపరి స్వవర్ణయుక్తి సుభయముఁ జెల్లుకా (భారతి - జూలై 1932)

దానార్హ సంపదధ్యావాస మాయుధా । యతవేదశక్యదధ్యయనవేది
న్యాయ త క్కాది నానాశాస్త్రకుతుకి వి । న్యస్తపూతార్థ మహాశయుండు. ౨౨

ఆ. ప్రచుర ఫలిత చతురుపాయాభిరాముఁ డు

పేంద్రభూపతనయుఁ డింద్రసింఘుఁడు

భీమబిలుఁడు జగదభీహిత శోభనా

భృగ్విశ్వనాథుఁ డవనివిభుఁడు.

౫౩

క. చందలత లేక దానో । దంచుతుఁ డగువిశ్వనాథ ధరణీశ్వరుడే

మించినసుకపీశ్వరుల దృ । గంపలముల మలయు సిరు బుదగ్రక్రీడికా. ౫౪

చ. వ్యవగతదోషుఁ డవ్యవసవర్గుఁ డుదంచిత మంత్రపంచక

వ్యవగతశత్రుమండలుఁ డయాన్వితుఁ డూర్జిత వైరిభూవర

ద్విపవరమత్త కేసరి యతీంద్రియఖేలనుఁ డార్య చర్యుఁ డ

త్వవచితశౌర్యశాలి సుగుణోన్నతి విశ్వనరేంద్రుఁ డెప్పుడుకా. ౫౫

తే. పిశ్చ పిశ్చంభిరాసమా పేక్షణమువ

నడచు నీహిత బహుఫలావాప్తు లెల్లఁ;

బ్రజతు లొనరింతు రభిల పర్యంతనృపులు

నర్థి విశ్వేశ్వరునకుఁ బర్యాయగతుల.

౫౬

స బిం దు వ ర్గ వ లి ని రూ ప ణ ము

తే. ట త వ వర్గాక్షరములకు డాపలించి

యొనర నూడిన బిందువు బుండెనేని

వరుస జ న మ లు వళులగు వాని కెల్ల

నవనిఁ గొందఱు సుకవులయనుమతమున.

౫౭

చ. కిమకఁ జకుత్వవిశ్వనృపకేసరి తేసినచోఁ గృపాబదం

డనమునఁ గల్గుఁ టో సురగజత్వము, తత్పదపారిజాత పం

డనమునఁ గల్గుఁ టో మనుజనాథత, తద్భటదర్శనావలం

బనమునఁ గల్గు టో గహనమధ్య నివాసము, వైరికోటికికా. ౫౮

ద్వ్యక్షర త్ర్యక్షర ప్లుతాక్షర వలి నిరూపణము

ఆ. మొదలవ్రాత రెండు మూఁడు నక్కరములఁ

గూడెనేని యదియ కూర్పు వళుల,

నంత్యవర్ణము నిడుపయి తర్క భేద ద (?)

యార్థ మయిన నచ్చు హల్లు వళులు.

౫౯

క. ప్రియకరుడు, సర్వలోకా శ్రయ బిరు దోదగ్రుఁ, డుగ్రజనవర సేనా
జయలక్ష్మి సుఖకర సం । శ్రయుఁ, డీవాళుక్యవిశ్వరాజేంద్రుఁ డిలకా.

౬౦

తే. ధర్మములు నిత్య సత్య కృద్వాప్యపు లెషుడు,
వర్ణములు చిత్తమున కనద్వ్యసనచయము,
లర్హములు వర్ణ విభ్రమ ద్వ్యక్తివిధులు
వతికి ననుటయు విశ్వభూపతికి నమరు.

౬౧

క. త్రాసమతి విమతు లడుగులు । డాసిన పీసోమవంశ్యుఁడా రక్షింపం
డీ సుడిగి యుచితగతి వి । న్యానంబునఁ గొలువవలవదా విశ్వేశుకా.

౬౨

మ. కమలోత్పత్తి నిమిత్తముం గువలయాకాంక్ష్యతపజ్జీవనీ
యము నైనంతన నభ్రవిభ్రమము నేలా సర్వలోకాశ్రయ
క్షమతం బేర్చు చళుక్య విశ్వవిభు శశ్వద్దాన ధారాజ లా
ఘముతో సాటికిఁ బాటిసేసెదవు క్రిక్కా చక్కఁ దర్కింపుమా.

౬౩

ఆ దేశ వ లి ని రూ ప ణ ము

క. ద్వీపమునకు నాకమునకు । నాపై శాస్త్రోక్తి నచ్చు లాదేశ సమా
సాపత్తి గలుగుటయు వళు । లాపాదింపుదురు కొంద అచ్చును హల్లుకా.

౬౪

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచువిశ్వజగతీపతి యుత్తమశక్తి జాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయుకా బ్రసన్నయై
గోపతిధేను వన్నిభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి రుర్వరకా.

౬౫

క. పీకరవాలముపాలై । నాకంబున కరిగి రాజనారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచనవో । నాక విబోత్తములఁ దూల నడుతురు లీలకా.

౬౬

కి. విను మన్యోన్యపదంబున
కొనరింతురు కవులు గొంద తో నో లాయుం
దనుబోనియచ్చు కలుగుటఁ,
జొనుపుదు రాయచ్చు వళియు సుకవులు కృతులకా.

౬౭

ఉ. ధన్యుడు విశ్వభూవిభుడు భారుణి యేగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వ సంపదల నొందిరి, దంపతు లింపు వింప న
న్యోన్యసఖానుకూలతల నోమిరి, విప్రులు వేచ్చుచిండు న
న్యోన్య సుపుష్టి తుష్టి కుశ లాదులఁ జెందిరి నాడునాటికిఁ. ౬౮

దే శీ య వ శి ని రూ పణ ము

చ. కఱకరి కల్లదంబు కడుఁ గట్టిడి తెమ్మెర లోలమాన గ్ర
చుట యెనలారు బుల్లులుకు లాడెడి పీఱిడి రజ్జులాడు గ్రి
క్కిటియుట నాఁ చెనుంగునకు సీయుభయంబు వశిప్రకారమై
మెఱయుఁ గప్పినయోగముల మేల మెఱింగి రచింప నేర్చినఁ. ౬౯

క. చెన్నక్కకుఁ జెన్నక మా । చన్నన మాచన యనంగ నచ్చట వశి యై
చెన్నగు నకార మార్పుల । మన్నన హల్లెని గలుగు నుఱియొక్కొకచోఁ. ౭౦

క. కడలాలుం జవరాలును । జడుఁ దొక్కం దొకఁ డనంగఁ జనునుడువుల న
చ్చిడుటయె తగు వడి హల్లును । వడి పేయుదు రంద్రు కవులు వలసినచోటఁ. ౭౧

క. ఏకైకము సోదర నా । కొకులు ననుశబ్దములకు నొగి నేత్వోత్వా
సకము వకు లగుఁ గొందఱు । గైకొందురు వృద్ధివకులు కవు లొడఁబడికఁ.*

ష డ్వి ధ ప్రా స ము లు

క. భాసురము లగుచు సుకర । ప్రాసాను ప్రాస దుష్కరప్రాసాంత్య
ప్రాస ద్వంద్వ త్రితయ । ప్రాసము లన షడ్విధములు పరఁగుం గృతులఁ. ౭౨

సు క ర ప్రా స ము

క. సుకుమారము శ్రుతిసుఖదము । నకలంకము నైనవర్ణ మాద్యక్షర సృ
ష్టికి రెండవప్రాయ సుమీ । సుకరప్రాసం బనంగ సులభము కృతులఁ. ౭౩

క. అరవిందహితుఁడు దీధితి । నరవిందోదరుఁడు విద్విదపహరణముచో
నరవిందభవుఁడు చతురత । ధర ధరణీవరాహ విశ్వధరణీపుఁ డెపుడుఁ. ౭౪

అ సు ప్రా స ము

క. ఇదునెడఁ బ్రాసాక్షరములు । బడి తప్పక పాదపదవిభాగములఁ గడుఁ
బెడఁగైన ననుప్రాసం । బడయం గబ్బముల నెల్ల నమరినకొడవై . ౭౫

* ఈపద్యము వావిళ్లవారి యానందరంగరాట్టండమున నిట్లు లేదు.

క. దుంద్రములు సాంద్రములు ని । స్తంద్రములును గుణము లెపుడు ధరసత్వహి
శ్చంద్రునకుఁ జంద్రవంశ్యున । కింద్రోద్భిత్తమహిమునకు నుపేంద్రసుతునకుఁ.

దు స్క ర ప్రా స ము

క. పరువడిఁ బాదాదుల ను । చ్చరణాసహ్యక్షరముల సమకూర్చిన దు
స్కర మనియెడుప్రాసం బగు । సరసాలంకార మనుమఁ జను సత్కృతులఁ.

క. నుగ్గయి విశ్వేశ్వరుడో । రగ్గళహతిఁ జన్నరిపుల నగు వినుతింపఁ
స్వర్గవధూకుచకుంభ వి । నిర్గళదంబువులచేత నిర్మలు లగుటఁ. ౭౯

అ ం త్య ప్రా స ము

క. మొదలివరణంబుకడ శుభ । వద మయ్యెడివ్రాయి యన్ని పాదంబులకుఁ
దుదనుండి మండనం బగు । నది యంత్యప్రాస మనఁగ నమరుం గృతులఁ.

క. భూజనహితనయశీలుఁ । బూజింతురు నృపులు విశ్వభూమీపాలుఁ
రాజితకీర్తివిశాలుఁ । రాజేంద్ర చ్ఛత్రచామరశ్రీలోలుఁ. ౮౦

ద్వ ం ద్వ త్రి ప్రా స ము

క. క్రమమునఁ బాదాదులయం । దమలము లై రెండు మూడు నక్కరములు చె
న్నమరిన ద్వంద్వత్రిప్రా । సము లనఁగా బరఁగు వానిఁ జనుఁ దెలియంగఁ.

క. దానంబు వివిధకుళలని । దానంబు విరోధిరాజ దత్తధనవయా
దానంబు గవులసౌ మ్మువ । దానం బితైఱఁగు విశ్వధరణీపతికిఁ. ౮౩

క. శీలనమును దన్నవపరి । లాలనము నశేషశాస్త్ర లాలితవిద్యా
శేలనము ధర్మధరణీ । పాలనమును విశ్వధరణీపాలున కొనరుఁ. ౮౪

ల శ డ ఋ క్రాం త ప్రా స ము లు

క. ఃవలసినచోలశములు డల । ములు మఱి ఋక్రాంతవర్ణములు ప్రాసము లై
యలవడు సత్కవికృతులఁ । నిలువందగు వానిఁ దెలిసి నియతక్రీతిఁ. ౮౫

క. తాళము దాలము నాఁజనుఁ । జోళుఁడు చోడుండునాఁగ సొం పగు, నుగ్ర
వ్యాత వ్యాడ వ్యాలము । లోలిన సమరూఢిఁ బ్రాసయుక్తిం జెల్లుఁ. ౮౬

* ఈమూఁడుపద్యములును కొన్ని కవిజనాశ్రయప్రతులలో నున్నవని ఆం.
సా. ప. ప్రతి ఆధోజ్ఞాపిక, పుట 26.

తే. భీకరాకారుఁ డయ్య నంగీకృతుండు । మేదురక్రోధుఁ డయ్య ననాదృతుండు
పాపనాత్మకుఁడయ్య బలావృతుండు । నాఁగఁబ్రాసంబులకు నమానంబు లేపుడు.

వృత్తములు

క. ఇది ప్రాసలక్షణం బిఁక । విదితంబుగఁ బింగళాహివిరచిత మగుచున్
దొడలెడు ఛందోగణపం । పద యగు వృత్తప్రపంచపద మెఱుంగఁదగున్.౮౮

క. ఆదట నక్షర గణ నో । త్పాదిత గణసంప్రవృత్తి తంత్రముచేఁ గా
కోదరుఁడు గరుడునిం బ్ర । చ్ఛాదించుట ఛంద మనఁగ జగతిం బరఁగున్.౮౯

౨. ఇది లోకిక వైదిక వా । కృద మై షడ్వింశతిప్రపంచాత్మక మై
పొదలుం; దెలియఁగవలయును । ముదమున నభిధానరూపముల ఛందంబుల్.

౩. ఉక్త, అత్యుక్త, మధ్య, ప్రతిష్ఠ, సుప్రతిష్ఠ, గాయత్రి, ఉష్ణిక్కు,
అనుష్టుప్సు, బృహతి, వంక్తి, త్రిష్టుప్సు జగతి. అతిజగతి, శకస్వరి,
అతిశకస్వరి, అష్టి, అత్యష్టి, దృతి, అతిదృతి, కృతి, ప్రకృతి. అకృతి,
వికృతి. సంకృతి, ఆతికృతి, ఉత్కృతి, అనఁ బ్రవర్తిల్లు; నందు
సుప్తాదిచ్ఛందంబు లొక్కయక్షరంబునుండి యొందొంటి కొక్కొక్క
యక్షరంబుగా షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుఁ బెరుగు.

అందు సుక్తాచ్ఛందంబునఁ బ్రతిపాదంబున కేకాక్షరం బై శ్రీ
యను వృత్తంబయ్యె.

(శ్రీ)శ్రీం - జేయున్.

అత్యుక్తాచ్ఛందః పాదంబు ద్వ్యక్షరం బిందు స్త్రీ యను వృత్తం బయ్యె:

స్త్రీయా - పారుం - గారూ - పారున్.

మధ్యాచ్ఛందంబు త్ర్యక్షరంబై నారీవృత్తంబునకు జనకం బయ్యె:
నారీవు-త్తారంభం-బారు న్మా-కారం బై.

ప్రతిషాచ్ఛందఃపాదంబు చతురక్షరం బై

క న్యా వృత్తము

పొత్తై మాగా - వృత్తిం గన్యా -

వృత్తం బయ్యెన్ - జిత్తం బారన్

సుకాంతివృత్తము (జ గ.)

జగంబులం-దగుక సుకాంతి గల్పిత-ప్రగల్భతక.
సుప్రతిష్ఠాచ్ఛందాపాదంబు పంచాక్షరం బై

సుం ద రీ వృ త్త ము (భ గ గ.)

సుందరి యొప్పుం - జెంది భగా నిం -
పొంద నియుక్తిక - గండుకలీలక.

ప్ర గుణ వృ త్త ము (స గ గ.)

సగజానక్తిం - గగనంయుక్తిక -
బ్రగుజాఖ్యందై - తగు నింపారక.

అం బు జ వృ త్త ము (భ వ.)

ఇంబగు భక - రంబును వక - రంబును జూపి - యంబుజ మగుక.

వి చ్చ ం దో ధి కా ర ము

క. ఇం దుదీయుఁ గరజీయఁ బ్పందోపృత్తముల నర్థ సంజ్ఞితములుగా
నొందింతు గ్రంథవిస్తృతిఁ క్రందునకుం గాక యర్థగౌరవ మొప్పుక.

గాయత్రీచ్ఛందాపాదంబు షడక్షరంబై

వి చి త్ర వృ త్త ము (య య.)

విచిత్రంబునందుక - రుచించుక యయంబుల్.

త ను మ ధ్యా వృ త్త ము (త య.)

టప్పుక తయ యుక్తిం - జెప్పం దనుమధ్యక.

సు ర ల త (న య.)

సురలతఁ జెప్పుక - సొరిది నయంబుల్.

ఉష్ణిక్ ఛందాపాదంబు నప్తాక్షరంబై

వి భూ తి వృ త్త ము (ర జ గ)

న్వస్థ నద్విభూతి దా - రస్థ జస్థగంబునక,

మ ద న వి ల సి త ము (న న గ.)

మదనవిలపిత - ప్రదములు ననగల్.

కుమార లలిత (జన గ.)

కుమార లలితకుఁ ననుగ్రజనగముల్.

అనుష్టుప్పందఃపాదం బష్టాక్షరం బై

విద్యున్మా అ య సు వృత్త ము (మ మ గ గ.)

శ్రీరేలఁ రాజిల్లుఁ విద్యున్మాలాఖ్యంబై మాగాన క్తిన్.

చిత్ర ప ద ము (భ భ గ గ.)

చిత్రపదం బన భాగాఁ చిత్రయతిప్రతిప త్తిఁ.

ప్రమాణి (జ ర వ.)

జకారముఁ రకారముఁ - వకారముం బ్రమాణికిఁ.

స మా ని (ర జ వ.)

ఈసమానికిఁ ర జ వ. వ్యాస మొప్పగుం గృతులఁ.

సింహ శేఖ (ర జ గ గ.)

ఈరజాగ్రగా నియుక్తిఁ గోరి సింహశేఖ యొప్పుఁ

బృహతీచ్ఛందఃపాదంబు నవాక్షరంబై

భు జ గ శి శు రు త మ సు వృత్త ము (న న య.)

ఋజుగోశురుత మయ్యెఁ ఋజు ననయ ములచేతఁ.

హ అ ము భి (ర న స.)

కామితక్రియ హలముఖీ - నామ మొప్పు రనసలచేఁ.

భ ద్ర క ము (ర న ర.)

భద్రకంబు రనరంబులఁ భద్ర విశ్వనృపమన్మథా.

ఉ త్సు క ము (భ భ ర.)

ఉత్సుక మౌ భభరంబులఁ మత్సరి మాన విమర్దనా.

క. ఇట నిం దీవల విశ్రమ । ఘటనలు కల్పింప వలయుఁ గల్పంబుల నె
చ్చట నిలుపంగాఁదగున । చృటఁ దగఁ బరికించి నిలువ శాస్త్ర ప్రౌఢిఁ. ౯౪

పంక్తిచ్ఛందఃపాదంబు దశాక్షరం బై

రుగ్మ వ తి య సు వృత్త ము (భ మ స గ. 6)

రుగ్మవతిం జేరుఁ భమసంబుల్ - తిగ్మరుచిమ్యద్ధీప్త గయుక్తిఁ.

మ యూ ర సా రి (ర జ ర గ. 7)

పర్వ సీరజంబు పైరగంబు - సర్వదా మయూరసారిఁ జెప్పఁ.

మ త్త (మ భ స గ. 7)

తైలశ్రాంతిక మభసగలోలిం - గ్రాలిక మత్తైఖ్యమ గనుపట్టుఁ.

శు ద్ధ వి రా ట (మ స జ గ. 6.)

స క్తం తైమరజర్థగ ప్రథా-ర క్తిక శుద్ధవిరాట నాఁజనుఁ.

ప ణ వ ము (మ న య గ. 6.)

అందంబై మనయగముల్ సొంపిం-పం దప్పొందక పణవం బయ్యెఁ.

త్రిష్టప్పందః పాదంబేకాదశాక్షరంబై

కా లి సీ వృ త్త ము (మ త త గ గ. 6.)

రాకాధీశాకార రాజన్య తా గ - నీకప్రాప్తిక కాలిసీవృత్తమయ్యెఁ

ఇ ం ద్ర వ జ్ర ము (త త జ గ గ. 8.)

ఈతాజగానిర్మితి నింద్రవజ్రా - నీతాఖ్య వర్తించు వినిర్మలోక్తిక.

ఉ పే ం ద్ర వ జ్ర ము (జ త జ గ గ. 8.)

ఉపేంద్రవజ్రాహ్వయ మొప్పునిం పై

యుపేంద్రపుత్ర జతతోక్తగలఁ.

ఉ ప జా తి

ఈయంద్రవజ్రాఖ్య ముపేంద్రవజ్ర

శ్రయంబు గాఁగా నుపజాతి మయ్యెఁ.

తో ద క ము (భ భ భ గ గ. 7)

కామితభ్రత్రయ గాయత మై వి - శ్రామపుఁ దోదక సంజ్ఞతఁ జెందుఁ.

ర థో భ త ము (ర న ర ల గ.) 7

ర క్తిఁ బేర్చి రనరంబు పైలగం - బుక్త మైనను రథోద్ధతం బగుఁ.

చ ం ద్రి క (న న ర వ 7)

సలితముగఁ జంద్రికాహ్వయం - బలరు ననరవాంక మై కృతిక.

స్వా గ త ము (ర న భ గ గ 7.)

స్వాగతంబు రనభంబు గగా ప్తిక - సాగు విశ్వస్థపచంద్రకులాభ్యా.

శ్లోని (ర వ ర వ. 7)

శ్లోనికైరవంబు చెప్పి పైరవం - బూనజేయు పెల్ల నొప్పు నెప్పుడుకా
వా తో ర్మి (మ భ త ల గ. 7)

తద్వాతోర్మికా మభతంబుల్ లగముకా - సద్విశ్రామస్థితి సంధిల్లుదగకా
జగతీఫందఃపాదంబు ద్వాదశాక్షరంబై

భుజంగప్రయాత వృత్తము (య య య య. 8)

భుజంగప్రయాతంబు పొం దారు నందం

బజస్రంబుగా నయ్యయాయంబు లొందకా.

తో ట క ము (స స స స. 9)

సరసం బయి సానససంభృతమై - విరచించిన దోటకవృత్తమగుకా.

వం శ స్థ ము (జ త జ ర. 8)

జతంబులం జెందిన జంబు రేభయుకా - మతింప వంశస్థ మనుక్రమక్రియకా

ఇం ద్ర వం శ ము (త త జ ర. 8)

ఈతాజరాకల్పన నింద్రవంశకా

ఖ్యాతాఖ్యా మయ్యెకా బరగండపైరవా.

లో ద క ము (న జ జ య. 8)

సలలిత మైన నజాయగణంబుల్ । విలసిత తోదకవృత్తముఁ జెప్పుకా.

ద్రు త వి లం బిత ము (న భ భ ర. 7)

ద్రుతవిలంబితరూపితవృత్తిచేకా । బ్రతతమయ్యె నభారగణంబులకా.

స్ర గ్విణి (ర ర ర ర. 7)

స్పారితంబై యకూపా ర ర శ్రేణితో

సార మై స్రగ్విణీచారువృత్తం బగుకా.

జ ల భ ర మా ల (మ భ స మ. 9)

మాద్యత్ప్రీతిం జలధరమాలాశిఖ్యం

బ్రద్యోతింబుకా మ భ స మ భద్రవ్యాప్తికా.

ప్రమి తా క్ష ర ము (స జ స స. 9)

అమలక్రియాప్రీ బ్రమితాక్షర మై

యమరుకా సజస్థ న న యంత్రిత మై.

వి శ్వ దే వి (మ మ య య, 8)

మాయావర్ణం బొప్పం గ్రమన్యాసవృత్తికా
జేయుకా భూభృద్విక్రాంతిచే విశ్వదేవికా.

క. అకలంకతీచ్ఛందో ధికార మిది దీనినెఱిగి తెలియఁగవలయుకా.
బ్రకటింతు విపులవృత్తి | ప్రకరముఁ బ్రస్తారసరణి రచనీయంబుకా

కా. ఛందశ్చాస్త్రవివక్ష, సత్కృతిపరిష్కార క్రియాదక్ష, స్వ
చ్ఛందక్రీడదురుప్రతాప, కరుణాసంపన్న సల్లాప, ని
ష్పందానందిత సాధులోక, భువనప్రఖ్యాత సుఖోక, స
ద్వందారుక్షితిపాల పాలనకళాధారేయ ధైర్యోజ్జ్వలా.

క. రాజేంద్రచరిత్రద్వయ | రాజద్విజ యేందిరాభిరా మైశ్వర్యా
రాజాన్యవాయవర్యా | రాజేవకదంబనూర్య రసికాచార్యా.

మా లి ని

రభసరణ విశంకా రాజనారాయణాంకా
సభయరిపుశరణ్యా శశ్వ దాసన్నపుణ్యా
సభికహితపదార్థా సర్వలోకాశ్రయార్థా
విభవవిబుధనాథా వీరలక్ష్మీ సనాథా.

గ ద్య ము

ఇది క్రిమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయ నామధేయ విరచితంబైన
కావ్యాలంకారచూడామణియను నలంకారశాస్త్రంబునందు

ఛందో గణ వళి ప్రాస చ్ఛందోధికార

అక్షణ సముద్దేశం బన్నది

సప్తమోల్లాసము.

అష్టమోల్లాసము

—o—

చందః ప్రకరణము

—o—

౦|| - ౧౦| - ౧౧౦ - ౧౦౦ - ౦౧౦ - ౦౦౧ - ౦౦౦ - ౧౧ - ౦ - ౧
భ జ స య ర త మ న గ త

౦౧ ౧౦
గతిము అగతిము

(గతిమునకు హగతిమునియు—అగతిమునకు వగతిమునియు నామాంతరములు)

క. శ్రీవిశ్వేశ్వర విశ్వ! క్షౌవల్లభవంద్య పాదకమల కమలభూ
జేపీ కమలసితయశా । కోవిదసుత రాయగండగోపాలాంశా! ౧

౧౩. అతిజగతీచ్ఛందఃపాదంబు త్రయోదశాక్షరంబు—

అందుఁ బ్రహర్షిణీవృత్తము—(మ-న-జ-ర-గ-౮ యతి.)

ప్రావీణ్యప్రదయోనరం బ్రహర్షిణీంచాఁ

గావించుకా మ న జ ర గ ప్రజంబుదాత్రికా

రుచిరవృత్తము—(జ-భ-స-జ-గ-౮ యతి)

క్రమంబుతో జభసజగమ్ము లిమ్ముగా

నమర్పఁగా రుచిరసమాహ్వాంబు బగుకా.

మత్తమయూరము—(మ-త-య-స-గ-౯ యతి.)

సంబోధార్థంబై విలసన్మత్త మయూరా

ఖ్యం బింపొప్పారుకా మతయాగ్ర్యాత్త సగాప్తికా.

మంజుభాషిణీ—(స-జ-స-జ-గ-౯ యతి)

సలయంబుగాఁగఁ నజసంబుతో జగం

బులు మంజుభాషిణీకిఁ బొందు నందమై

జలదము—(భ-ర-న-భ-గురు-ం యతి.)

ఈ భ ర నంబుల న్నగురు లెక్కుచు నిం
పై భజియించె నేని జలదాహ్వయ మౌ.

ప్రభాతము—(న-జ-జ-ర-గ-౮ యతి.)

మొదల నజారగము ల్ప్రభాతసంజ్ఞం
బొదవఁగ జేయు నపూర్వకల్పనోక్తికా.

౧౮. శక్వరీచ్ఛందఃపాదంబు చతుర్దశాక్షరంబు

అంసు వసంతతిలకవృత్తము—(త-భ-జ-జ-గ-గ-౮ యతి.)

స్తాపించినం ద భ జ జ ంబు చతుక్య విశ్వ
జ్ఞాపా వసంతతిలకంబగు గా నియుక్తికా.

అపరాజితవృత్తము—(న-న-ర-స-ల-గ-౯ యతి.)

ననరసలగముల్ దనర్చిన సత్కృతిం
దనరఁగ నపరాజితంబు కవిస్తుతికా.

వనమయూరము—(భ-జ-స-న-గ-గ-౯ యతి.)

నందయతితో భ జ న న వ్రజ గగం బిం
పొంది చదువ న్వనమయూర మగుధాత్రికా.

సుందరము—(భ-భ-ర-స-ల-గ-౯ యతి.)

భార స వంబుల నొప్పుఁ బద్మజవిశ్రమం
బారఁగ సుందరవృత్తమై బుధవర్జ్యమై.

ప్రహరణకలితము—(న-న-భ-న-ల-గ-౮ యతి.)

ప్రహరణకలితంబయి న న భ న వల్
బహవిధయతులం బ్రథఁ జెలు వడరుకా.

భూనుతము—(ర-న-న-భ-గ-గ-ం యతి.)

అందిమై ర న నభ తతి నంది గగంబుల్
పొందఁగా బదగతిఁగని భూనుతమయ్యెకా.

౧౯. అతిశక్వరీచ్ఛందఃపాదంబు పంచదశాక్షరంబు

అందు మణిగణనికరవృత్తము—(న-న-న-న-స-౮ యతి.)

సరసత న న న న సగణము లెనఁగం
గరియతిఁ గని మణిగణనికర మగుకా.

మాల్సీవృత్తము—(న-న-మ-య-య-ర యతి.)

కరటివిరతి నా మ క్రాంతయా యుక్తితోడఁ

మరగి తిరుగఁ జెప్ప న్మాల్సీవృత్తమయ్యెఁ

నుకోసరము—(న-జ-భ-జ-ర-గం యతి.)

నజభజరేఫలం గదియ నచ్చి దిగ్యతిఁ

సుజనమతి న్ను కేసరము శోభితంబగుఁ

మణిభూషణము—(ర-న-భ-భ-ర-గం యతి.)

విశ్వభూష మణిభూషణవృత్త మనంజనుఁ

శశ్వదుక్తర న భార దిశాయతిఁగూడినఁ.

మనోజ్ఞము (న-జ-జ-భ-ర-గం యతి.)

వరుస మనోజ్ఞమనంగ వచ్చు నజాభర

స్థిరగతిఁ బంకజభూయతిం బ్రతిపన్నమై.

౧౬. అష్టిచ్చందఃపాదంబు పోడకాక్షరంబు

అంఘ్ర బహ్వకవృత్తము—(న-భ-జ-జ-జ-గ ౧౧ యతి)

స భజ జవ్వయ గకార సనాతన విశ్రుతిం

బ్రహ్మమై వరఁగు సత్కృతిఁ బద్మకృత్తమై.

ప్రియకాంతావృత్తము—(న-య-న-య-స-గ-గం యతి.)

న య న యముక్తిం దగ సగజంబుఁ గురువొందుఁ

వియతము దిగ్విక్రమమును విందుం బ్రియకాంతఁ.

చంద్రశ్రీ—(య-మ-న-స-ర-గ-౧౧ యతి.)

అగుం జంద్రశ్రీదా హారవిరమణాయత్తమైనం

బ్రాహ్మదైయిప్పుఁ యమనసర బద్ధాగ్రగృహితిఁ.

మేదిని—(న-జ-భ-జ-ర-గ-గం యతి.)

స జభజ రేఫగంబునఁ దనర్పు మేదినివృ

త్తజనికి మూలమై దిగుదితస్థ విశ్రమంబై.

౧౭. అత్యష్టిచ్చందఃపాదంబు స్పష్టపదకాక్షరంబు

అందు శిఖరిణీవృత్తము—(య-మ-న-స-భ-ల-గ-౧౨ యతి.)

వివస్వ ద్విక్రాంతి న్యమనసభవా విష్కృతగతిం

గవిశ్రేణీరక్తిఁ శిఖరిణీయనంగాఁ దగుఁబ్రథమఁ.

పృథివీవృత్తము—(జ-స-జ-స-య-వ-౧౨ యతి.)

జనంబులు జనంబులుకా యవనిషక్త రూపంబులై
పొసంగఁ బృథివీసమాఖ్యయగుఁ భూషవిశ్రాంతితోకా.

హరిణి—(న-స-మ-ర-స-త-౧౧ యతి.)

హరిణి యనువృత్తంబయ్యెకా శంకరాత్తయతిప్రథకా
సరిన సమ రేపా క్రాంతోపేత సస్థలగంబులకా.

మందాక్రాంతము—(మ-భ-న-త-త-గ-౧౧ యతి.)

పొందందందై మభనతతగా భూషితంబై తనర్పకా
మందాక్రాంతాహ్వయమగు శివామందవిశ్రాంతిచేతకా.

త్వరితపదగతి—(న-న-న-న-న-గ-౧౧ యతి.)

త్వరితపదగతి యనఁగఁ దగు ననననగా
విరచితయు దశమయతి విలపితయు నై నకా.

సర్కుటము—(న-జ-భ-జ-జ-వ-౧౦ యతి.)

సజభజముల్ జనంబులఁ దనర్చిన నర్కుటక
ప్రజననమొప్పు దిగ్యతిని రాజకులాభిళశి.

౧౮. ధృతిచ్ఛందఃపాదం బష్టదశాక్షరంబు

అందుఁ గుసుమితలతావేల్లితావృత్తము—(మ-త-న-య-య-య-౧౧ యతి.)

స్వశ్రేయస్పిద్ధికా మతనయయయవ్యాప్తిచేఁ జర్మవాసో
విశ్రామం బొప్పుగుం గుసుమితలతావేల్లితా వృత్తమయ్యెకా.

మత్తకోకిలవృత్తము—(ర-స-జ-జ-భ-ర-౧౦ యతి.)

మత్తకోకిలవృత్తమై దశమప్రవర్తిత విశ్రమా
యత్తమై రసజాభరేఫల నచ్చమై కడు నొప్పుగుకా.

౧౯. ఆతిధృతిచ్ఛందఃపాదం బేకోసవింశత్యక్షరంబు

అందు కార్దూలవిక్రీడితవృత్తము—(మ-స-జ-స-త-త-గ-౧౨ యతి.)

సంబంధించి దీనేకవిశ్రమముతో కార్దూలవిక్రీడితా

ఖ్యంబయ్యెకా మ స జంబులుకా సతతగాయత్తంబులై యుండినకా

మేఘవిస్ఫూరితవృత్తము—(య-మ-న-స-ర-ర-గ-౧౨ యతి)

మృదున్యస్తార్థంబై దినకరయతి న్మేఘవిస్ఫూరితాఖ్యం

బుదాత్తశ్రీః జేర్చుకా యమనసర రప్రోత గప్రాప్తిచేతకా.

చంద్రకళ—(ర-స-స-త-జ-జ-గ-గం యతి)

వ్యక్తిరీతి రసాతజజగ్రాయత్త గకారవిరూఢిచే

పత్త దిగ్విరమంబన నొప్పుం జంద్రకళాహ్వయమై ధరణ.

తరలము (ధ్రువకోకిల)—న-భ-ర-స-జ-జ-గ-గం యతి.)

నభరసంబులు జాగవర్గము నచ్చి యీశ్వరవిశ్రమ

ప్రచవమై తరలం బనంబను రాజవంశశిఖామణి!

భూతిలకము—(భ-భ-ర-స-జ-జ-గ-గం యతి.)

భూతిలకం బగు భార సంబులఁ బొంది జాగము బుండిన

భూతపతిన్నుట విశ్రమంబున భూప విశ్వనరేశ్వరా!

అం. కృతిచ్చందఃపాదంబు వింశత్యక్షరంబు

అందు సుత్రేభవిక్రేడితవివృత్తము—(స-భ-ర-న-మ-య-వ-గ-3 యతి.)

మనమారం బదుమూఁట విశ్రమముగా మత్రేభవిక్రీడితా

హ్వనమయ్యెణ నభరంబు లన్నమయవన్యాసంబులం జెప్పిన.

ఉత్పలమాలావృత్తము—(భ-ర-న-భ-భ-ర-ల-గ-౯ యతి.)

పద్మజయుగ్యతిక భరనభారలగంబులఁ జెంది సన్మనః

పద్మవికాస హేతువగు పద్మము నుత్పలమాలయం డ్రీలక.

అంబురుహము—(భ-భ-భ-భ-ర-స-వ-గ-౨ యతి.)

భాభభరంబులపై సవలొందుచు భానువిశ్రమయు క్తమై

యీచువి సంబురుహంబనఁగాఁ జను నిందువంశనృపాగ్రణి.

ఖచరప్లుతము—(న-భ-భ-మ-స-స-వ-గ-౧ యతి)

నభభముల్ మరసంబు లగా ప్తి న్నాగవిభూషణయుగ్యతిక

కుభదమై ఖచరప్లుత మొప్పు నోమకులార్జవచంద్రమా.

అం. ప్రకృతిచ్చందఃపాదం బేకవింశత్యక్షరంబు

అందు స్రగ్ధరావృత్తము—(మ-ర-భ-న-య-య-య-య-3-3 యతులు.)

క్యైభృద్భృద్భృద్భృత్తిస్త్రి మర భ న య య మాత్రమై యాదిమాద్య

క్యైభృత్త్రిక్త విశ్వేశ్వరనృపతివరా స్రగ్ధరావృత్త మయ్యెణ.

చంపకమాలావృత్తము—(న-జ-భ-జ-జ-జ-ర-గం యతి.)

న జ భ జ జార వర్గము దనర్చి దిశాయతి నర్థ యుక్తమై

ముజాగతిఁ జెంది సత్కవుల కింపుగఁ జంపకమాల యై చను.

లాటీవిటము—(స-స-స-స-మ-త-య-౧౨ యతి.)

స స సా మ త యంబులు భానుయతి న్నాకంబై లాటీవిటవృత్తం
బెనకంబెనఁగున్ విరచించిన విశ్వేశా, చాళుక్యక్షితిపాలా.

వనమంజరి—(న-జ-జ-జ-జ-భ-ర-౧౩ యతి.)

తనర న జా జ జ భా గృర కారయత త్రయోదశయుగ్యతిన్
వినుత మగు న్వనమంజరినాఁ దగువృత్త మింపెనలారఁగన్.

మఃపాల—(స-జ-స-జ-స-జ-స-౧౦ యతి.)

వరుసన్ సజిత్రితయము స్ఫురక్త సగణంబుతోడ నొనరం
బరఁగున్ దిగంతవిరతిం బ్రహనపదమై చాళుక్యమదనా!

౨౨. ఆకృతిచ్ఛందఃపాదంబు ద్వావింశత్యక్షరంబు

అందు మహాస్థగరావృత్తము—(స-త-త-న-స-ర-ర-౫-౨-౩ యతుః)

సకలశ్రీవిశ్వ భూపా సతతనసరరా స క్తమై యగ్రగా ప్తిం
బ్రకటింపన్ దంతిశైల ప్రమరయతి మహాస్థగరావృత్త మయ్యెన్.

భద్రిణీవృత్తము—(భ-ర-వ-ర-వ-ర-వ-౫-౧౧ యతి.)

భాదిరనత్రయంబు గురు యుక్తమై గిరిశవిశ్రమప్రకటమై
మేదిరి నొప్పు భద్రిణికి నందు మేరుసగధీర విశ్వనృపతి

మానిని—(భ-భ-భ-భ-భ-భ-భ-౫-౩-౩-౩ యతులు)

కామిని సప్తభకారము లౌల గకారమునై పరి కల్పితమై
నేమముగావడి నిల్పినఁ బెక్కులు నిల్పిన? మానిని నిక్కమగున్.

తురగవర్ణిత—(న-న-న-న-స-జ-జ-౫-౧౪ యతి.)

మెఱయు న న న న న జ జ గములను మేలుగా రచించినన్
వఱలు మనుయతి వలనను దురగవర్ణితంబను వృత్తమై.

౨౩. వికృతిచ్ఛందఃపాదంబు త్రయోవింశత్యక్షరంబు

అందశ్వలలితవృత్తము—(న-జ-భ-జ-భ-జ-భ-లగ-౧౨ యతి.)

నజభజము ల్పజంబులకు నచ్చి భస్మలగయుక్తమై రవియతిం
బ్రజనితమైన నశ్వలలితంబు రాజకులదీప ధీజననుతా.

కవిరాజవిరాజితవృత్తము—(న-జ-జ-జ-జ-జ-జ-వ-౨-౩-౩ యతులు.)

కలయఁగ నేక నకార షడుక్త జ కార వ కారవికాయనిర
ర్గళగతిచే నలరం గవిరాజవిరాజితవృత్తము రమ్యమగున్.

అందుఁ జత్వారింశస్త్వాత్రాగర్భితపాదంబు త్రింశదక్షరంబు
లయగ్రాహి—(భ-జ-స-న-భ-జ-స-న-భ-య-౮ పైఁబ్రాసయతి)

పంబినయతి॥ భజననంబులఁ బునర్భజన

నంబుల భయంబుల కదంబము లయగ్రా

హిం బెనువునం బుధమతిం బరఁగుఁబ్రాసనికు

రుంబకము పాదముల నింబడరు చూడ॥.

అట్ల చత్వారింశస్త్వాత్రాగర్భితపాదంబు చతుస్త్రింశదక్షరంబు
లయవిభాతీయసువృత్తము—(న-స-న-న-స-న-న-స-న-స-న-స-స-గ)

న స న న న నా కలితన న న న స గం బుల వి

లపితతర పాదములఁ బొసఁగు నలు వ్రాలం

బ్రసరితములై యలరుఁ బసలయవిభాతి యన

రసికులకు వీనులకు నొసఁగు జవు లింపై.

అట్ల చత్వారింశస్త్వాత్రాగర్భితపాదంబు సప్తత్రింశదక్షరంబు
లయహారి యసువృత్తము—(న-న-న-న-న-న-న-న-న-స-గ-౧౦ పైఁబ్రాసయతి.)

పదునొకఁడు నగణములఁ బొదలి నగణము గురువు

మృదులపదరచనఁ దగి యొదవి మితివ్రాల॥

ముదమొసఁగు స్థల నవి చదువుదురు కవివరులు

హృదయములఁ జతురతలుగదుర లయహారి॥.

అట్ల చత్వారింశస్త్వాత్రాగర్భితపాదంబు చతుస్త్రింశదక్షరంబు
త్రిభంగియసువృత్తము—(న-న-న-న-న-స-స-భ-మ-స-గ)

లలి న న న న న ములు ససభములు నతినగయుక్తిఁ.

జరింపం బ్రసరింపం బాటివహింపం

జెలువుగనవకలి నిలువఁగఁదగునెడ వెలయుఁద్రిభంగి

సురక్తిం బదభక్తిం బ్రాసనియుక్తి॥.

మఱియు ననియతపాదంబు - దండకంబు

కృతినాది ననహంబులొండెం దకారంబులొండెం బ్రకల్పించి యామీద

నెల్లం దకారప్రధానంబు గుర్వంతమైక్రాల విచ్చానురూపావధిం

బేర్చి విర్మించుచో మించి తత్తద్గణవ్రాతము॥ వృత్త్యనుప్రాసధుర్యం

బులై యర్థవర్యంబులై మోదితార్యంబులై సాధుసారస్యహార్యం

బులై రీత్యలంకారవంతంబులై పుష్టిమంతంబులై యింపు లంతంత
కింపాటఁ గల్పింపఁగా దండకంబు న్నమన్మండలం బయ్యె రాజేంద్ర
కోటిర కోటితటి న్నత్యదాజ్ఞాగ్రహణీక్య విశ్వేశ్వరా విశ్వవిశ్వం
భరాచీశ్వరా.

మఱియు నీవృత్తములు స్వస్థానార్థసమవృత్తములు బరస్థానార్థ సమవృత్తం
ములు నన రెండు తెఱంగు లయ్యె నది యెట్లనిన ;

క. చందోవృత్తంబుల నమ । సందర్భము లీడుపడఁగ నముచితవికట
చృందఃపాదంబుల నర । విం దప్పక యుభయరూప వృత్తము లయ్యెఁగా. ౪
క. స్వస్థానార్థసమములుఁ బ । రస్థానార్థసమములును రచనలచే న
ర్థస్థూలత నిరుఁడెఱుఁగై । సుష్టిరవృత్తములఁ గృతుల పొంపుల నింపుఁగా. ౫
స్వస్థానార్థసమవృత్తము

గీ. మొదలిపాదంబు మూడవయదియు వరుసఁ

దద్వితీయవతుర్థ పాదములు నట్ల
సమకవర్ణంబులై న వృత్తములఁ జెప్పఁ
స్వపదజాతార్థసమవృత్త సంజ్ఞ వడయు.

నారీప్లుతవృత్తము

దానోదారశ్రీమతా గానియుక్తిం గానంగదాజ్ఞ గగప్రసక్తిఁ
మానై చాకుక్యక్షమాపారమ్య స్థానంబునారీప్లుత సంజ్ఞమయ్యెఁగా.

రతిప్రియవృత్తము

ఖ్యాతశ్రీ మనజరగంబులుండఁగాఁ ద
ద్రతంబులై జభనజగంబు లొందగా
వీతామప్రముదితవిశ్వ విశ్వభూపా
దృతిం దలంప నిది రతిప్రియం బగుఁగా

అజితప్రతాపవృత్తము

నజసాగణావలిఁ బ్రసన్ననఖా । గ్రజరపంక్తి నఖిరామరూపమై
యజితప్రతాపచెలువారుఁ గృతి । న్విజయవిక్రమజ విశ్వభూవరా.

పరస్థానార్థసమవృత్తము

గీ. వలయుచందంబు పాదంబుఁ దొలుతనిలిపి
యొలచందంబు పాదంబు నొల నిలిపి

యోలి నెడవెట్టి యీగతి నొనరఁ జెప్ప

వెనఁ బరస్థానసమకార్థవృత్త మయ్యె.

౧౦

అందు మనోహరవృత్తము

చాళుక్యనృపాల తజావములం । గలయ న్నససాపరికల్పితమై

మేలొప్పుఁగ జెప్పిన మేదినిలో । విలసిల్లు మనోహరవృత్తమనఁ.

కోమలవృత్తము

నలలితరీతి నజాయగణంబుల్ । చళుక్యభూప జభసజస్థగస్థితఁ

మలయుచు నర్దసమర్థతచేత । న్వెలుంగఁ గోమల మనువృత్త మొప్పుగుఁ.

క. ఏకచ్ఛందోవృత్తా । నీకంబులు రెండు రెండు నిలుపుదు రిష్ట

శ్లోకార్థంబుల నోలి వి । వేకులు స్వస్థానవిషమవృత్తంబులకుఁ.

౧౧

అందు అంగజాస్రమనువృత్తము

దానబలేంద్రోదారభమంబుల్ । పూనినగా ప్రిం బొంపిరివోవఁ

జానార న్మనజంబు గస్థితం । బై నీడంజను నంగ జాస్ర మై.

౧౩

వారాంగియనువృత్తము

చళుక్యవంశాజతజల్ గగంబుల్ । చెలంగి యర్థంబునఁ జెంది రీతిం

గ్రాలంగఁ దాయ త్రజగనియు క్రిఁ । మేలయ్యె వారాంగి సమీహితాఖ్యఁ.

నదీప్రఘోష మనువృత్తము

భారరంబుల్మోగిం బ్రాగుపేతంబులై । చరించుచుండం జతజస్థరేఫలం

బరత్రిపాదంబులఁ బర్వనొప్పుఁగఁ । దిరంబుగా మూఁట నదీప్రఘోషమై.

పరస్థానవిషమ వృత్తము

క. అందముగ నుపక్రాంత । చ్ఛందఃపాదంబు లొల సాగెడునికట

చ్ఛందఃపాదంబులతో । నందఁ బరస్థానవిషమమనువృత్త మగుఁ.

౧౬

అందు శ్రీరమణవృత్తము

ఆరభమవ్యాయ త్తనగవ్యా । పారము నాదిమ పాదముసెందఁ

జారు భభాగగనంగతిచేతఁ । శ్రీరమణంబని చెప్పిరి మూఁటఁ.

౧౭

శరభక్రీడావృత్తము

చతుర్వర్ణధారా య మ న స ర గ వ్యా ప్తి నాద్య

ద్వితీయాం త్యాంఘ్రి ప్రస్తుతగతి నతిశృష్టమైనఁ

బృతానక్షత్ర మభినయయ తృతీయాంఘ్రినౌపుకా
బ్రతిపేమోత్పత్తిం బరగి శరభక్రీడ యయ్యేకా.

౧౮

స్వపరస్థానవిషమవృత్తంబులలో వీణారచన యనువృత్తము
చాణక్యనయజ్ఞాత యనన్తనగంబుల్ : వీణారచనకొందు భువిందససావంబుల్
శ్రేణిందజనస్థితభనసేవిత నియతికా । రాజలనెలనై భన నజరంబు లోలిగకా.

ఇది వివిధవిషమవృత్తలక్షణము

క. ఛందః ప్రస్తారక్రమ । నందృష్టంబైన వృత్తసంఘములో నొ
వ్వందము లగుపాదంబులఁ । బొందింపఁగ విషమవృత్తపుంజము లడరుకా.

క. మాత్రాగణరచనలకుం । బాత్రములై నెగడి యంద్రభాషాకవితా
మిత్రములై రసభావా । మిత్రములొ జాతు లెఱుంగ మంచిది కృతులకా. ౨౧

కందములు

క. అందును గందంబులు నా
నందంబులు భజననలగగాఖ్యలచే వా
నిం దగు నెఱుంగం బ్రాసము
ముందుగ నిడి మూడు నైదు మూడున్నైదుకా. ౨౨

క. ఆదిమవర్ణము వళి నిడు । పై దొరకినఁ గుఱుచయైన నట్టుల తత్త
త్పాదాదుల నిలువందగు । గాదిలిగాఁ జెప్పఁదలఁచు కందంబులకా. ౨౩

క. నిడుదలగు పాదములకును
వడి నాలవగణము మొదల వలయు నిలువ న
క్కడలను గురువును మూడవ
యెడ నలజలలోన నొకటి విడ బెడఁగడరుకా. ౨౪

క. *ఇందు పుర బాణనగముల । కందువ జగణంబు నిలువఁగాఁ గా దెప్పుడుం
గందములకు నార్యాదుల । చందం బధికంబు వానిఁ జనుఁ దెలియంగకా. ౨౫

క. కందము నర్థంబులతుడ
నందినగురు వుడువఁ బథ్య యగు నాఱవచోఁ
జెందిన జగణము లత్వముఁ
బొందిన నది యార్యయనఁగఁ బొనఁగుంగృతులకా. ౨౬

క. క్రమమునఁ బథ్యార్థము

అమరంగా వీడుపడిన నది గాథాభే

దముగాఁగం బరఁగు ప్రపం

చము తెనుఁగునఁ జెప్పరండ్రు చతురులు కృతులఁ.

౨౭

సీ స ప ద్య అ త్త ణ ము

క. భావరసాలంకార । ప్రావిర్భూతాండ్రకావ్యఫణితులకును ర

మ్యావాలము లగుసీనగ । జావళిలక్షణము లెఱుంగనగుఁ జతురులకుఁ. ౨౮

క. నలనగనలభరతగణం । బులు ననహంబులును ననఁగఁ బొలుపగు సీసం

బులు గీతులు, వానఁగదా । యలవఱపఁగవలయుఁ గృతుల కందం బరయఁ.

క. ఒకగురువు రెండులఘువులు । నకలంకత సమమ కాన హనములు దమలో

నొకఁదొకఁడు వీడుపడుచుఁ । వికటింపక చెల్లు నొక్కవృత్తము తక్కుఁ.

క. అమరంగ విషమసీనము । సమసీనము లనఁగఁ రెండుచందము లందుఁ.

బ్రమితమగు విషమసీన । క్రమ మెఱుంగఁగవలయుఁ జతురకవిజనములకుఁ.

గీ. హగణనగణంబు లేడు గుర్వంతమగుచు

విస్తరిల్లిన నుత్సాహవృత్తమయ్యె;

దీనితుద గీతియొకఁడు సంధింప విషమ

సీస మిత్తెఱఁగెఱుంగుట చెలువుమతికి.

ఉత్సాహము. ఓనరించుఁ బజ్జ లజ్జ లుజ్జగించు రాజాలఁ

వేనరించు గర్వపర్వవేషభూషితారులఁ

వాసవానుకార పీఠపర్య విశ్వభూప సీ

భాసురాసిధేనుకానుభావ మాహవంబులఁ.

౩౩

వి ష మ సీ స ప ద్య అ త్త ణ ము

గీ. వడి దనర్చుఁ బ్రాసవైభవం బలరార । నిట్ల గణనిరూఢి నెసక మెనఁగఁ

గీర్తితాతిమధురగీతియుఁ బైగల్గి । నదియ విషమసీనమండ్రు కృతుల.

స మ సీ స ప ద్య అ త్త ణ ము

గీ. వెలయు సమసీనములు పంచ విధములయ్యె

నరయ నవకలిసీ సాహ్వయంబుఁ, ప్రాస

సీస, మక్కిలిప్రాససీసాఖ్యసీస

ము, వడిసీస, మక్కిలివడిసీసమును ననంగ.

౩౪

క. తనపాదంబులు నాలుగు । మొనసిన పై గీతిపాదములు రెండును గా
వినుమూడై సీనమునకు । జను నడుగులు వ్రాలు వల్లు సరి యిన్నిటికిఁ ॥ ౩౬

అ క క లి సీ స ము

క. అలనడిసీనము పాదము । నలుతునుకలు చేసి మూఁట నలనామగజం
బుల రెంటి రెంటి విడి య । వ్వలితునుక నహంబు లిడఁగవలయు స్వరుసఁ ॥

సీ. సామంబుచే దుల్యభూమీశ్వరులు దన, తోడిమిత్రతకు నట్లాడుచుండ,
దానంబుచే నతిమానమానవనాథు లేర్పడ నక్కఱఁ దీర్పుచుండ,
భేదంబుచేత దుర్మోదమహీశు లందంద సంక్షిప్తత నొందుచుండ,
దండంబుచేత నుద్దండమాండలికు లాజ్ఞాచక్ర మౌదల మోచియుండ,

గీ. శశ్వదమరక్తిఁ జాకుక్యవిశ్వవిభుఁడు,
వారి వసుమతి లీలమై నేలుననుచుఁ
తెప్ప నవకలిసిన మిట్టొప్పనండ్రు,
పూని గావ్యకళావేదులై నకవులు

౩౭

ప్రసా స సీ స ము

క. సీనమునకు నాటుదుగులఁ । బ్రాసము లిడి యోలి నర్వవదఖండములగా
భాసురముగ వళ్ళలవడఁ । జేసిన నది కృతులఁ బ్రాససీసంబయ్యెఁ ॥

సీ. చక్రవాళాచరి చంద్రకాంతములకు సంతతార్ధ్రత్వంబు జరపి జరపి,
చక్రీకతోక సంచర దురు సంతమనంబుల వడిఁ బాఱఁ జదిపి చదిపి,
శక్రేభశంకరశంకరాచలశః చారుదీధితులపైఁ జాఁగిదాఁగి,
చక్రస్తవీకుచ సాంద్ర చందనరసవర్చలపైఁ గేలి సలిపి సలిపి,

గీ. విక్రమప్రతాప విక్రమమూర్తియై । విశ్వభూమివిభుని విశదకీర్తి
ప్రత్రమప్రసక్తిఁ బ్రసరించు నని చెప్పఁ । బ్రాససీన మనఁగఁ బరఁగు నెందు.

అ క్కి లి ప్రసా స సీ స ము

క. తుదిగీతి నాలుగడుగులు । వదలక ప్రాసంబు విలిపి వల్లంపారం
గదిరినఁ గదురకయున్న । న్నది యక్కిలి ప్రాససీన మనఁగఁ బరఁగుఁ ॥

సీ. క్రమయ్య క్తివిద్యల కందువ యెఱుఁగుచుఁ, గవులనే ర్పారసి గారవించి,
నమరసంక్రీడనక్షమమభటాటోప సంచారములకు నుత్సాహమూడి,

నమితాహితక్షమానాథులరాజ్యంబు నానాటి కొనర నున్నతముచేసి,
ప్రముచితాతాతుల భంజించి వేలుపుం బడతుల కింపారుపతులఁ జేసి,

గీ. విమలకీర్తుల దిక్కులు విప్పనేర్చు. శమితవిమతుండు విశ్వేశచక్రవర్తి
సముచితంబుగ నని చాల సన్నుతింప. నమరు నక్కిలిప్రాససీసాహ్వయంబు.

వ డి నీ స ము

క. ఏపాదమునకు నేవడి. యాపాదింపంగఁబడియె నది ఖండములం
బ్రాపింపఁ జెప్పఁగ వళిని. రూపితసీసంబు నాఁగ రూఢికినెక్కుఁ, ౪౩

సీ. గ్రహదంష్ట్ర స్తోత్రని గ్రహరాజు, ప్రియవచః కథనంబు నేర్పినకల్పభూజ,
మలరుఁదూపులు కేల నంటని కందర్పు, డమ్ముచే నింకని యంబురాశి,
కన్నులు పెక్కులు గల్గనియింద్రుండు, కఱకేది వంగని కనకనగము,
తనువెత్తి క్రాలెడు ధర్మదేవత, రూపుఁ దాల్చిన రాజవిద్యావిభూతి,

గీ నయవిదుండు రాజనారాయణుఁడు విశ్వ
నాథుఁ - డనుచు వర్ణనములుసేయ
వరుస నిట్లు కృతుల వళిసీస మన నొప్పు
వసుధ వై భవాలవాల మగుచు.

౪౪

అ క్కి-లి వ డి నీ స ము

గీ. సీసఖండంబు వల్లిట్లు చెప్పి గీతి
ఖండవళి రెంటి కొక్కఁడుగా నొనర్చు
నదియ యక్కిలివడిసమంద్రు కృతుల
లక్ష్మములు చూచి యెఱుఁగుఁ డీలాగు లెల్ల.

౪౫

క. సీసములకు గీతులకుం. బ్రాసములును వల్లుఁ గలయఁబడి కవితల ను
ద్భాసిల్లఁ దఱచు నియమ. వ్యాసక్తియుఁ గలుగుఁ జెప్పవలసినచోటఁ, ౪౬

గీ తి ణే ద ము లు

గీ. ప్రవళినాఁ బ్రసన్న పదినాఁగ గీతులు
సీసములను రెండు చెందుఁ దుదల,
నాటవెలఁది యనఁగఁ దేటగీతి యనంగ
వానిపేళ్లు వేట వలయుఁ దెలియ.

౪౭

అ, మూడు నగణ హగణములు, రెండు నలనామ
కములు, హగణపంచకంబుఁ గూర్చు,
నాటవెలఁది యడుగు లంబునిదులపల్ల
వ్రాలు వట్లఁజెంది వఱలెనేని.

౪౮

గీ. నగణమొక్కండు మఱి నలనామకములు
రెండు నగణంబులును దుద రెండునాలు
గడుగులును దేటగీతికి నబ్ధివిరతి
వలయు వట్లైన వ్రాలైన వరుస విలువ.

౪౯

మేలనగితి

గలము రెండునగణములును గల్గిసి ప్రాస మెఱయుఁ
జెలుపు దోఁప నెత్తుగీతి వెలయుఁ గృతులయందు
నోలి నగణ మొందె హగణమొందె నేడుచేసి
నాలుగడుగులందు నిలిపి నశువుదోఁప విరతి
వాలి పంచమస్త యగుచు వచ్చెనేని యొప్పు
మేలనాభిదాన మైన మేలుగీతి కృతుల.

౫౦

తరువోజ

నలనామకంబులు నగణాంతములుగ నాలుగంఘ్రులయందు నాలుగుఁగూర్చి
వశులు మూడెడలను వరుసతో నిల్చి వలయు మూడవగణవర్ణంబు మొదల
విలువంగ వివ్విది నిర్మించి విశ్వ నృపతికి నిచ్చిన వింపుసౌంపారుఁ
దలకొని తగఁబ్రాలు దంపెడిచోటఁ దరుణులచే సౌంపుదనరుఁ దర్వోజ. ౫౧

ఇంద్రాదిగణలక్షణము

గీ. ఓలి రెండు మూడు నాలుగు గురువుల నైనగణము లినసురాధిపేందు
గణము లక్షరోపకరణంబు లవి యాది. లఘుగణంబు మొదల లఘువునిలువ.

సూర్యగణములు

ఇంద్రగణములు

చంద్రగణములు

||
||

||
||
||
||
||
||
||

||
||
||
||
||
||
||
||

||
||
||
||
||
||
||
||

అ క్క ర (అ) ల త్త ని న

వ. ఇత్తైఱంగున రపింద్ర చంద్రాఖ్యగణంబులలోన సప్తగణ కల్పనీయంబై
మహాక్కరంబు, షడ్గణకల్పనీయంబై మధ్యాక్కరంబును, బంచగణ
కల్పనీయంబై మధురాక్కరంబును, జతుర్గణ కల్పనీయంబై యంత
రాక్కరంబును, ద్విగణకల్పనీయంబై యల్పాక్కరంబును నా నక్కర
వృత్తజాతంబులు పంచవిధంబులు బరఁగు నందు. ౫౩

మ హా క్క రం బె ట్టి ద ని న

వారిజాస్తుండు పంచేంద్రగణములు వనజారియును గూడి వెలయుచుండ
నారయ రెండవ నాలవచోట్ల నర్కుండయిననుం దనర్చుచుండఁ
గోరి యవ్వడిపంచమగణమునఁ గూడి మొదల విలుపంగ నగు
సారమై ప్రాసవడి సప్తగణములు సాఁగ మహాక్కర యతిశయిల్లు ౫౪

మ ధ్యా క్క రం బె ట్ల ని న

వరునతో దేవేంద్రసూర్యవజ్జిరవుల.....
విరచించి నాలవపట్టు విక్రాంతి సదనంబుచేసి
తరబడిఁ దప్పక చెప్పఁ దగునంద్రు మధ్యాక్కరంబు
కరవాలభైరవు పెంపు గణపట్కమున నుతియింప. ౫౫

మ ధు రా క్క రం బె ట్ల ని న

తరణి వానవ త్రితయంబు ధవళ భానుయుతి నొంద
పిరతి విక్రాంతి నాలవనెలవున నింపుమీఱ
సరసమధురార్థములఁ జెప్పఁ జను మధురాక్కరంబు
వరునఁ బంచగణములను వాలి కృతుల వెలయు. ౫౬

అం త రా క్క రం బె ట్ల ని న

కమలమిత్రుండు సురరాజగణ యుగంబు
కమలశత్రునితోఁజెంది కందళింప
నమరుఁ బ్రావళ్లు నర్థంబు నతిశయిల్లి
నమల మగు సంతరాక్కర మబ్ధిరంఖ్య. ౫౭

అ ల్పా క్క రం బె ట్ల ని న

*సుమనఃపతియుగము సోముండును । నెమకంగఁబ్రావళ్లు నిండిమీఱ
గమనీయవిభవంబుగాంచునెట్టఁ । రమణీయ మల్పాక్కరము కృతుల.

షట్పది

సురపతులిరువురు సురపతులిద్దఱు । సురపయుగమ్ముతో సోముండును
బరువడిఁబెనఁగొన నదురుగ షట్పది । సరిఁబ్రాసఱుంలు దనరారంగను.

చాపది

భనగానల ములపైని గరంబు । న్నైనఁగఁగ మూడవయెడ విరమంబుం
బొసఁగినఁ జొపదిఁబొలుచు రసంబుం । గనవరముగఁదగుఁగదప్రాసంబుఁ.

త్రిపది

త్రిపదికి చొకయంఘ్రి నింద్రులు నలువురు ।

ద్యుపతులిద్దఱు సూర్యులిర్వు రౌల । ద్యుపతిద్వయార్కులునౌల.

౬౧

ద్విపది - మంజరి

శక్రత్రయంబును సవితృండుఁ బాద । విక్రీడితులు మృదుద్విపదికి నెపుడు
వళియుఁ బ్రాసంబును వలయు దీనికిని । వలదు ప్రాసంబండ్రు వరుస మంజరికి.

షట్పుత్యములు

గీ. నచ్చి ¹ప్రస్తార ²సంఖ్యాన ³నష్టములును
నౌల ⁴నుద్విష్ట ⁵లగకర ⁶జాధ్వములును
ననఁగషట్పుత్యయము లిందుఁదనరు వాని
నెఱుఁగనేర్చుట భందంబు నెఱుఁగునేర్పు.

౬౩

1 ప్రస్తారము

క. గురుపంక్తి నిలిపి మొదటను
గురువునకుం గ్రింద లఘువుఁ గొని దానిపయిఁ
సరిచేసి పిఱుఁద గురులిడి
వరువడి లఘ్వంతమైనఁ బ్రస్తారమగుఁ

౬౪

2 సంఖ్యానము

క. గురుపంక్తి మొదల రెండిడి
వరుసను రెట్టింపఁ దుదకు వచ్చిన సంఖ్యా
పరిమాణము తప్పందో
విరచితవృత్తములుగా వివేకింపఁదగుఁ.

౬౫

3 నష్టము

గీ. అరసి వృత్తసంఖ్య నర్థించుచో సరి
 మైన లఘువు విషమ మైన గురువు
 గొనుచు జేసి నొక్కడుగూడి యర్థమునేయ
 నవధి నష్టవృత్త మబ్బునంద్రు.

౬౬

4 ఉద్దిష్టము

క. వలసిన వృత్తగణాలి మొ
 దల నొక్కడు విలిపి తుదకుఁ దగ రెట్టింపం
 గలలఘువుల పై లెక్కలు
 నొలయఁగ మఱియొక్కడుగూడ నుద్దిష్టమగుకా.

౬౭

5 అగకరణము

క. ఎక్కువయొక్కడుగ వృత్తపు
 టక్కరముల దొంతిపేర్చి యట మీదటికై
 యొక్కొక్కడ విడిచి యెన్నిన
 లెక్కలు గురులఘువిమిశ్ర లిఖితగణంబుల్.

౬౮

క. ఆలెక్క లన్ని యెన్నిన
 లోలత లఘువులును గురువులును గలిగెడు వృ
 త్తాలి నవి గలయఁ గూడిన
 నోలిం దద్వృత్తసంఖ్యయును నొనఁగూడుకా.

౬౯

6 అధ్యప్రక్రియ

గీ. వృత్తసంఖ్య నిడుపు వెడలుపు రెట్టించి
 వాని నొక్కఁ దొక్కడు వరుస నెన్న
 నెన్ని యయ్యె నన్ని యెనఁగు నంగుళు లవి
 ప్రస్తరింప నిడుపు పరఁగు నిప్పు.

౭౦

కా. అందంటై శ్రుతిమూలమై విలయసదుద్యత్సర్వలోకాశ్రయా
 నందంటై సమవృత్తమై వివిధవర్ణక్రావ్య మై సుద్రస
 స్యందంటై బహువిశ్రమంబయి భవచ్ఛారిత్రముంబోలె నీ
 ఛందకాస్త్రము పర్వ సుర్వరసు విశ్వతోజిపాలాగ్రణి.

౭౧

కా. * కావ్యాలంకృతికల్పనక్షమకళాకల్యాణ కల్యాణహా

ర్ణవ్యాపారసమృద్ధ యుద్ధవినమద్రాజన్య జన్యస్థల

క్రవ్యాదావళిగీయమానవిజయప్రారంభ రంభాదిరం

తవ్యస్త్రీసుఖవృత్తి సుందరసపత్నస్తోత్రపాత్రోదయా.

29

క. నిఘ్నాఖిలశోభన వృ త్రఘ్న మనా త్తరవిభూతి రంజితజంఘా

దఘ్నరినవ్యజయ నిర్విఘ్నోదయసదయవినుత విశ్వాసనిధి,

33

మా ని ని

స్తుతహిమకరజూటా చూర్ణితద్విక్కిరిటా

ప్రతతగుణపరీణా పంచధారాధురీణా

నీతకరఘటదీపా స్నిగ్ధబద్ధప్రతాపా

సతతలసదభిఖ్యా సర్వలోకాశ్రయాఖ్యా.

34

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుమారముణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన

వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితం బైన

కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారకాస్త్రంబు

నందు ఛందోగణ జన్మకుభాకుభ నిరూపణ వివిధవళి

ప్రాస ప్రపంచలక్షణ సమవృత్తజాతికల్పన

పట్పుత్యయదర్శనాది సమదేశంబునం

ద ప్త మో ల్లా సము.

* ముక్తపదగ్రస్తము. దీని నీకవి శృంఖలన్యాయబంధమని చె
చూ. 'ధరణిక్రతుంబుచే' 6-20.

న వ మో ల్లా స ము ¹

—o—o—o—

వ్యా క రణ ము

—o—o—o—

- క. శ్రీవిశ్వేశ్వర విజయ శ్రీవిశ్రమహర్మ్యబాహుళిఖర ఋతోక్తీ
శ్రీవిశ్వగహ్వరీస్తుత శ్రీవిభ్రమదాలయప్రసిద్ధవిభూతి ౧
- క. 2 భవదనుమతి సూరిసుఖ । ప్రవణం బయినట్టి యంద్రబంధురరుచిమ
తక్కువితాన్నద మగుపలుకుల । వివరింతుల దెలియఁ బెక్కువిధములు జగతికా. ౨
- క. యుక్తివిశేషము కబ్బం । బుక్తివిశేషంబు గాదు యోగ్యునకై నక
యుక్తివిశేషము సాధ్యం । బుక్తివిశేషం బసాధ్య మూహింపంగకా. ౩
- మ తెలిసద్యావరసాద్యలంకృతులచే విప్పాటి, గీర్వాణభా
షల కబ్బంబుల తెన్నిమంచితనము ల్పంధిల్లు నాచంద మై,
వళియుం బ్రాసము నంత కగ్గలములై వ ర్తిల్లు సత్కావ్యముం
దెలుఁ గంచుం జెవిఁ బెట్టలేమి యుడువం దేఁగల్గనే మం దిలకా. ౪
- క. ధరశ్రీపర్వతకాశే । శ్వరదాక్షరామసంజ్ఞ వఱలు త్రిలింగా
కరమగుట నంద్రదేశం । బరుదారఁ ద్రిలింగదేశ మనఁ జనుఁ గృతులకా. ౫

1. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయవారి భాండాగారములో M S 32906 - TO, 1 P
32 సంఖ్య గల తాళపత్ర ప్రతి ఈ నవమోల్లాసముమాత్రమే గలది కొన్ని వ్యత్యా
సములతో దొరకినది. అందలి పాఠములను కొన్నిఁటిని సూచించుచున్నాఁడ. వే.వేం.

2. పద్యములు ౨, 3, ౪, ఈ ప్రతిలో కానరావు.

3. తొలి తెలుఁగు కావ్యములు గీర్వాణ కావ్యానుకరణము అనుట స్పష్టము.
నాటి కింకను ఆంధ్ర కావ్యములపై ఆదరణ తక్కువే.

గీ. తత్త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటచే
దెలుగుదేశ మనఁగఁ దేటపడియె,
వెనుకఁ దెనుగుదేశమును నంద్రుకొందఱ
బృస పంచగతులఁ బరఁగుచుండు.

గీ. తెలుగు దేశభాష తెలియుఁ బొమ్మనఁబోక, తెలియవలయు మించు తేటపడఁగఁ
దొడవు గాక పవడిఁ దొడిగిన నొప్పునే. కనక మింట నెంత కలిగెనేని.

గీ. విశ్రుతులు హేమచంద్రత్రివిక్రమాదు
లొనరఁ జూపిరి ప్రాకృతంబునకుఁ ద్రోవ,
సంద్రభాషముఁ బ్రాకృతాహ్వయము కాన
వలయుఁ దల్లక్షణంబులు వరుసఁ దెలియ.

క. స్వరములు నచ్చులు ననఁగా, నరయ నకారాదిసంజ్ఞ నయ్యక్కరముల్
దిరముగ హల్వింజనములు. వరుసఁ గకారాదిపంచవర్గాక్షరముల్.

క. యరలవ లంతస్థలు నా, నురవగు శషసహలు పొలుచు నూష్ణ లనంగాఁ
బరువడిఁ బ్రయోగములయెడ. విరచింపుదుఁ దెలియవలయు వీని తెలుగుల్.

క. భువిలోఁ దత్సమమును ద, ద్భవమును సహజాంద్రదేశభవమును దేశ్య
ద్భవమును గ్రామ్యము నాఁ బం. చ విధములై తెలుగుఁబలుకుజాతము పరఁగు.

త త్స మ ల త్స ణ ము

గీ. పరఁగ సంస్కృతంబుపైఁ దెనుంగువిభక్తు, లునువఁబడి పొసంగి యుండెనేని
తత్సమంబు నాఁగఁ దగునంద్రు సుకవులు. తద్విహీనకావ్యతతియు లేదు.

చ. పరమవిశీతిమంతు లగుపార్థివకోటికి విశ్వమేదిసి
వరుదెస నాగ్రహంబుఁ జిరవైరము నత్యవిహీనవృత్తము
విరుదమదంబుఁ గైతవము భేదవిధానము దుర్జయంబు మ
త్సరమును వర్జనీయ మనఁ దత్సమమై చను సంద్రభాషకు.

త ద్భ వ ల త్స ణ ము

క. పదలక సిద్ధాక్షరములఁ, బొదివినపర్ణములఁ దూలిపోఁ బలుకఁగ న
ర్థదమై ప్రాకృతసిభ మగు. నది తద్భవపదము నాఁగ నభిన్నత మయ్యె.

సీ. యజ్ఞంబు జన్మంబు యతనంబు జతనంబు
 చంద్రముఁ డనుపేరు చందమామ,
 యోధులు జోధులు యోగులు జోగులు
 భేదంబు బిందంబు వృథివి వృథమి,
 విష్ణుండు వెన్నుండు వెజ్జ నా వైద్యుండు
 పుస్తంబు పొత్తంబు ప్రోడ ప్రోడ,
 కుంబుండు గుంజుండు కుక్కు కుర్కురమగు
 శయ్యయు పెజ్జ నా జాది జాతి,

యనెడు పల్కులు తదృవాహ్వయము లంద్రు
 వీని నిన్నిటి నెఱిగి వివేకబుద్ధి
 గబ్బిములు చెప్పుకవుల చక్కదము మెచ్చు
 విపులవిద్యుండు చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు.

౧౫

2 దేశ్యలక్షణము

క. శ్రేయములై బహుదేశాః । నేయములై చక్కదనము నెఱదనములు నై
 యాయానెలపులఁ జెవులకుఁ । దీయము లగుపలుకులెల్ల దేశ్యము లరయఁకా. ౧౬

సీ. వాలాయ మాలంబు వంగడ శివంగడ
 సోలంబు చొక్కులు సోయగంబు
 వి న్నన్ను వెన్ను వావిరి వంత వాగెంబు
 దెందంబు దిప్పాడి దిల్ల పాటు
 నెమ్మొము నెత్తమ్మి నెలఁత క్రొన్నెల తెమ్మొ
 లావడి యొయ్యార మారజంబు
 పొక్కుడు నెవ్వీగు పొచ్చెంబు మచ్చిగ
 యక్కజం బిచ్చెరు వక్కు విక్కు

గీ. వెలది చిగు రెల్లి వేనలి వేనవేలు
 నాగఁ జనుశబ్దములు దేనామకములు,

1. యోగంబు జోగంబు, 2. ఈ ప్రతిలో అచ్చ తెలుఁగు లక్షణము తర్వాత
 దేశ్యలక్షణము ఉ క్తము. 2. మంగడ సోలుట చొక్కుట. 3. క్రొమ్మడారడె,

వీనఁ జెప్పినకవితల వినుచు మెచ్చు
జారుతరక్తి విశ్వేశచక్రవర్తి.

౧౩

అచ్చ తెలుఁగు లక్షణము

(ఈకవి జాను తెనుఁగు శేరెత్తఁడు, ఏలనో!)

క. ఈమాఁడు తెలుగులలో, నేమిటనున్ దొరలకున్న నెల్లజనులకున్
లో మిగులఁ దేటవడియెడు, నామాటల యచ్చతెనుఁగు లన నెగదొందున్.

త. ఎనుములు గుట్టము లొక్కదవు లెద్దలు బండులు వండులు బుప్పు బ
ప్పనుములు కొల్లు లాముదము లాకులుఁ బోకలు నేయి నూనె యే
పునఁ బెనుపొందు విశ్వవిభుప్రోల ననం దగ విన్న వారికిన్
మనముమునఁ దేటగాఁ దెలియుమాటల యచ్చ తెనుఁగు నాఁ జనున్.

గ్రామ్య లక్షణము

క. ఈనడములు గోరడములు, గానరబీనరలు నైనకట్టిఁడిపలుకుల్
భాసిల్లు గ్రామ్యములు నా, హాసోక్తులఁ దెగడుచోట శివవియును నొప్పున్.

సీ. ఈనలు వేసలు వేసాలు దోసాలు దోసలు వేదాలు గానడాలు,
బొందలు శిగుద్దలు బొక్కలు గుండలు గంతలు మొదలైనకారకములు,
దాని గొంచారిమ్మి దీని గొంటూ బోకు మేనూను పీవును యేగవలయు,
పాదేము సూసేము పైలురా గాపేము వాసేవు సేపేవు లేపిరాకు,

గీ. మనెడు క్రియలును మొదలైనయట్టిగ్రామ్య
శబ్దములు శబ్దములుగాఁగ జనవుమెఱపి
కవుల మనుకొను నయ్యారఁగవుల కైపు
వివిన నగకున్నె చాళుక్య విశ్వవిభుఁడు.

౨౧

తత్సమ శబ్దపరిజ్ఞానము

గీ. వెలయునంస్కృతంబు తెలిఁగించుతెలుఁగు సం
ధులు విభక్తిచయ విధులు సమాన
తద్భిత్తులుఁ గ్రియలు తగుభంగి నెఱిఁగింతు
నమరశాస్త్రసరణి ననుసరింప,

౨౨

1. కొల్లు. 2. శివవియున్వలయున్. 3. గొందులు బొందలు గుంటలు.
4. పారేవు నూసేవు పైలారగాసేవు దాసేవు. 5. గాంగనెప్పుడు.

అ జం త ప్ర క రణ ము

క. నిడు పుడుపవలయు సంస్కృతః । మెడపక లింగములు మూఁట నేకాక్షరమున్
విడిచి యజంతాదుల కీ । నడక యవశ్యప్రయోజనము తెనుఁగునకుఁ. ౨౩

క. బిందువిసర్గంబులు గడ । నందిన పొల్లులను దక్కి యంద్రవిభక్తుల్
పొందుగ సంస్కృతపదముల । ముందటిదెస నిలువ నందముగఁ దెనుఁగయ్యెఁ.

క. స్థావరతిర్యక్పదములు । దేవమనుష్యాదికములఁ దెనిఁగించునెడఁ
వావిరి నజంతములకుదఁ । 1. గావించు ముకారమును దుకారము నునికిఁ. ౨౫

గీ. దానకల్పకుజము దర్పిగ్రసింహమ్ము । రజనికరుఁడు కౌంతి విజయుఁ దాఁ,
దనరు విశ్వనాథుఁడన నకారాంతక । బ్రములఁ దెనుఁగుపఱచు భంగులయ్యె.

క. రవి యరితిమిరావహతిం । బవి పరగిరివిహతి, రసవిభావప్రతిభం
గవి, విశ్వేశ్వరుఁ డనగా । భువిసీద్యయమునకు నిదియపో తెనిఁగింపఁ. ౨౭

గీ. ఇల నుకారాంతపదములఁ దెలుఁగుసేయఁ
గడ వుకారంబునుండు దుకారముండు,
రాజనారాయణుఁడు నృపప్రభు వనంగ
విశ్వనాథుండు నృపులకు విభుఁడనంగ. ౨౮

క. మను కటు పటుశబ్దాదుల । నొనరింప దుకార మెపుడు నుండదు కవితం
దెనిఁగించి చెప్పుచోటం । దనరు వుకారంబ యర్థదాయక మగుచుఁ. ౨౯

గీ. మనువు ధర్మ శాస్త్రమతమున, మిక్కిలి । కటువు బిరుదవినుతి కర్ణములకుఁ
జాలఁ బటువు ధరణి సంగీతసాహిత్య । ౩. సరణి విశ్వనాథవక్రవర్తి. ౩౦

క. వెలయు ఋకారాంతపదా । దులఁదెనుఁగుగఁ జేయుచోటఁ దుదినిడుపులు గు
జ్జలు పేయందగు, నృపులకుఁ । జలుక్యవతి కర్త భర్త సంహర్త యనఁ.

క. ౪. స్త్రీలింగంబుల నిడుపులు । వాలాయము నుడువఁ దెనుఁగుపదనములగు నం
దాలోలప్రీహిస్త్రీ । ధీ లనులపితములు దక్కఁ ద్రిక్కినవెల్లఁ. ౩౨

క. స్త్రీలకు మదనుఁడు, విజయ । శ్రీలకు రఘురాముఁ డెప్పుడు, హ్రీలకు నుచితా
వాలము, విజపాలితభూ । ధీలకుఁ దగుపదము రాజదేవేంద్రుఁ డిలఁ. ౩౩

1. గావించు. 2. డెధారుణి. 3. చుచోటదుదలం. 4. విద్యులహ జకుక్య శ్వవిభుఁడు. 5. పద్యములు 3౨, 33, 3౪, 3౫ ను ౩౭ కు తర్వాత నున్నవి.

క. శ్రీవిష్ణువర్ధనాఖ్యః । జ్యేష్ఠరుభూమిరవేపుడును మాకు ననంగా -

భావగు నేకాక్షరశః । జ్ఞావలి యప్పిఱుడ నొకరుఁ డంటకయున్నఁకా. ౩౪

క. వనితా యనుచో వనితయు । జననీ యని పలుకుచోట జననియును వదూ
యనుచోట వధువు తెనుఁగున । జనునాయాయాలుతుదలఁ జను పలుకులకుఁకా.

క. ఐకారాంతము లోకా । రాకారాంతములుఁ దెనుఁగు లై నప్పుడు పూ
ర్వాకృతితోడన యుండును । నోకారాంతంబుపై బహుత్వము నొందుకా. ౩౬

క. రై వరగును నడుగోవున । గోవులు విడుకంగ గ్లోనికులనృపతులు ధ
ర్మావిష్కృతిఁబడయుదు రనఁ । గా వెలయుఁ గవిప్రయోగగతిఁ దెలియంగకా.

వ. ఇది యజంతంబులు తెనిఁగించు తెఱం ; గింక హలంతవిధియు నెఱిఁగింతు.

హ లం త ప్ర క ర ణ ము

క. భూభుగ్విరాడ్చదంబులు । శోభితముగఁ దెనుఁగుపఱుచుచోఁ దుదపొల్లుల్
ప్రాభవమతివర్ణములగు । భూభుజులు విరాజు లంగఁ బొలుపై యునికికా. ౩౭

క. బలవన్మతిమత్పదముల । తలనున్ననకార మెడలుఁ దగ దెనుఁగగుచో
బలవంతుఁడు మతిమంతుఁడు । చళుక్యపతి యనఁగ సర్వశాస్త్రములందుకా. ౪౦

గీ. ద్విట్పదంబు వేదవిత్పదంబును దిక్ప । దమును బూర్వవర్ణతను భుజించు,
విద్విషుండు నాఁగ వేదవిదుండనఁ । దూర్పుదిశ యనంగ నేర్పరింప. ౪౧

క. చేరు నకారాంతముల డు । కారముఁ దెనిఁగించుచోటఁ గఠినాత్ముఁ డనకా
దారుణకర్ముఁ డనంగను । మేరుమహాధన్యుఁడన నమృతధాముఁడనకా. ౪౨

గీ. వలసినపుడు శర్మవర్మశబ్దంబుల । పై డుకార మెక్కుఁ బాపిపోవు
రామశర్ముఁ డనఁగఁ గామవర్ముఁడనంగ । వసుధశర్మయనఁగ వర్మ యనఁగ.

సంధిపరిచ్ఛేదము

వ. ఇది సంస్కృతపదంబుల కాంధ్రీకరణం బింక నజంత హలంతసంధు
లనంగ రెండుదెఱంగు లయ్యె నందు నజంతసంధి యెట్టి దనిన. ౪౪

గీ. ఆదిశబ్దాంతవర్ణంబు సంత్యక్తబ్ది, పూర్వవర్ణంబుతోఁ గూడఁ బొత్తుచేత
సంధియగుఁగారకక్రియాసంగతములు । పెక్కురూపంబు లవి గానిపింతుఁదెలియ

గీ. తెలుఁగుబలుకులు వెలిగాఁగ దివిజభాష । లమరఁదెనిఁగించునప్పుడు నచ్చుతోడి
వ్యక్తులై యుండునయకాని వానితోడి । వర్ణవర్ణైకభావంబు వలనుగాదు. ౪౬

- క. అచ్చుతుదియచ్చు వట్టున | వచ్చి యకారంబు నిలుచు వలసినయెడఁ దా
నచ్చయి యిత్వోత్వంబుల జొచ్చు | న్రచితార్థవాదసూచక మగుచుకా. ౪౩
- క. వేయిచ్చుట యీవులయెడఁ,
జేయుడువమి యరుల యెలమి సిదుముట యిలయుం
బాయకయేలుట యేచుట
యీయదిపతి కొనరు నాఁగ నివి లక్ష్యంబుల్. ౪౪
- క. పోయితి వపుడప్పుడు నీ | వీయని కేతెంచి తేయు మేయు మనంగాఁ
బాయక యేయేయనఁగా | వీయభయముఁ జెల్లుఁగ్రియల నిడ నొక్కొకచోకా. ౪౫
- గీ. ఒనర సంబుద్ధి నోతండ యనఁగ నోతఁ,
దనఁగఁ బూనిన వీని కనర్హమగున
యర్థ మిమ్మిమ్ము కొమ్మమ్ము మనెడుచోట
నూఁదు బెప్పుడుఁ దెనుఁగున కుచిత మరయ. ౪౬
- గీ. అట నుకారాంతపష్టిపై నచ్చ మొదల
నొనరఁ బొల్లనకారంబి యుండవలయుఁ
బోతునూ రేతునాలు నాఁబోలుఁగాని
నగియుఁ బోతురు నేతాలు నాఁగఁ జనదు. ౪౭
- గీ. అచ్చికారాంతపష్టిపై నడఁగుఁ బొడము | ఇనింటి దింటిది యనఁజెల్లు నెల్ల కడల
ఇన్ధిదర్శిది యననొప్పు సంద్రకవితఁ | గవులయనుమతి నిదియును గానవలయు.
- క. అచ్చులపై హల్లుండిన | నచ్చుండినఁ దద్వీతీయ కపుడు నకారం
బచ్చుడిగి హల్లులుండిన | మచ్చికమైఁ బోవునచ్చు సుఱియొక్కొకచోకా. ౪౮
- [క. భువి నైనికెంటి ని కెగురువునకు సంధునకు బిరుదదూరునకారం
బివి అంతంబులపైనిం దవిలిన బహువచనయుక్తిఁ దనరకయున్నకా.

1. కొడుకు నాల్ గూఁతు నొడమి నాఁగూడు, కూంతొడ మెకొడుకాలనంగ
గూడ బెందు. 2. నింటికింటికి. 3. సర్థి కరికి. 4. బచ్చోబాయక నిల్పును. 5. ౫౪-౫౮
వఱకు బదుపద్యము లీ ప్రతియందులేవు, ౫౩ తర్వాత ౫౯ అక్షుకుచున్నది. ఈ
పద్యము లిందులేక పోవుటయు 'కవిశ్రయానుమతిని' అని మఱియొచటను కవిశ్రయము
పేరెత్తక ఇటు మాత్రముండుటయు చూడనివి ప్రక్షిప్తములని తోఁచుచున్నది.

క.

....ంటికి సంచినకారం బంట యనన్మార్గమందురుజ్జుంతములకా.

క. విడుపున జకారభావము। వడసియు హ్రస్వమున నెల్లవట్టున సుత్వం
బడరు నకారపుఁ బొల్లకు। నిడఁ దగుఁ బూర్వప్రయోగ మెఱిగి కపింద్రుల్.

క. నేను బచగింతు నీవలెఁ। గానము విశ్వావసీకు కడ నునుపేనిం
దానాకును నభిమత మగు। నానగుఁగా దేను నేను గా నేకోక్తికా. ౫౭

గీ. అచ్చు పరమైనవట్టునఁ బ్రాణిపదము। కర్మ మగుచోటఁ దక్క సుకారయుక్తి
వాడుకొనరు చకారభావమున దాని। ననుచరింపుదురు కవిశ్రయానుమతిని.]

క. రిపు నోర్చె రిపుని నోర్చెను। రిపునాజి జయించె నుగ్రరిపుని జయించెకా
నిపుణతఁ జకుక్యవిశ్వా। ధిపుఁ డనఁగాఁ దెనుఁగునందితెఱఁ గొప్పారుకా.

గీ. తద్వీతియావిభక్తి పొంతలఁ జరించు

1కర్దిగల సున్నసోకునఁ గవటతపలు

గజడదబలగు నూఁదుటగలుగుఁ గవుల

యనుమతంబున నొక్కొక్క యవసరమున,

౬౦

గీ. జడులఁగరుణించుఁ జతురులజాలఁబ్రోచు। 2వాజిపదకాయనంబున వశముసేయు
భటులఁ దనియించుఁబ్రజలకుఁ బాడినడపు। 3శస్త్రవినియుండు చాకుక్యవక్రవర్తి.

క. అలఁతులఁ దుదహల్లులకును। నలవడ వామమున నుండి యచ్చోటులచేఁ
బలుమఱుఁ దేలుచు నూఁదుచు। విలసిల్లుట గలుగు లక్ష్మ్యవిధి నెఱుఁగఁదగుకా.

క. తనుఁబొగడుఁ దన్నుఁబొగడును

జనుఁడు జనుండనఁగఁ దెనుఁగుజాడలు గలుగుకా

4మనవాఁడు వీడు నాఁగాఁ

జను విడుపులు వలన దూఁద సరళతకొఱకుకా.

౬౩

క. మొల్లమ్ముగ నెల్లెడలను। హల్లులపై విడుపు లగుచు నాయాయేయో

5లల్లపితకృతి నిలువం। జెల్లుం బ్రశ్నానునయవిశేషములందుకా. ౬౪

1. కడనుగల. 2. వాజులగడించు శేర్పన వశములైన. 3. శస్త్ర. 4. మన
వాండు పిండు. 5. లుల్లపితకృతుల.

- క. రాగా నాగారీ మున్నీరే కర్ణాదీదాత, లిట్టివదాన్యో
దారత విన మందలు నట | పోరో విశ్వేశ్వరవేద బుధులన నెపుడుకా. ౬౫
- క. రుచిరముగఁ బలుచుచోటను | బ్రదురంబుగఁ బ్రథమపొంతఁబడియుండెడున
క్కుచటతపంబుల పల్లను | బ్రదురించుం గనడదవలు పరిపాటిమెయికా. ౬౬
- గీ. విశ్వవిభుఁడు గడిది పీరుండు సతురుండు,
డక్కుఁద్రిక్కులేని చొక్కులాఁడు,
దత్తవీరుఁడు వరవిదారణీయండు,
ననఁగఁ దెనుఁగు నంధి యెలరునిట్లు. ౬౭
- క. డులు రునులను సీవర్ణత
తులు మొదలుగఁ గొన్ని గొన్నితుదహల్లులతోఁ
గలయునెడఁ గూడు విడుచుం
దెలుఁగునకగునంధి దీనిఁదెలియఁగవలయుకా. ౬౮
- గీ వేడ్కవేడుక వ్రేల్మిడి వ్రేలుమిడియు
మార్మలసె మాటుమలసెమ మాన్పు మాను
పుము విరోధము సంక్రాంతిఁ బొలుచు నిట్టి
సందిలక్షణ మెంతయుఁ జనునెఱుంగ. ౬౯
- క. ఇది సందిక్రమ మరయఁగఁ
దదుచిత సంధానవిధులు తఱచెఱుఁగు డిలకా
విదితవిభక్తులగతిఁ జె
స్పదుఁ దెలియన్వలయుఁ బూర్వబుధకృతసరణికా. ౭౦

వి భ క్తి ప్ర క ణ ర ము

- వ. ప్రథమయు ద్వితీయయుఁ దృతీయయుఁ జతుర్థియుఁ బంచమయు
షష్ఠియు సప్తమియు సంబోధనంబును నన నెనిమిది తెఱంగుల విభ
జింపం గారణంబు గాన విభక్తులనం బరఁగుఁ దత్ప్రకారంబెట్టి దనిన.
- క. తెలుఁగుం బ్రాకృతభంగిన | బలియుటచే నేకవచన బహువచనపదం
బులెకాని ద్వివచనంబులు | గలుగవు తత్క్రియలఁ గారకంబులయందుకా. ౭౧

1. విరోధమనంగనుబొల్పు తెనుఁగు 2. ములు పెక్క 3. యుక్తిదగ నెఱుఁగు

- క. ముడులు తుదఁగలుగుశబ్దము । అడరుం బ్రథమావిభక్తు లవి కర్తలగుం,
గడు నొనఁగు నిష్ఠములు ధర । బొడమినకల్పకము విశ్వభూవిభుఁ డనఁగఁ. ౭౩
- క. నునివర్ణంబులు తుది నొం । దిన కర్మపుఁబదము దా ద్వితీయ యనంగాఁ
జనుఁ, జాళుకృధరిత్రీ । పుని విశ్వేశ్వరుని పిరులు వొందు ననంగఁ.
- క. చేత ననువలుకు తుదలఁ బ్ర । తీతం బగునేని యది తృతీయ యగుం, బ్ర
ఖ్యాతంబుగ విశ్వేశ్వరు । చేతం బ్రథవిల్లు నెల్లసిద్ధు లనంగఁ. ౭౪
- క. పలుకులతుదఁ గై శబ్దం । బలవడ నిలిచినఁ జతుర్థియగు విశ్వమహీ
లలనునకై యలఘునకై । చెలువారం గృతులు కవులు చెప్పుదు రనఁగఁ. ౭౫
- క. పదముతుద వలన ననియెడు । పద ముండినఁ బంచమీవిభక్తియ పుష్ప
ప్రదరుఁ డగు విశ్వభూవర । మదనువలనఁ దొలఁగు సతులమానం బనఁగఁ.
- క. ఆమరి కుశబ్దము పాదాం । తమునం దున్నేని షష్ఠి తప్పదు విద్యా
సముదయము విశ్వవసుధా । రమణునకుం బొలుచు నిల నిరంతరము ననఁ.
- క. పలుకుతుద నందు ననున । ప్పలు కుండిన సప్తమావిభక్తియగు న్ని
శ్చలితచతుర్థశవిద్యా విలసన । ములు పొలుచు విశ్వవిభునం దనినఁ. ౭౬
- గీ. ప్రథమగావించు ముడులను బాయఁబెట్టి । కట్టెదురఁబల్కు నంబుద్ధి కడుఁదనర్పు,
విక్రమాటోప చాళుక్యవిశ్వభూప । పటుగుజ్జావాల గండగోపాల యనిన. ౮౦
- క. కోరి ము కారముమీఁద డు । కారముపట్టనను దగ లు కారము విడఁ బెం
పారుఁ బహవచనంబులు । హారము లంగములు విబుధు లమరు లనంగఁ.
- క. కడల ముకారదుకారము । లుడువఁగఁబడు నచ్చ తెనుఁగుటుక్తులయందుం
గడ గడలు గొడుగు గొడుగులు । బడుగు బడుగు ¹లేకవచనబహవచనములఁ.
- క. చింతింపఁగ నివ్వించి హ । లంతంబులు చెల్లు విలఁ గ్రియావంతులు శ్రీ
మంతులుధీమంతులు గుణ । వంతులు భూభుజులు వై రివధవిరులనఁగఁ.
- క. ధర జిబాలుమీఁది డుత్వము । పరువడి రుత్వంబునొందు, బహవచనము బా
లురు భూపాలురు కరుణా । దరలోలు రనంగఁ దగునుదాహరణంబుల్. ౮౪
- గీ. వాఁడు వీఁడను నవి బహవచనములను
వారు వారలు వాండ్రును వీరు వీండ్రు

వీరలును నాగ నెందును విస్తరిల్లు
గాఁడునకు గారు గాండ్రును గలుగు నంద్రు.

౯౫

గీ. కొలును నెఱును మాను కొల నను వివియెల్ల
బహువచోనియుక్తిఁ బరఁగుచోట
వెలయుఁ దత్పదములఁ గులు జనియించుఁ బై
వరున నచ్చతెనుఁగు వచనములకు.

౯౬

క. కొఱుకులు నెఱుకులు మాఱుకులు
జిఱుగొలఁకులు నయ్యెఁ జేను జేనును మీనుం
గొఱపేలుఁ జేలు మీలన
నుఱువగు నిల నచ్చతెనుఁగు లూహింపంగఁ.

౯౭

గీ. పల్లు విల్లిల్లు నాఁ జనుపలుకులెల్ల
బండ్లు విండ్లిండ్లు నాఁజను బహుత నొడువఁ,
బాడుఁ గుందేలు గోరనుపలుకులెల్లఁ
బాళ్లుఁ గుందేలు గోళ్ళు నాఁబడు ధరిత్రి.

౯౮

గీ. వరున నేయి చేయి వా యనుపలుకులఁ తుదలఁ బెక్కుఁజెప్పఁ దులు జనించు
ప్రీతి నేతు లనఁగఁ జేతులు వాతులు। నాఁగఁజెల్లు నెల్లనాట నంద్రు.

౯౯

గీ. పేయి తాయి దో యనియెడి వీనిబహుత
నోలిఁ దుద లుత్స మొనఁగూడు పేలు తాలు
దోలు నా దుత్సమమ్ము నెద్దనకు వరికి
నెడ్లు వడ్లునునాఁ జను నెఱుఁగవలయు.

౧౦

క. కే లేకవచన మరయఁగఁ బాలును దెమ్మెరలు సహజబహువచనంబుల్
మూలాఖ్యమున్నుగాఁ జే। రోక్మిలోపడు నిట్లు ధాన్యకులములకెల్లఁ.

౧౧

గీ. కొఱ్ఱ లాళ్ళు వడ్లు గోదుమ లనుములు। కొల్లు లనెడు వీనికెల్లనిట్ల
ప్రకటితంబులయ్యె బహువచనంబులు। నేకవచననియతి యెప్పుడు లేదు.

గీ. ప్రాణిపదములు వెలిగాఁగఁ బ్రథమలైన
నరయ నొక్కొక్కచో ద్వితీయార్థము లగు
రా జలంకారములు పూనె రాచకొడుకు
వస్త్రములు బాలైనన నెందు వఱలెఁగాన.

౧౨

క. ఒనరఁ దృతీయయుఁ బంచమి । యను సప్తమియును దలంప నుచిత నిజైకా
ర్థనియతిఁ జెల్లుం దెలియఁగ । ననిరి విభక్త్యర్థవేదు లై సకపీంద్రుల్. ౯౪

గీ. విశ్వవిభునిచేత విలసిల్లు సిరి, కర । వాల భైరవాంకువలనఁ గలుగు
భూరిసిద్ధి, రాజనారాయణునియందుఁ । బొడముఁ గవుల కతివిభూతి యనఁగ.

క. పోక చేతుప్రస్థులు । నేకార్థమునందుఁ బలుక నిత్తురు విశ్వ
జ్ఞైకాంతున¹కుం గృతు లిరి । భీకరునకు నిత్తుగవులు పృథు²సీతు లనఁ.

ప. మఱియు సంధభాషావిభక్తులకుం గల నామాంతరంబు లెఱింగింతు,
స్థావర తిర్యజ్మనుష్య³ పదవక్త్రీయగు ప్రథమావిభక్తికిం గ్రమంబున
ముకారంబును డుకారంబును, ద్వితీయకు ముకార నికారంబులును.
దృతీయకుఁ జేత తోడ యనునవియుఁ, జతుర్థికిం గై కొఱ⁴ కనునవి
యుఁ, బంచమికి వలన పట్టి యుండి⁵ కంఠె⁶ యనునవియును పఱికిం
⁷గికుకారంబులును యొక్క⁸ లోపల యనుపదములును, సప్తమికి నందు
న⁹ యనుపదంబులు న య్యోఁ దత్పుకారంబునకు విభక్తినిరూపణంబు
లలవరింతు.

౯౩

[ఏకవచనము:—]

క. ద్రుమమేచె ద్రుమముఁ జూ(బూ?) చెను,
ద్రుమమ్ముచేనొప్పె నరుగు ద్రుమమునకై యా
ద్రుమమువలన ఫలమబ్బెను
ద్రుమమున కెనలేదు పువ్వు ద్రుమమం దొప్పుఁ.

౯౪

ప. ఇది యేకవచనవిధి,

౯౫

[బహువచనము:—]

క. ద్రుమములు ద్రుమములఁ గదిసెను
ద్రుమములచే నీడగలిగె ద్రుమములకై గం
ధ మమరె ద్రుమములవలనఁ
ద్రుమముల కలరారెఁ దాను ద్రుమములయందుఁ.

౧౦౦

ప. ఇట్లు తిర్యక్పదంబులకు యోజించునది.

౧౦౧

1. కై. 2. గీతు. 3. పదంబులందు. 4. కు లనునవియు. 5. 'కంఠె' ఇందులేదు.

6. గికారకుకారయొక్క ననునవియు. 7. నందునిందు ననునవియును.

[ఈ ప్రతిలో నిది అధికపాఠము:—

దేవమనుష్యపదమ్యులకు ఏకవచనము:—

క. ఇంద్రుఁడు యింద్రుని నెనయును
ఇంద్రునిచేఁ బృథివిబండు నింద్రుని కొఱకుఁ
ఇంద్రునివలన జయంబగు
నింద్రునికిని శుభములొదవు నింద్రుని యందుఁ.]

1[క. తనయుఁడు తనయునిగనియెను । దనయునిచేఁ దనయుకొఱకుఁ దనయునివలనఁ
దనయునకు ధనముదొరకెను । దనయునియందెల్ల మంచితనములు గలుగుఁ.

క. తనయులు తనయులఁ బడపిరి
తనయులచేఁ దనయులకయి దనయులవలనం
దనయులకు మేలుగలిగెను
దనయులయం దనఁగ నివి యుదాహరణంబుల్.]

౧౦౩

[ఏకవచనము—]

క. కవి యొప్పుఁ గవి శిఖజింతురు
కవిచేఁ గృతు లొదవు సిరియుఁ గవియుఁ గవులకై
కవివలనఁ గల్గు గీర్తులు
కవికతికిం బేరువెలయుఁ శిఖివరునందుఁ.

౧౦౪

[బహువచనము—]

క. కవులు నుజింతురు కవులం । గవులచేతఁ గవులకొఱకుఁ గవులవలనఁ ద
త్కవులకుఁ బ్రసిద్ధి యలవడుఁ । గవులందుంగాక కావ్యకల్పన గలదే. ౧౦౫
క. గురుఁ డధికుఁడు గురుఁ దలఁపుము । గురుచేతం దెలిసి భక్తి కొఱలు గురునకై
గురువలన మేలు చేకులు । గురునకు సరిలేదు విద్య గురునం దుందుఁ.

1. ఈరెండు పద్యములును ఈప్రతిలోకానరావు. 2. భజించును.

3. గృతియొదవు సిరియుగదియునుఁగవికై. 4. గవికతియందుఁ.

5. పద్యములు 106, 107కు బదులు ఈప్రతియందు ఈయొక్క పద్యమే కలదు.

క. గురుఁడధికుఁడు గురుగొలుతును । గురువులచే గురులకొఱకు గురువులవలనక
గురులకుభక్తిదనర్చును । గురువులయందుండు సకలగుణములు నెపుడుఁ.

క. గురువులు గురులను గొల్తురు । గురువులచే గురువులకొఱకు గురువులవలనఁ
గురులకు భక్తిదనర్చును । గురువులయందుండు సకలగుణములు నెఱుఁగఁ.

వ. ఇత్రైతంగున ననుక్తపదంబులయం దొడఁగూర్చునది. ౧౦౮

క. స్థావరతిర్యక్పదములు । వోవిడిచి తృతీయమొదలు పురుషాఖ్యలపైఁ
బైవర్ణములో నుత్వము । నావల నిత్వము విభక్తు లైదును జెందుఁ. ౧౦౯

క. సుతుచేత సుతునిచేతను

సుతుకొఱకును సుతునికొఱకు సుతువలనం డ

త్సుతునివలన సుతుకొదవును

సుతునికొదవు సుతునియందు సుతువం దనఁగఁ.

౧౧౦

గీ. పరఁగఁ ¹ గూఁతురుశబ్దంబుపై రుకార

మొక్కపలుకున పై నైన నుండుఁ బాయఁ

బెక్కుపలుకులపై నైనఁ దక్కి పోవుఁ

గూఁతురుగఁ బొందెఁ గూఁతుఁగాఁ గోరె ననఁగ.

౧౧౧

క. కూఁతులచేఁ గూఁతురిచేఁ గూఁతులకై కూఁతుకొఱకుఁ గూఁతులవలనం
గూఁతులకుఁ దగవు లొనఁగెను । గూఁతులయందుండుఁ బ్రీతి గుణవంతులకుఁ.

క. ఓయాదిపదంబులతుడఁ । బాయని నిడు పుడిపి తగవిభక్తు లునుప ము
న్నేయనువునఁ బులింగని । కాయమునకుఁ జెప్పి రట్ల కవివరులొలిఁ.

గీ. కడఁగిడుకారమున్న నొడు ²లెల్ల సంబుద్ధి । హ్రస్వమైన దీర్ఘమైన నగును ;
వీరవరుడ నమరకూరుఁడాయనఁగ మా । నినియనంగ మాననీయనంగ.

క. డులు బహువచనంబులయెడఁ । దొలఁగు న్నంబోధనమున దుర్జనులారా
బలిభోజనవిధులారా ఖ । బులారా మిమ్ముజముఁడు గావఁ డనంగఁ. ౧౧౫

గీ. ఒనర యుష్మదస్మదుక్తుల కేకవ । చనబహువచనములు సఁభవించు,
మెఱయు నీవు నేను మీరు మేమనెడునా । దేశములు ధరిత్రుఁ దెలియవలయు.

క. నియతుఁడవు నీవు నిన్నును । నియమింతురు శుభము లొలయు నీచే నీకై
జయమగు నీవలన దయో । దయమున పిరి నీకు శుభము దగు నీయందుఁ.

¹ 'కూంతురు' 'నాండు' అని ఇందు పూర్వానుస్వారమే అంతటను కలదు.
² కారమున్న, ³ శబ్ద.

క. ¹ మీ రనఘులు మిముఁ గొలుతురు । సేమము మీచేత నుతులు చెలువగుమీకై
హేమమొదవు మీవలనను । శ్రీమీకలరారి యుల్లసిలు మీయందుకా. ౧౧౮

[ఇది యుష్మదుక్తవిధి.]

క. నేరఘ్నుఁడ ననుఁ దలఁతురు । నారులు నాచేత నెగడె నాకై ప్రియమౌ
ధారుణీ నావలనం బెం । పారెను నాకొసఁగుఁ బ్రియము లవి నాయందుకా.

క. మేమెఱుఁగము మము మఱచిరె । భామలు మాచేత బ్రదుకఁబడి మాకై ము
న్నేమీరు మావలన వల । దా మక్కువసేయ మాకుఁ దగ మాయందుకా.

[ఇది ఆస్మదుక్తవిధి]

స మా స ప్ర క రణ ము

క. మొదలిపదాంతవిభక్తిని । ²వదలుచుఁ దుదిపదము మొదలివర్ణముతోడం
గదిసిన నదికినశబ్దము । జదువులను సమాస మనఁగఁ జనునంద్రు బుధుల్.

వ. అది తత్పురుషంబును, గర్మధారయంబును, బహుప్రీహియు నన మూఁడు
తెఱంగులం బ్రవర్తిల్లు, సంధ్రభాషాప్రయోగంబుల నందుఁ దత్పురుషంబులకు
నొక్కతెఱంగు గెఱింగింతు. ౧౨౨

క. రాచిలుకకెలు విరజాజులు । రాచకొడుకు లంపగములు రాయంచలునా
రాచినయట్టి సమాసము । లేచుం దత్పురుష మన ననేకం బగుచుకా. ౧౨౩

క. వెలిదమ్మి కమ్మఁ దూపులు । వలకే రెడకాలు నీలవర్ణము ననపా
టల³రుచులచే సమాసము । లలవడియెం గర్మధారయములు దెనుఁగునకా.

గీ. పూవుఁబోడి తలిరుఁబోడి పూవిల్తుండు । వాలుఁగంటి వాతవాడి మించు
మొలక మచ్చెకంటి ముక్కంటి యన బహు । ప్రీహిపెక్కువిధుల విస్తరిల్లు.

వ. మఱియు వీనికి సాధారణలక్షణంబు లొకకొన్ని యెఱింగింతు, ౧౨౪

గీ. గుణిగుణంబుచెప్పఁ గొఱలు విశేషణ । పదముపై వికార మొదవుఁ బాయు
నాతికెల్లనాఁడు నల్లవికనుఁగవ । నల్లకన్నుఁగవ యనంగ వరుస. ౧౨౫

¹ సాములుమిర్చిము..... (ఇది ప్రాసభంగములేని సరియైన పాఠము).

² వదలకఁదుదపదము.

³ అడవిజాతులు.

⁴ చేలమను.

- క. విదితవిశేషపదాంతము । గదిపి పుకారంబు నిలుచుఁ గడ హల్లున్నం
బిదపడి యచ్చుండినఁ బుటు । లొదవు ముకారంబుఁ ద్రోచి యోలింగృతులకా,
- క. గూఢపుమంత్రంబులు నతి । గాఢపుఁగర్మములు సోయగపుటాటలు నా
రూఢపుటాలాపంబులు । ప్రౌఢములగు పీనమాసఫణితులయందుకా, ౧౨౯
- క. ఇలఁ బిల్లు ముల్లు విల్లును । హాలాదులను నడుకుచోట నడఁగును జడ్డల్
వలువరునయు ములుమోదుగు । విలుకాఁడు ననంగ నెందు విశ్రుతమగుటకా.
- గీ. వెన్ను కన్ను చన్నవియెడు పీనిజడ్డ
లుడుపుటొప్పు సమాసనియోజనములఁ
దనర వెనుగాఁడి కనుదోయి చనుమొలకలు
నా సమాసంబులొప్పు నానావిధముల. ౧౩౦
- క. ఆదట నా నీ తన యను । చో దుత్వము గలుగు షష్టి చూపెడునెడలకా
నాదు కళానంపదయును । నీదువివేకంబుఁ దనదు నిపుణతయు ననకా. ౧౩౧
- క. నా నీ తన యనుపలుకుల । తో నడుకు దుకార మపుడు దొలఁగినఁ దొలఁగుం
బూని సమాసము సంస్కృత । మైనను షష్ట్యర్థహేతువై సత్కృతులకా,
- మ. తనసత్యవ్రత కౌశలంబుఁ దన విద్యాతంత్రనిర్వాణముం
దనవిశ్రాణనకీర్తనంబుఁ దనసప్తస్తుత్యసంతానముల్
తనతేజోమహిమోదయంబుఁ దనయుద్యత్కీర్తి విస్ఫూర్తియుం
దనరం బేర్చుఁ జకుక్యవిశ్వనృపమందారంబునా నెల్లెడకా. ౧౩౪
- క. క్షీరార్ణవకూతురు సం
సారార్ణవయోడ శుభమొనఁగు మీకనఁగా
వై రేపదం బగుఁ దెనుఁగునఁ
గూరని సంస్కృతముఁ దెనుఁగుఁగూర్చుటచేతకా, ౧౩౫
- గీ. అరయ నానీలు హల్లుతో నడుకుచోట
నొనర¹ ముగ్గును నిడువయియున్ననుండు
గవులయనుమతి ²విది కృతిఁ గానవలయుఁ
జాలవర్ణంబుగదిసిన జడ్డయగును. ౧౩౬

క. ఆకరి యక్కరి యనఁగా । నాకర మక్కరము నాఁగ నక్కికనకం
బాకీకనకం బన భా । షాకరము సమాసముల కుదాహరణంబుల్. ౧౩౭

గీ. సంస్కృతము లయ్యుఁ దెనుఁగులై చాఁగు గొన్ని
శబ్దములు వానిచందంబుఁ జను నెఱుంగఁ
బనసపండును గుండులోపల ననంగఁ
గందదుంపలు నాజీరకట్టయనఁగ. ౧౩౮

క. సుమతి నికారోకారాం । తముపై సంస్కృతపదంబు తగుఁ గూర్పఁగ, పే
డిమరీచులు, వాఁడిశరం । బమరు మనుష్యుండుఁ, బేర్చు నశ్వంబనఁగఁకా.

క. తగుఁగూర్ప నికారాంతం । బగు సంస్కృతపదముమీఁద నచ్చతెనుఁగున
న్నిగుడారు దంతికొమ్ములు । జగమెఱుఁగు నరాతిపోరుచందంబనఁగఁకా. ౧౪౦

గీ. అత్తమామ నాఁగ నాలుమగం డనఁ । గొడుకు గోడలనఁగఁ గొఱనుజేలు
నాఁగ రాత్రిపగలు నాఁగ నిట్టి సమాస । ములును గలుగుఁ గవులు దెలియవలయు.

త ద్ధి త ప్ర క రణ ము

క. అరి యిఁడికాఁడాఁడఱయన । ధరలో నొకకొన్ని చెల్లుఁ తద్ధితపదముల్
పరువడి వాని నెఱుంగుట । పరమపరిజ్ఞాన మంద్రభాషాకవితఁకా. ౧౪౨

సీ. నూఁడరి ముందరి తూఁడరి కల్లరి కాలరి ప్రేలరి కష్టఁ డనఁగ,
నుప్పిఁడి ప్రాయిఁడి చప్పిడి గ్రేసిడి తన్నిడి చిక్కిడి దాతయనఁగ,
నీటుకాఁ దెడకాఁడు పోటుకాఁ డుదురులాఁ డించులాఁ దెప్పడు నీతఁ డనఁగఁ,
దక్కులాఁ దెక్కువ నిక్కులాఁ డదరులాఁ దెపుడు దురాత్మకుం డీతఁడనఁగఁ,

గీ. దనరు దబ్బులు చింద అందఱు యనంగఁ
బరఁగు పలుకులు తద్ధితపదములయ్యెఁ
దెనుఁగునను వీనిచందంబుఁ దెలియుకవుఁ
నాదృతులఁజేయు రాజనారాయణుండు. ౧౪౩

క్రి యా ప్ర క రణ ము

గీ. అరయవాక్యకదంబోత్తమాంగమునకు
నమితదృష్టులుజగతిఁ గ్రియాపదములు
వాని తెఱఁగులు కవులకు వలయుఁ దెలియఁ
గడఁగి కాలత్రయ ప్రసంగముల వలన. ౧౪౪

- క. ధర, బ్రథమమధ్యమోత్తమ। పురుషాఖ్యలఁ గ్రియలు మూడు పొలుచుం గాల
స్ఫురణలును వర్తమానాం। తర భూత భవిష్యదర్థలఁ ద్రివిధంబుల్. ౧౪౫
- గీ. ప్రథమపురుషాఖ్యయన్యార్థఫణితిజెప్పు। నగ్రసంస్థితఁజెప్పు మధ్యమపురుషము
దగిలి యుత్తమపురుషంబు తన్నుఁ జెప్పు। నేకబహువచనంబుల నెల్లకడల.
- గీ. అగుచునున్నకర్తయగు వర్తమానంబు। భూతమనఁగ నయినపూర్వకృతము
కడఁగి యంత మీఁద గానున్నయదియ భ। విష్యదర్థమనఁగ విస్తరిల్లు. ౧౪౬
- క. ఉచితవిధి విధియు నాశీ। ర్వచనము ననుక్రియలు రెండుఁ బ్రథ నొక్కటియై
ప్రచురించుం బురుషత్రయ। వచనంబుల వీనితెఱఁగు వలయుం దెలియఁ.
- క. తెలుఁగు క్రియాపదములకును। దలకొను ధాతువులు జనపదవ్యవహారో
క్తులుకాన వానిఁజేర్కొన। వలదు ప్రయోగములఁ దెలియవలయుఁ దెలుపుదుఁ.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు వర్తమానార్థంబునందు నేకవచన బహువచనంబు లందు
నెడి, నెదరులును మధ్యమపురుషంబున కెదవెదరులును, నుత్తమపురుషంబున
కెదనెదములును గ్రమంబున నాదేశంబులయ్యెఁ ద న్నిరూపణంబు లెఱింగింతు.
- క. అరిగెడి నరిగెద రనఁగా। నరిగెద నరిగెద రనంగ నధిపతిపురికై
యరిగెద నరిగెద మనఁగా। బరువడి నిది వర్తమాన ఫణితార్థమగుఁ.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు భూతార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబుల¹ నెన్నిరు
లును మధ్యమపురుషంబునకు తివి తిలులు, నుత్తమ పురుషంబునకు తిని
తిములును నాదేశంబులగుఁ దన్నిరూపణంబు లెల్లనిన.
- క. చేసెం జేసి రనఁగా। జేసితి చేసితిరి మీరు సిరి మా కనఁగా
జేసితిఁ జేసితి మనఁగా। భాసురభూతార్థకథనభజన మ్మయ్యెఁ.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు భవిష్యర్థంబునందు నేక వచన బహువచనంబులకు
నుదురులును మధ్యమపురుషంబునకు వుదువురులును, నుత్తమపురుషంబునకు
దునుదుములు వరుప నాదేశంబులయ్యెఁ దన్నిదర్శనం జెట్టిదనిన:—
- క. చేయుం జేయుదు రనఁగా। జేయుదు చేయుదురు మీరు చిత్తంబులరం
జేయుదుఁ జేయుదు మనఁగా। నాయతముగ వివి భవిష్యదర్థముఁ జెప్పుఁ.
- క. మొదలం జెప్పిన యిది తుద। యది యాదేశంబు విధికి నవ్వచనములం
దొదలి ప్రథమమధ్యమలకుఁ దుద నుత్తమపురుషమునకుఁ దొంటిల్లయగుఁ.

¹ కఁ జేసి జేసి తిరులగును.

² యుదుతుద.

క. చేయునది బుధుఁడు ధర్మము । సేయునది బుధులు విశేషసిద్ధక్రియలం,
జేయునది నీవు ధర్మము । సేయునది తపంబు మీరు శివునకుననినఁ. ౧౫౩

గీ. ఉనుదురులకుమీఁద నొగిఁ గాతయున్న నా
శీర్వచనమునకును జెల్లునదియు
శివము చేయుఁగాఁత శివుడు శోభనము చే
యుదురుగాఁత మీకుఁ ద్రిదశులనఁగ. ౧౫౪

క. కారయత సేయుకృతి నల । రారు ణిజంతంబు దాని కాదేశంబుల్
దారిణి నింపును నించును । సారముగా నేకవచనసరణికి నయ్యెఁ. ౧౫౫

క. తుదబహువచనమునకు నిం
పుదురును నింతురును నయ్యెఁ బుడమియెడల నిం
చుదురును గలుగు బ్రయోగా
స్పదములు దేశీయసరణిఁ జనుఁ దెలియంగఁ. ౧౫౬

సీ. శ్రీవిశ్వభూపతి చేయించు గ్రతువులు
సేవింపుదురు తదాశ్రితులు సురలఁ,
బండంగ నిండ్రుండు పరఁగించు వానలు
హలికులు పరిగింతు రర్థచయము,
నెనఁగించు ధర శ్రీల నేపారు తద్వృత్తి
వరభటు లెఱింగింపుదురు జయంబు,
వెలయింపుకీర్తి యవ్వది నెలయింపుదు
రర్థలెల్లెడఁ బ్రతాపాతిశయము

గీ. ననెడు వల్కులచేత ణిజర్థములకు
నేకవచనబహువచనపాక మెఱుఁగ
వలయు నవి పెక్కువిధముల వసుధఁదెలియ
నిఖిలభాషావివేకులై నెగడుకవులు. ౧౫౭

క. మహితసావరతిర్యః । జ్ఞహిశాదిక్రియలవర్తమానార్థమున
న్విహితమగు నెడు ధుకారము । సహజంబుగ నేకవచనసంజ్ఞలచోటఁ. ౧౫౮

క. ¹పండును భూజము తరువులు
పండెడు రాచిలుఁక యొప్పుఁ బలికెడుఁ జిలుకల్

1 గండాడెడు సతిపతిపైఁ

బండెడుఁ బెక్కింట సతులు శివండెడు ననఁగన్.

౧౬౩

క. నిగుడదు భూజము. సింగము. బెగడదు, విటు వారవనిత పిలువ దనెడుచోఁ
దగుభూతార్థంబున నదు. లగు నాదేశంబు గ్రియల నయ్యెయెడలన్.

౧౬౪

గీ. ఒనర నింపు వించు ననియెడు పీనిపై

నుటతలొందెనేని నొక్కచోటఁ

బరఁగుఁగారకాఖ్యపదములై తెనుఁగున

వాని తెఱఁగు తెఱుగవలయు బుధులు.

౧౬౫

క. కోపింపుట కోపించుట. కాపించుట పనుల నొప్పుఁ గాయించుట నా

నేపారు నిట్టిపలుకులు. లోపుగ బహుళములు జగతిలో నెఱుగదగున్.

౧౬౬

గీ. తెలుఁగుబలుకులు పునరుక్తిఁ బలుకుచోట

గదిసి రెండవపదమున మొదలివ్రాఁత

దనరు గిత్యంబు ప్రాసంబు దప్పకుండ

వర్ణములు దీర్ఘప్రాస్వప్రవర్తులగుచు.

౧౬౭

క. పులిగిలి యనఁ గరిగిరియన

నలిగిలియన నోడగీడ యనఁగా బరఁగున్

నలులు గిలు లనఁగ బలవం

తులు మఱి గిలవంతు లనఁగఁ దుద సరియగుచున్.

౧౬౮

క. స్మర ధర చర వర పదములు. పరఁగుఁ గ్రియాపదమునొందుపట్టులనెల్ల

స్వరున రకారములోపలఁ. తొరినిత్వమదంగుఁ శిగాక పొడమినఁ బొడమున్.

క. స్మరియించె సంస్మరించెను. ధరియించె ధరించెఁ బూవుదండఁ జరించెం

జరియించె వల్లభునినతి. వరియించె వరించెనాఁగ వలనై యునికిన్.

౧౬౯

క. ఇది తెనుఁగున కెల్ల ను జన. పదవిదితం దైనతెఱఁగుప ట్టించుక యె

ల్లదముగఁ జెప్పితి నంతయు. మది నెఱుఁగుం డరపి బుద్ధిమంతు లితరముల్.

1 గండాడెడు.

2 బండెడరనఁగన్ (దీనిని శాడఁగా 'సతిపతిపై'

పండెడుఁ బెక్కిండ్లసతులు పండెడరనఁగన్' అని యుండునని తోచుచున్నది.)

3 దరుగఁబా.

1[మ. లలినన్యోన్యముఖావలోకనము లీలం జేయఁగలేని యా
విలసత్కావ్యకళాచతుష్టయము లుర్విం బర్వ నేకస్థలిం
గలిగించెం బదవాక్య వేదియు నలంకారజ్ఞఁడు భూవరో
జ్జ్వలవిద్యావిభవోన్నతుండు నగువిశ్వక్సేవిభుం డిమ్ములక. ౧౭౨

మ. కవివాత్సల్యకళాచరిష్టుఁడు జగత్కల్యాణవర్ధిష్టుఁ డు
త్సవసంపుష్ట సువర్వగర్వఁడు జయల్లాభాప్తగంధర్వఁ డా
ర్జవశీలాదివిశుద్ధవృత్తుఁడు విరాజద్విక్రమాయత్తుఁ డ
చ్ఛవికాలామలక్తిర్నిహారుఁడు సుతేజస్సాస్పరుఁ డెల్లప్పుడుక. ౧౭౩]

2క. శ్రీమచ్ఛకుక్యవిశ్వ! క్షౌమండలవిభుఁడు సకలసంగ్రామజయ
శ్రీమంతుఁడు సంతతనత! సామంతుఁడు కామినీవసంతుఁడు లీలక. ౧౭౪

తరల. బిరుదమిత్రుఁడు భిన్నశత్రుఁ డుపేంద్రపుత్రుఁడు యామినీ
శ్వరకులేకుఁడు మానవేకుఁడు వాహినీకుఁడు విక్రమ
స్ఫురణరాముఁడు నూత్న కాముఁడు పూర్ణసోముఁడు కీర్తులం
బరఁగుచుండెడు నాసుధాకరభానుతారకవిశ్రుతిక. ౧౭౫

గ ద్య ము

ఇది శ్రీమదుమారమణ చరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయ విరచితం బైన
కావ్యాలంకారచూడామణి యను నలంకారకాస్త్రంబునందు
సంధ్రభాషావిశేష సంధి సమాస దేశీయ
ప్రయోగక్రియానిరూపణలక్షణ సముద్దేశంబన్నది
న వ మో ల్లా సము.

1 ఈ రెండు పద్యములును ఈ ప్రతిలోలేవు. 2 ఈ పద్య మైనంతనే
కేతన యాంధ్రభాషాభూషణ మందలి 'కంచి నెల్లూరు మఱియోరుగ' ల్లను
పద్యముకలదు. పెనువెంటనే 'శ్రీరామచంద్రార్చణము శ్రీ సదాశివగురు చర
ణారవిందాభ్యాం నమః' ఇత్యాదితో గ్రంథాంతము.

